

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

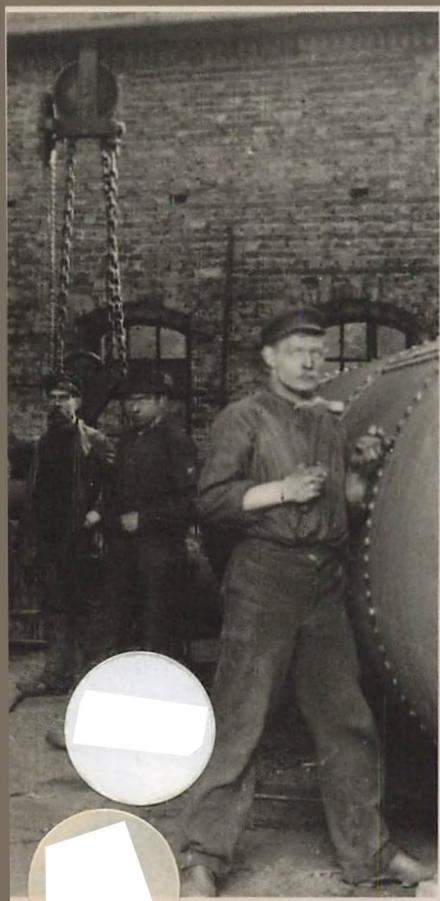
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

VENDSYSSSEL NU & DA 1987

VENDSYSSEL NU & DA 1987

VENDSYSSEL HISTORISKE MUSEUM

Vendsyssel nu og da 1987 - nr. 11.
Tidsskrift om Vendsyssels natur,
kunst og kulturhistorie.

Redaktion og tilrettelæggelse:
Palle Friis, Per Lysdahl og Søren Spanner.

Sats: Baskerville.
Tryk: Vestergaards Bogtrykkeri, Hjørring.
Bogbinderarbejde: Thomas Jensen og søn, Hjørring.

Oplag: 1000 eksemplarer.
Copyright: Vendsyssel historiske Museum, 1989.
ISSN 0105-2608

Indhold

Søren Spanner: Billeder af arbejdets historie i Nordvestvendsyssel 1880–1940	4
Torben Nilsson: Stenalderritual på kryds og tværs – et dekoreret flintredskab fra Gårestrup	50
Karsten Kjer Michaelsen: Sdr. Ravnstrup – en marginaljordsbebyggelse fra ældre romersk jernalder.....	54
Anders Sørensen: Fra brevsamlingsstedet i Harritslev – barndomsminder fra Postgården omkring århundredskiftet	66
Ingvard Mølbjerg: Gården Rugtved i Asdal sogn – historien fra 1863 til i dag.....	70

BILLEDER AF ARBEJDETS HISTORIE I NORDVESTVENDSYSSEL 1880-1940

af Søren Spanner

En landsdel i forandring

Menneskenes aktivitet har altid sat sine spor i landskabet, men landskabet har også stillet sine betingelser for menneskenes udfoldelser.

Naturforhold bestemte vejforløb, havne blev anlagt, hvor der var naturlige forudsætninger for det, og byer opstod, hvor veje mødtes, eller hvor der var havne.

Gennem de sidste par hundrede år er menneskets påvirkning af landskabet blevet større og større. Landboreformernes nyfordeling af landbrugsjorden medførte en udflytning af gårdene fra landsbyerne, og de nyopførte anlæg ændrede landskabets udseende markant.

Landmændenes brug af mergel for at øge høstudbyttet, og anvendelsen af ler og grus som bygningsmateriale,

skabte mergel- og grusgrave, som også ændrede landskabet.

Behovet for udveksling af varer steg stærkt i løbet af 1800-tallet. Nye og bedre veje blev anlagt, men især jernbanen ændrede landskabets karakter. Skinnerne trak sig gennem terræn, som det ellers havde været anset for umuligt at passere.

Jernbanestationernes placering havde stor betydning for byudviklingen. Købstæderne voksede i retning af stationen. I landdistrikterne blev stationerne anlagt, hvor der var et passende befolkningsgrundlag eller transportbehov. Ofte var der ingen bebyggelse i forvejen, hvor stationerne blev anlagt, men de nye stationsbyer voksede hurtigt op. Næsten samtidig blev andelsmejerierne anledning til landsbyers opståen eller

vækst; der er endda eksempler på, at ordet »mejeri« indgår i bynavne.

Afvanding, hedeopdyrkning og læplantning bragte nye arealer i kultur, og den omlægning af landbrugsproduktionen, som mejerierne var udtryk for, viste sig også i landskabet. Først i flere græs- og rodfrugtsarealer, større staldbygninger, og – i takt med større velstand – også i form af nye og større stuehuse.

Telefonpæle, elmaster og transformatorstationer fik en markant placering i landskabet, og blev opfattet som synlige symboler for fremskridtet, og ikke som et udtryk for fremskridtets pris.

Landskabet langs landevejen mellem Hjørring og Aalborg lidt syd for Seritslev i februar 1930.

Jernbanen kom til Vendsyssel i 1871. Den vigtigste station på strækningen mellem Hjørring og Frederikshavn blev anlagt ved Sindal. Stationen skulle betjene et stort opland, og omkring den opstod hurtigt et købstadslignende bysamfund med hotel, købmandsgårde, sparekasse, apotek og andre specialforretninger. På billedet fra 1905 ses Nørregade fra stationen.

Oprettelsen af et andelsmejeri kunne resultere i, at et større eller mindre bysamfund opstod. Tuen Andelsmejeri blev oprettet i 1898. På billedet fra omkring 1900, ligger mejeriet stadig alene, kun omgivet af »Nygaard« og »Tuengård«. Få år efter, havde Tuen både købmandshandel, smedje og andre håndværksvirksomheder.

Lilleheden var et øde og barsk område, hvor beboerne levede af landbrug, som de supplerede med fiskeri fra en lille naturlig havn bag stenre-

vet. I 1919 begyndte arbejdet med at bygge Hirtshals statshavn ved hjælp af en ny teknik med betonsænkekas-

ske strøm og vind. Omkring havnen opstod et driftigt bysamfund, som her er fotograferet fra Fyrbakken omkring 1927.

En købstad i vækst

Hjørring synes allerede i oldtidens slutning at have været et naturligt mødested, og op gennem middelalderen voksede byen som det naturlige hovedsæde for landsdelens handel og administration.

Efter reformationen blev det vanskelige tider for Hjørring. Krige og ildebrande ødelagde flere gange byen, og handelen gik i stå, fordi priserne på landbrugsvarer var så lave, at

bønderne kun producerede til eget forbrug.

Stigende priser på landbrugsvarer og landboreformerne i slutningen af 1700-tallet fik bønderne til at øge produktionen. Det gav atter Hjørring et opsving, som blev styrket ved oprettelsen af Hjørring Amt i 1794. Oplandets bønder fik ærinde til byen, og det gav omsætning hos de handlende.

I 100-årsperioden 1769-1870 voksede indbyggertallet fra 596 til 3250, eller mere end 5 gange. Byen voksede ud af sine gamle rammer, kvarteret omkring torvene, Nørregade og kirkerne. Langs landevejen til Aalborg og Sæby opstod Østergade i første halvdel af 1800-tallet. Denne stort anlagte boulevard blev snart byens fornemste forretningsgade.

I kølvandet på handelen opstod

Hjørring var inde i en voldsom vækst i årene omkring 1900, men var stadig en lille by. På billedet fra 1905 ligger Østergade åben og stille hen.

Hjørring set fra en af radiomasterne på Hjørring Hede i maj 1930. Midt i billedet ses Østre Allé, i baggrunden Sct. Catharinæ Kirke og yderst til venstre »De gamles Hjem».

snart fremstillingsvirksomheder, som enten forarbejdede bøndernes produkter, f.eks. brændevinsbrænderier, rebslagerier og farverier, eller producerede landbrugsredskaber, bygningstrikler og andre varer, som byens og oplandets befolkning havde brug for.

Vendsyssels veje, som havde været berygtede for deres ufremkommelighed, blev efterhånden bedre, men forbindelsen til omverdenen blev først rigtig god, da jernbanen kom til landsdelen i 1871.

Jernbanen fik stor betydning for næringslivet, og kom også til at spille en afgørende rolle for Hjørrings geo-

grafi. Byen var hidtil især vokset langs med og nord for Østergade og Strømgade, men jernbanestationens placering et godt stykke syd for byen, trak nu udviklingen denne vej. Først blev der bygget langs Jernbanegade fra stationen ind mod byen, og den gamle Springsvandsplads blev nu byens midtpunkt. Hurtigt derefter blev der bygget beboelseshuse på Kongensgade og Dronningensgade.

Efter jernbanens etablering fulgte nye virksomheder: jernstøberier og maskinfabrikker, spinderier og klædefabrikker, bryggeriet »Vendia« i 1883 og andelssvineslagteriet i 1891.

Den økonomiske fremgang gav be-

skæftigelse til mange. Mellem 1870 og 1901 blev Hjørrings indbyggertal fordoblet fra 3250 til 6538, og nye gader og kvarterer blev anlagt, bl.a. Toftegadekvarteret og Klokagervej, mens Tørholmsvej blev anlagt som en foreløbig afgrænsning af byen mod nordøst.

Ved indgangen til det 20. århundrede havde Hjørring fået den grundform vi kender i dag, og vokseretningerne var bestemt.

Strømgade, som her ses fra Springvandspladsen, er grænsen mellem det gamle og det nye Hjørring. Gaden har været bebygget fra gammel tid, men har ændret udseende flere gange. Den vestlige facaderække genkendes i hovedtræk, mens den østlige blev nedrevet i 1960'erne, da trafikken fra Østergade blev ført igennem til Hirtshalsvej.

Toftegade, som her ses fra øst omkring 1910, Kongensgade og Dronningensgade blev bebygget i årene før århundredeskiftet. Det var deciderede beboelseskvarterer, men mens beboerne i Kongensgade og Dronningensgade især var funktionærer og offentligt ansatte, var flertallet af beboerne i Toftegade arbejder. I samme periode begyndte byens velstillede borgere at bygge villaer ved Svanelunden.

Hjørring fotograferet fra øst i 1929 fra broen ved Broardsstien, hvor man kunne få et godt indtryk af den betydning jernbanen havde. Fabriksskorstenene tilhører fra venstre: Gasværket, Andelssvineslagteriet, Arbejdernes Fællesbageri og mejeriet »Katrinelund«.

Landbrug og landarbejde

I 1870'erne måtte dansk landbrug lægge produktionen om. Landbrugets vigtigste eksportvare havde været brødkorn, men transportmidlernes udvikling betød, at amerikansk og russisk korn udkonkurrerede det danske.

Samtidig skabte industrialiseringen i England et marked for smør og flæsk. Dansk smør blev produceret på gårdene, men kvaliteten var svingende. Opfindelsen af mælkecentrifugen, som kunne udskille fløden, blev et teknologisk gennembrud, som gjorde det muligt at fremstille ensartet smør. Den nye teknik krævede store mælkemængder for at være rentabel, og der opstod en række privatejede mejerier. Bønderne foretrak imidlertid at organisere mejeridriften på andelsbasis, hvor hver andelshaver havde én stemme, og hvor fortjeneste eller tab blev fordelt i forhold til den leverede mængde mælk.

Det første andelsmejeri blev oprettet i 1882 i Hjedding i Vestjylland,

og allerede i 1890 havde andelsmejerierne bredt sig til hele landet.

Kvægholdet voksede, og blev årsag til at svineholdet også voksede. Mejeriet udnyttede kun fløden, mens skummetmælken gik tilbage til leverandørerne, som udnyttede den til svinefoder.

Flæsket kunne afsættes i England, og det var logisk, at bønderne fra slutningen af 1880'erne udnyttede erfaringerne fra mejeribrug og oprettede svineslagterier på andelsbasis.

De her nævnte forandringer medførte et stort behov for arbejdskraft både i og uden for landbruget, men landbruget kunne ikke beskæftige hele befolkningen. Mange måtte derfor flytte til byen, eller udvandre til Amerika.

Bjergning af foder og pasning af dyrene var meget arbejdskrævende. På et almindeligt gårdmandsbrug bestod folkeholdet af én eller to karle, mange steder var der desuden en fodermester, en tjenestepige, og om

sommeren, en hjorddreng eller -pige. Gårdmanden og hans familie deltog naturligvis også i arbejdet.

I høstperioden blev folkeholdet forøget med daglejere, ofte husmænd, som herved kunne supplere indtægten fra deres egen bedrift.

Landbruget var ikke alene leverandør af råvarer til den nye fødevarerindustri, men også storaftager af industriens produkter i form af nye redskaber og maskiner.

Slåmaskiner, selvbindere og tærskværker medførte allerede omkring århundredeskiftet store lettelser i arbejdet, men det var først efter 2. verdenskrig, at mekaniseringen brød igennem for alvor i form af malke-maskiner, traktorer og mejetærskere, så landbruget kunne drives med meget mindre arbejdskraft.

Arbejdsdelingen i landbruget blev sat ud af kraft i høsttiden, hvor alle måtte yde deres indsats for at få kornet i hus. På billedet fra 1912 bindes kornet i neg og sættes i traver på »Dahl« i Vennebjerg.

Ældre fotografier fra stalde er sjældne, da lysforholdene gjorde det vanskeligt at fotografere. Familien Andersen, »Nr. Ejaas« ved Bindslev er her fotograferet i stalden i 1916. Stalden er typisk for tiden med købåse til venstre og svinestier til højre. Før malkemaskinen blev almindelig, var malkningen kvindernes arbejde, mens mændene stod for det øvrige staldarbejde.

*I 1800-tallet begyndte bønderne at anvende mergel for at forbedre høst-udbyttet. Fra slutningen af århundre-
det blev der oprettet selskaber, som sørgede for udgravning og fordeling af mergel. På billedet fra 1927 graves mergelen ud og læsses på tipvogns-
tog i lejet ved Guldager.*

Børn var et vigtigt supplement til den voksne arbejdskraft i landbruget. Børn på landet gik derfor kun halvt så meget i skole som børn i byerne. I de toklassede landsbyskoler gik ældste klasse i skole 2 dage om sommeren, hvor der var mest brug for deres arbejdskraft, og 4 dage om vinteren, mens yngste klasse gik omvendt. Skoleferierne lå i perioder, hvor der var mest brug for børnenes arbejdskraft. På billedet arbejder skolebørn fra Poulstrup med kartoffeloptagning på »Saksager« i kartoffelferien 1934.

Fra 1899 kunne der ydes lavt forrentede statslån til køb af husmandsbrug. Tanken bag ordningen var at give uformuende landarbejdere mulighed for at få foden under eget

bord. Husmandsbrugene, eller familiebrugene, som de også blev kaldt, skulle kunne ernære en familie. De var dog ofte så små, at de krævede supplerende indtægter fra for eksempel

dagleje, en mælketur eller et håndværk for at kunne løbe rundt. På billedet er husmand Harald Christensen, Jerslev, med familie ved at bjerge roetoppe i efteråret 1940.

Handel og kommunikation

Oprindeligt var en købmand både en gros og detailhandler, og varesortimentet kunne omfatte alt fra landbrugsvarer og bygningsartikler til støbejernsartikler, trælast og kolonialvarer. De større købmænd drev til lige ofte privat bankvirksomhed.

I løbet af 1800-årene udviklede handelen sig i retning af rene en grossvirksomheder med korn og foderstoffer, bygningsartikler eller kolonialvarer, og detailbutikker inden for kolonial, isenkram eller manufaktur.

Specialisering opstod fordi flere og

flere traditionelt håndværksfremstillede varer blev afløst af masseproducerede industrivarer, og fordi bedre veje og nye transport- og kommunikationsmidler som jernbaner, dampskibsruiter, telegraf og telefon gjorde det muligt hurtigt at transportere varer fra producent til forbruger.

Loven om næringsfrihed gav fra 1857 de handlende mulighed for at etablere sig uden for købstæderne, men af naturlige årsager var det kun i de største oplandsbyer og i stationsbyerne, der opstod en egentlig specia-

lisering af handelen. Den blandede købmandshandel eller brugsforening med kolonialvarer, isenkram, korr og foderstoffer samt opkøb af f.eks æg var langt op i 1950'erne den dominerende forretningstype på landet.

Privatbilismen og ændrede arbejds- og fritidsmønstre har de seneste årtier ændret detailhandelen. I oplandsbyerne og i villakvartererne er butik efter butik bukket under for konkurrencen med supermarkeder med lette tilkørselsforhold og stadigt voksende varesortiment.

Efter 1. verdenskrig fik landkøbmændene en ny varegruppe i deres brede sortiment, nemlig benzin og olie til bilerne, som begyndte at blive almindelige. Billedet fra 1927 viser købmand Sommers forretning i Sønderskov.

Købmændene ikke alene solgte varer, de opkøbte også en række produkter af landmændene, som de videre solgte. O. Bregnehøjs forretning i Bispensgade i Hjørring er her fotograferet i 1928.

I begyndelsen af dette århundrede havde de ansatte i butiksfagene lange arbejdsdage. Butikkerne havde åbent fra 6-7 tiden om morgenen, og lukkede klokken 18 ugens første 4 dage, klokken 19 om fredagen og klokken 21 om lørdagen. Bydrengen, som står yderst til venstre på billedet fra en ukendt købmandsforretning i Hjørring ca. 1910, fik fri endnu senere, da han først skulle bringe de sidste varer ud.

Der var en bestemt hækkeorden i de store handelshuse. På en grosfirmaet Jørgen Storms lager er arbejderne i baggrunden i færd med at læfte sække på plads over en stok, mens en hvidkillet kommis kontrollerer om der er vejet rigtigt af. En kontorist i jakkesæt tæller lagerbeholdningen op. Billedet stammer fra ca. 1920.

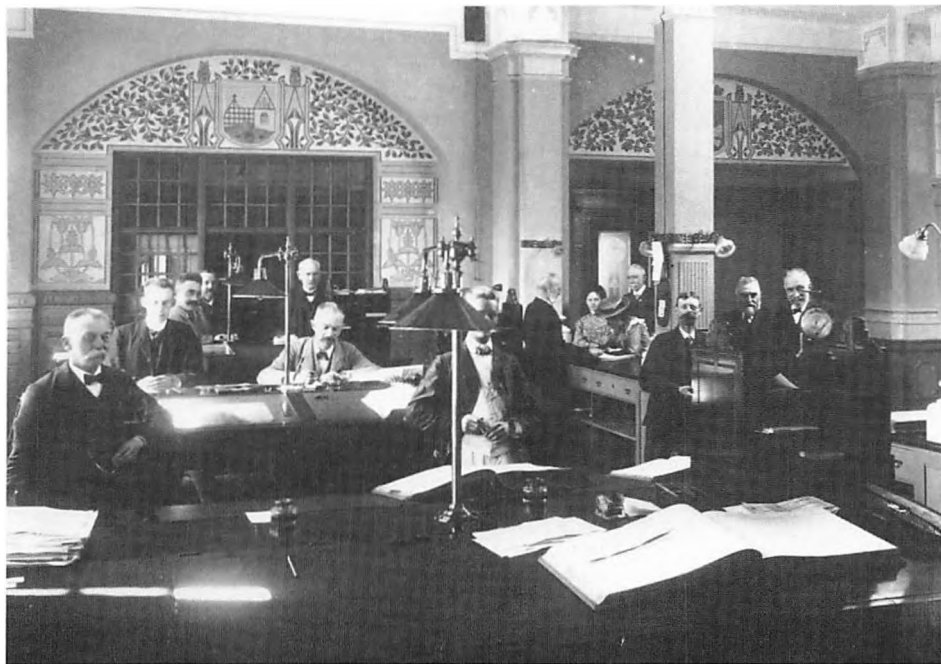
Arbejdere på J. C. Schibsbys trælasthandel på Bagterpvej (nu Christiansgade), ca. 1906.

Hjørring Amts Andelssvineslagteris udsalg ved Bispensgade, ca. 1910. I modsætning til mange andre handels-

fag var det især unge kvinder, der ekspederede i slagterbutikkerne. Diskens plade var af marmor, som var

let at holde rent, mens beslagene var af messing, som skulle pudses hver dag for at skinne blankt.

Bankbygninger og -lokaler skulle udstråle besindighed og værdighed, så sparere fik tillid til, at der blev påsat godt på deres penge, og lånerne blev klar over, at de ikke kunne låne penge til hvad som helst. Renteberegning og alle andre funktioner blev udført manuelt, og alle posteringer blev ført i bøgerne på pultene. Billedet er fra Hjerring Diskontobank i Østergade, 1905.

Kommunikationsmidlerne udviklede sig hurtigt. I 1857 fik Hjerring telegrafisk forbindelse med omverdenen, men det store gennembrud kom fra 1880'erne, da telefonen kom til byen. Arbejdet på telefoncentralerne blev udført af kvinder, som både satte abonnenterne i forbindelse med hinanden og noterede samtalerens længde, som blev målt på urene under tavlen. Billedet fra telefoncentralen i Bryggergade er fra 1927.

Efter 1. verdenskrig medførte lastbilerne en transportrevolution, som hurtigt skabte vanskeligheder for de privatbaner, som udgik fra Hjørring. Lastbilerne var hurtigere og mere fleksible end banen, da de kunne le-

vere varerne direkte fra producent til forbruger, uden omlastning på banegården. Vognmand Ejnar Jacobsen, Tårs, er her fotograferet med sin lastbil med et læs fødevarer ved Vestbjerg Bakke en efterårsdag i

1934. Lastbilernes førerhuse havde ikke varmeapparat, og de var ofte utætte. Selv om chaufførerne var godt klædt på, fik mange gigt af træk og kulde, lige som dårlige søder gav mange rygskeer.

Bygge- og anlægsgfagene

Den håndværksmæssige produktion af forbrugsvarer blev hurtigt udkonkurreret af industrien. Til gengæld medførte udviklingen en betydelig vækst for bygningshåndværkene. Der var behov for nybyggeri overalt, som ikke kun gav beskæftigelse til faglærte, men også til ufaglærte.

Byggematerialer og arbejdsprocesser ændrede sig ikke væsentligt i flere generationer. Faktisk alt byggeri blev udført som håndværk.

Nye fremskridt som vandforsyning, gas og elektricitet gav plads for nye fag, og selv om byggestilen blev mere nøgtern og funktionel, var det først i 1950'erne at nye materialer og arbejdsprocesser begyndte at ændre byggefagene i retning af vore dages industrialiserede byggeri.

De ufaglærte i bygge- og anlægsgfagene benytter i dag store maskiner, som det kræver betydelig uddannelse og ekspertise at betjene. Tidligere var

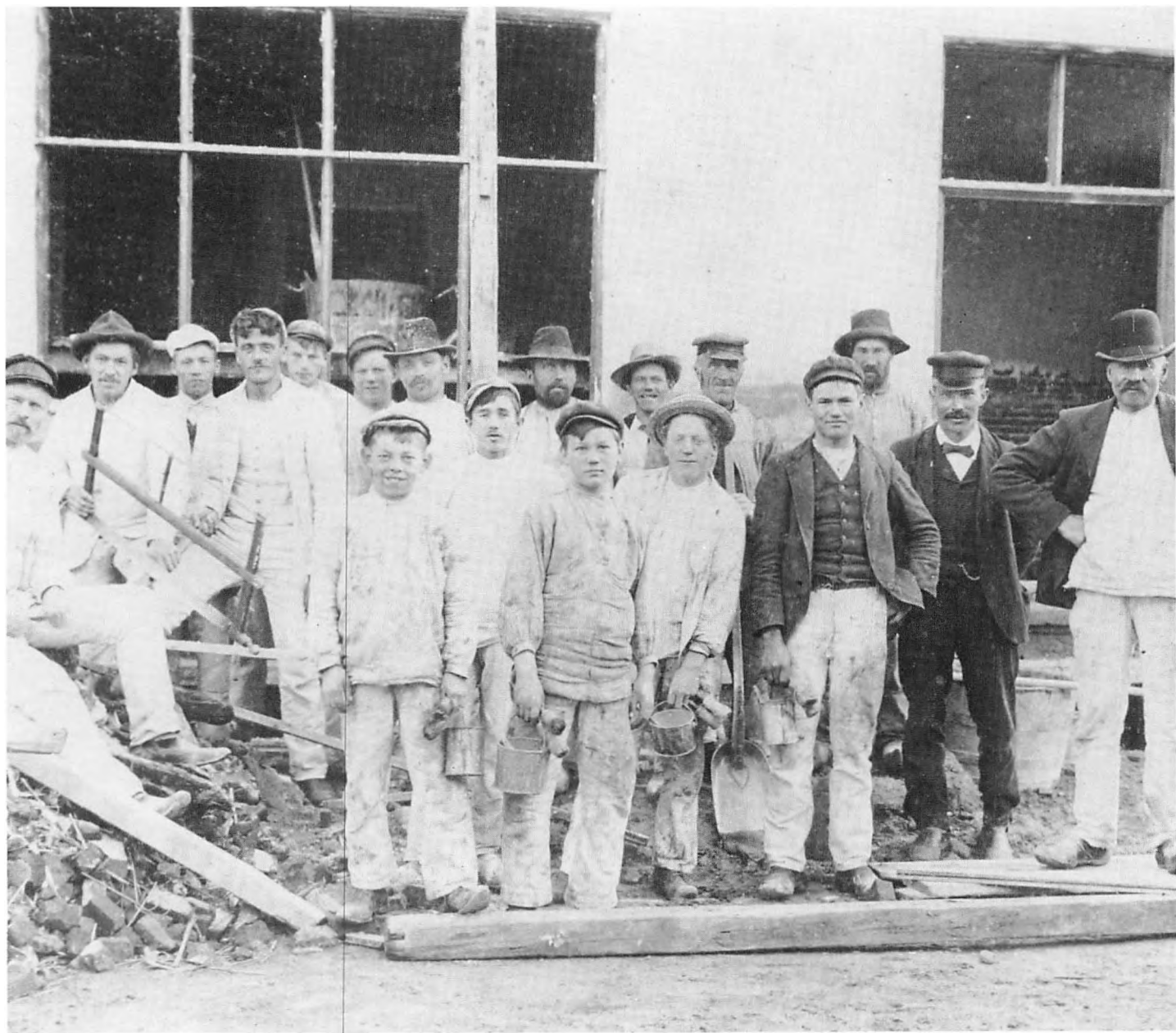
håndelaget og kræfterne til hårdt fysisk arbejde forudsætningerne for arbejdsmændene.

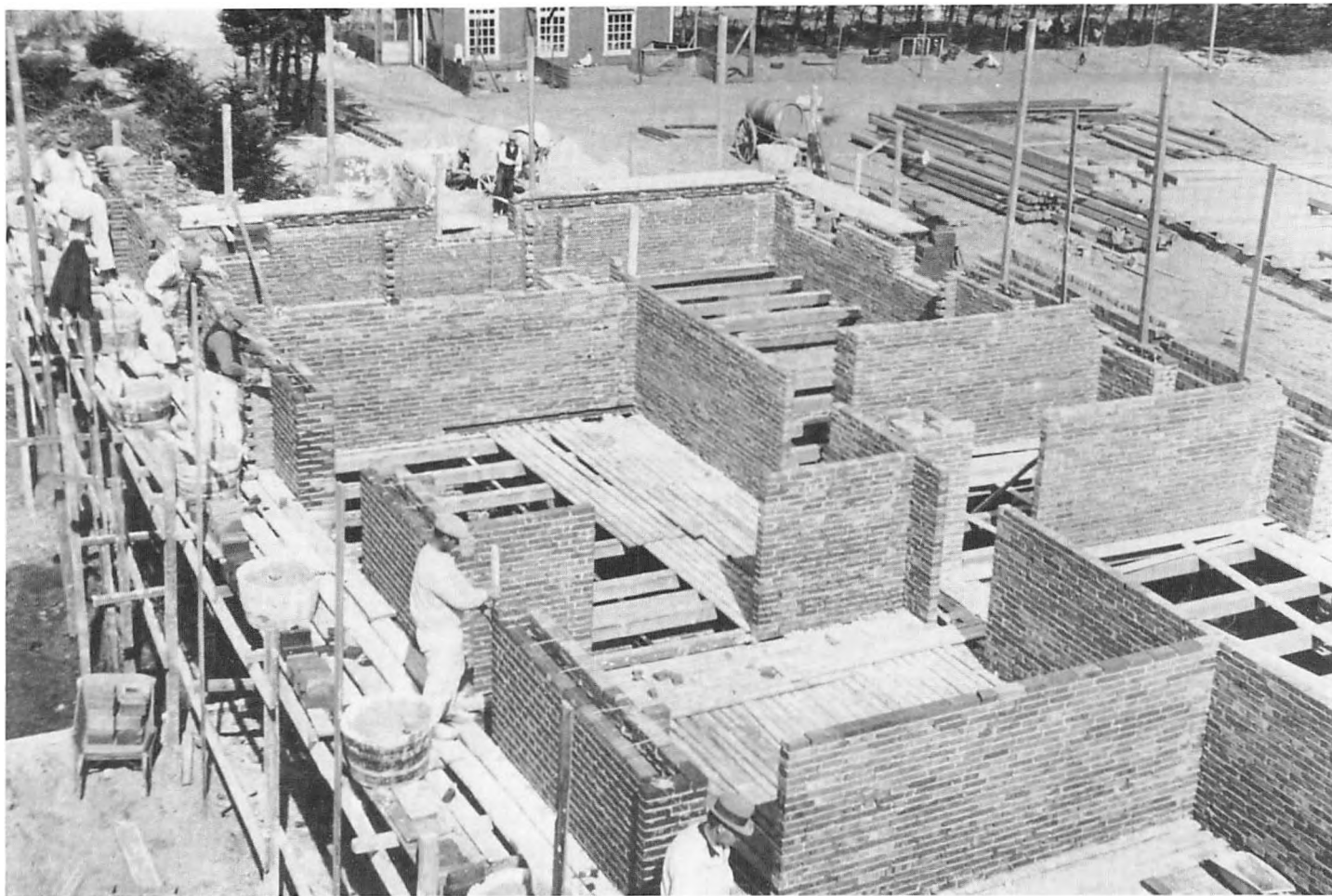
De første danske fagforeninger blev oprettet i København og i de større provinsbyer i begyndelsen af 1870'erne, men først 10 år senere havde de fundet deres endelige form, og bredte sig til resten af landet. Bygningsarbejderne var blandt de første, som lod sig overbevise om fordelene ved at organisere sig, og i Hjørring blev alle byggefagernes fagforeninger oprettet i årene 1885-98. I byen blev organisationsprocenten hurtigt ret høj, mens det gik noget langsommere i oplandet.

Fagforeningernes opgave var ikke kun at forbedre medlemmernes løn- og arbejdsforhold, men også at sikre dem en vis understøttelse i tilfælde af arbejdsløshed og sygdom. Ikke mindst det sidste var væsentligt for bygningsarbejderne, som måtte regne

med at være ledige i vintermånederne. Længere tids ledighed var ikke ualmindeligt, da byggeaktiviteten, og dermed beskæftigelsen, svingede i takt med den økonomiske udvikling.

Tømrere, murere og malere under opførelsen af ejendommen på hjørnet af Klokagervej og Bryggergade (nu Bryggergade 24) i 1908.

Murerarbejdet var opdelt mellem de faglærte svende, som udførte selve byggearbejdet, og murerarbejdsmandene, som gravede sokler, byggede stilladser, blandede mørtel og forsynede svendene med materialer. Meget af murerarbejdet foregik på ak-

kord, og murersvendene var blandt de bedste lønnede håndværkere. En dygtig murerarbejdsmand kunne tjene næsten lige så meget, men så skulle han også slæbe mere end 5000 sten, eller over 10 tons, op på stilladset på ryggen hver dag. På billedet

fra 1935 er murersvende og murerarbejdsmand ved at opføre en tilbygning til »Halvorsminde Ungdomsskole«. I baggrunden ses bjælker til etageadskillelserne.

Før 1937 var undervisning på Teknisk Skole ikke obligatorisk for håndværkskærlinge, og nogle lærlinge måtte selv betale en del af skolepengene. Undervisningen foregik i vinterhalvåret, 2 timer 4 aftener om ugen. Billedet af malerlærlinge på Teknisk Skole i Hjørring er fra ca. 1910. Dengang var den daglige arbejdstid 10 timer, hvortil kom undervisningen. Lærlingenes ugentlige arbejdstid kunne på den måde komme op på 70 timer.

I modsætning til tømmerne, som udførte det meste af arbejdet på byggepladserne, arbejdede snedkerne meget i værkstedet. Derfor kom maskinerne tidligt ind i snedkerfaget. I dette værksted i Sindal, var der allerede i 1905 både rundsav og afrettemaskine.

Rørlæggere ved rørbænk under arbejdet med at indlægge centralvarme i karré på Tørholmsvej i 1942.

Byggeriet lå næsten stille om vinteren, hvor mange håndværkere var arbejdsløse. Byggeriet var også meget følsomt over for økonomiske svingninger; ved første tegn på krise faldt byggeaktiviteten. I kriseår var vinterarbejdsløsheden derfor skræmmende høj. I januar 1933 var 86,5% af medlemmerne af Murernes Fagforening i Hjørring uden arbejde. I fremmødeprotokollen til højre er hvert kryds udtryk for et medlem, der den pågældende dag var arbejdsløs. Af månedens 1204 mulige arbejdsdage var 1041 ledighedsdage. Medlemmer af fagforeningen kunne få understøttelse, men højst 160 dage årligt, og ikke mere end 90 dage i træk. Understøttelsen var lav. Fagforeningsbogen, som har tilhørt en tømrer, viser, at understøttelsen i 1936 var 4 kr., senere 4 kr. og 60 øre om dagen. Til sammenligning tjente kommunale vejvænd omkring 50 kr. om ugen, og de var blandt de dårligst lønnede arbejdere. For en arbejdsløs kunne udgifterne til husleje, brændsel, sygekasse og fagforening sluge over halvdelen af understøttelsen, og skulle en hel familie leve for resten, var den største sparsommelighed nødvendig.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27
6818	1	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
8138	2	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
6236	3	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
10994	4	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
6438	5	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
4825	7	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
6232	8	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
7994	9	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
6236	10	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
10994	11	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
8436	12	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
6236	13	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
492	14	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
13	15	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
17	16	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
27	17	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
27	18	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
27	19	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
27	20	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
27	21	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
27	22	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
27	23	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
27	24	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
27	25	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
27	26	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
27	27	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X

Arbejdsløshedsunderstøttelse.
(Vedtagtmæssig)

Se Skema for Overflytning mellem statsanerkendte Arbejds-
indsættelser, Side 11.

Naar en arbejdsløst Medlemshver sendtes med en ny indløst Kasse, saa Understøttelsen i hvert Fald for de 3 sidste Regnskabsaars overførsel i Lighed med de paa Side 5 nævnte Oplysninger og for det sidste Indløste Aar de sidste 12 Maanedes specificeret paa samme Maade.

Udbetalingssted	Understøttelse		Dato og Aar
	Dage	Kr. Øre	
Hjørring	7	28 00	3-1-36
"	7	28 00	10-1-36
"	7	28 00	17-1-36
"	7	28 00	24-1-36
"	7	28 00	31-1-36
"	7	28 00	7-2-36
"	7	28 00	14-2-36
"	7	28 00	21-2-36
"	1	4 00	22-2-36
"	4	16 00	3-4-36
"	6	24 00	10-4-36
"	2	9 20	25-9-36

Summa

Arbejdsløshedsunderstøttelse.
(Vedtagtmæssig)

Se Skema for Overflytning mellem statsanerkendte Arbejds-
indsættelser, Side 11.

Naar en arbejdsløst Medlemshver sendtes med en ny indløst Kasse, saa Understøttelsen i hvert Fald for de 3 sidste Regnskabsaars overførsel i Lighed med de paa Side 5 nævnte Oplysninger og for det sidste Indløste Aar de sidste 12 Maanedes specificeret paa samme Maade.

Udbetalingssted	Understøttelse		Dato og Aar
	Dage	Kr. Øre	
Hjørring	1	4 60	26-9-36
"	4	18 40	11-12-36
"	7	32 20	18-12-36
"	7	32 20	25-12-36
"	7	32 20	1-1-37
"	7	32 20	8-1-37
"	7	32 20	15-1-37
"	7	32 20	22-1-37
"	7	32 20	29-1-37
"	2	9 20	31-1-37
"	5	20 00	5-2-37
"	7	32 20	12-2-37

Summa

10994

Omkring 1900 var byggeri af jernbaner blandt de største anlægsopgaver. Da statsbanenettet var færdigt, begyndte man at anlægge privatbaner, som skulle forbedre forbindelserne mellem købstæderne og deres opland. Fra Hjørring udgik privatbaner til Hørby og Løkken-Aabybro, som begge blev åbnet i 1913, mens Hirts-

halsbanen blev åbnet i 1925. Anlæg af en jernbane krævede store jordarbejder, som udelukkende blev udført med håndkraft. Først skulle der anlægges en dæmning, hvorpå der blev lagt et lag skærver, som skulle bære sveller og skinner. På billedet fra juni 1912 er et hold jernbanearbejdere i færd med at anlægge dæmningen til

Løkkenbanen. Tipvognsbanen er kun et arbejdsredskab, som blev fjernet, da jordarbejdet var afsluttet. Jernbanearbejderne blev ofte kaldt »bisser«, fordi en del af dem rejste fra det ene store anlægsarbejde til det andet.

Efter 1. verdenskrig blev bilerne mere almindelige, og kravene til vejnettet steg. I 1930 fik hovedvejen mellem Hjørring og Frederikshavn en ny belægning af skærver og tjæreasfalt. På billedet, som er optaget i juli 1930, er damptromlen ved at tromle skærverne ned, og i baggrunden ligger en tønde tjære. Kommunikationsmidlernes udvikling ses også af telefonpælene til højre.

I perioder med stor arbejdsløshed iværksatte kommunerne nødhjælpsarbejder. Børglum kommune udbyggede i 1933 vejen til Løkken som krisearbejde. På billedet er arbejderne ved at føre vejen gennem Skøttrup Bakke. Jorden blev flyttet på tunge trætillebøtter med jernhjul; plankerne skulle forhindre, at hjulene sank i.

Industrien i udvikling

Landbrugets fremgang medførte i 1800-årene en vækst for byerne, og i Hjørring var det landbruget, som var hoveddrivkraften for den industri, som efterhånden voksede frem.

For at udvikle sig, kræver industrien en vis teknologi, kapital til råvarer og maskiner, samt, naturligvis, et marked for produkterne.

De første industrier i Hjørring var jernstøberier, farverier og brændevinsbrænderier. Teknologien i disse industrigrene var forholdsvis simpel, og derfor ikke særlig kapitalkrævende, og produkterne kunne afsættes lokalt.

Da vejnettet blev udbygget, og især efter at jernbanen kom til Vendsyssel i 1871, tog den industrielle udvikling mere fart. Mellem 1880 og 1900 blev der oprettet en række nye virksomheder, bl.a klædefabrikker, maskinfa-

brikker, teglværker, tobaksfabrikker, brødfabrikker og svineslagterier.

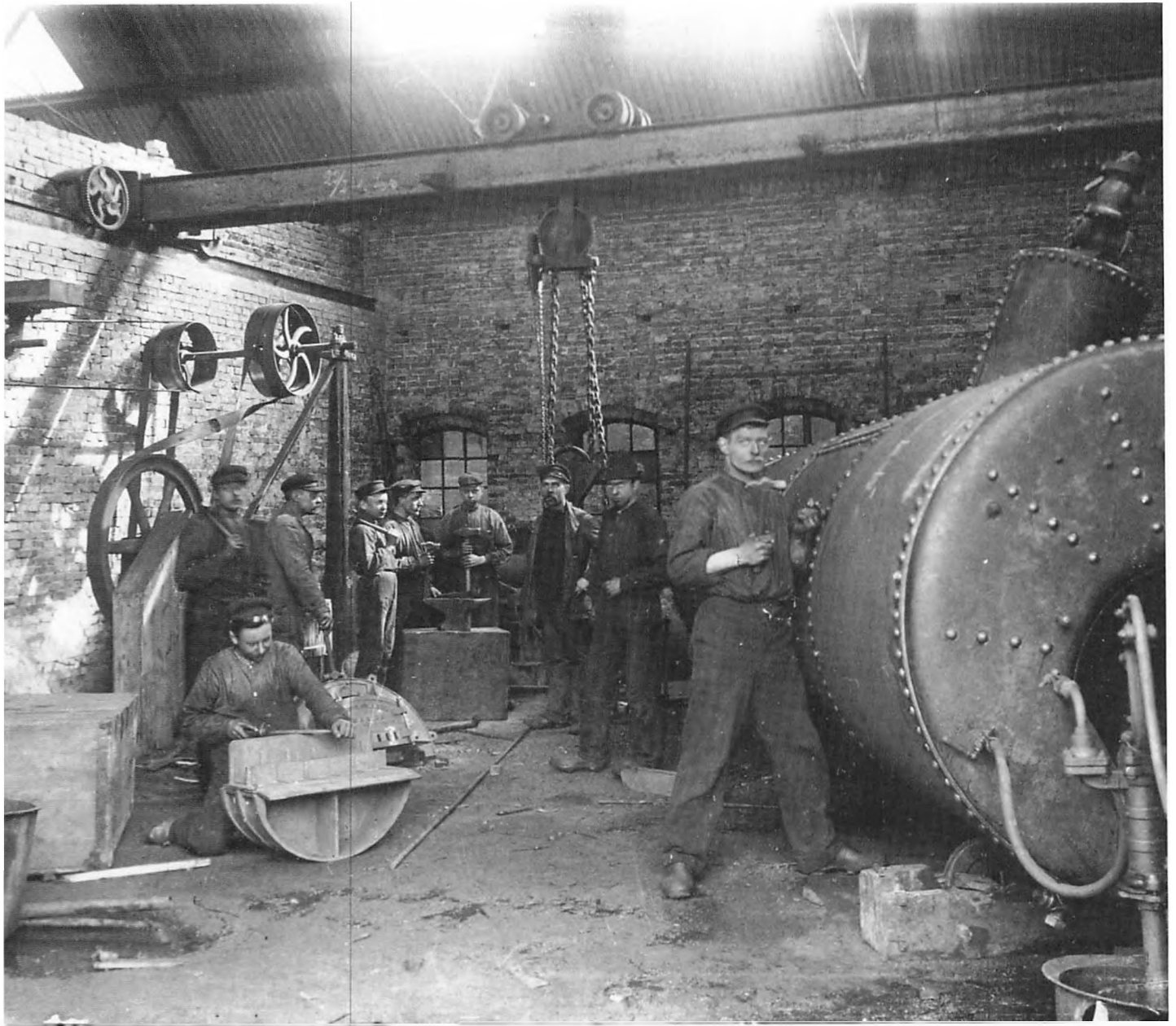
De nye virksomheder krævede flere maskiner og mere kapital end de tidligere. Flere af dem var derfor organiseret som aktieselskaber eller andelsforetagender for at skaffe det nødvendige økonomiske grundlag.

I sammenligning med andre købstæder, udviklede Hjørring sig ikke til en egentlig industriby. Omkring århundredeskiftet var kun 5,5% af befolkningen beskæftiget ved industrien, og det var meget få virksomheder, der beskæftigede mere end 20 ansatte. Kun en enkelt skilte sig markant ud fra de øvrige. Der var Nielsens Jernstøberi og maskinfabrik, senere kendt som Brüels Maskinfabrik, der beskæftigede 74 af metalindustriens 107 arbejdere i Hjørring.

Udviklingen i vort århundrede

ændrede ikke byens erhvervsstruktur. Selvom der i tresserne og halvfjerdserne kom nye virksomheder som følge af den dynamiske erhvervs politik, blev handel, service og uddannelse ved med at være Hjørrings vigtigste erhvervsgrundlag.

Smede og maskinarbejdere på Heidemans maskinfabrik i færd med at fremstille en dampkedel til Hjørring amts Andelssvineslagteri, ca. 1895.

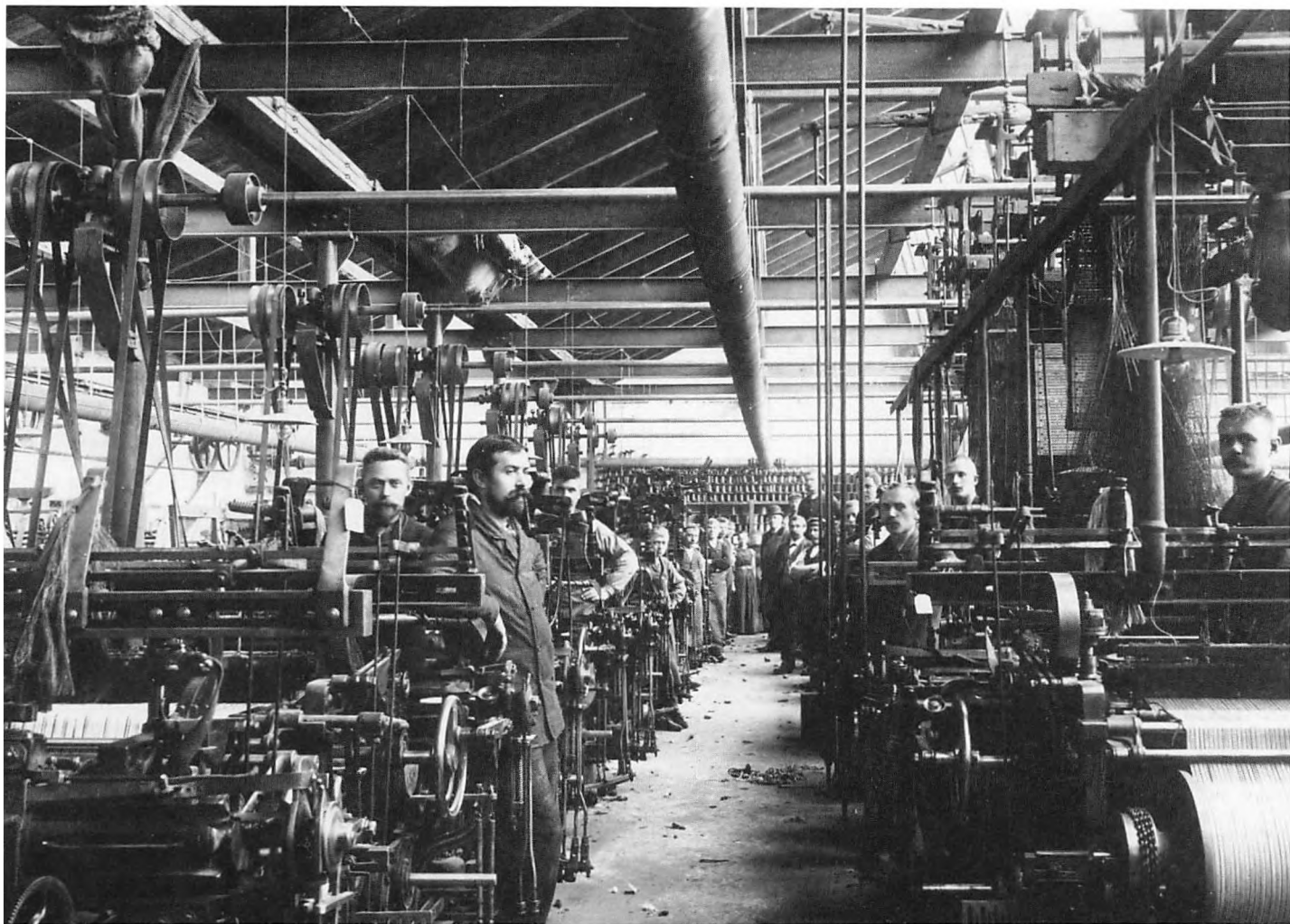

Cigarmagere på Ernst Pedersen tobaksfabrik på Springvandspladsen ca. 1900. I nogle industrigrene, især tobaksindustrien, var børn en vigtig del af arbejdskraften. På billedet ses drenge til venstre de voksne arbejdere med råvarer, men de deltog også i selve produktionen. Børnene havde små fingre, og var særlig gode til at rulle cerutter og cigarrillos. Fabriksløvgivningen forbedredes i 1901 og børn under 12 år arbejdede på fabrikkkerne, men først i 1913 blev børnearbejdet helt forbudt.

Bryggeriarbejdere i gærkælderen på bryggeriet »Vendia«, ca. 1890.

Tekstilarbejdere i vævesalen på »A/S Hjørring Dampvæveri«, ca. 1905. Væveriet lå på Parallelvej, hvor nu »Oxford« ligger. Maskinerne blev trukket af remme fra akslerne under loftet. Akslerne blev trukket fra ho-

vedakslen helt til venstre via et remssystem. Hovedakslen blev drevet af en dampmaskine. Det kunne være farligt at arbejde i fabrikkerne. Remme og andre bevægelige maskindele var dårligt, eller slet ikke afskærme-

de, og mange arbejdere kom til skade ved arbejdsulykker. Støv og støj var ikke blot ubehageligt i arbejdstiden, men kunne også få langtidsvirkninger i form af nedsat hørelse eller luftvejssygdomme.

Levnedsmiddelindustrien fik hurtigt stor betydning for Hjørring. På billedet fra slagteriet i midten af 1890'erne ses arbejdet med opskæring af

svin. Dengang var slagteriarbejdernes vilkår endnu barskere end i dag, da de ud over et forceret arbejdstempo også måtte kæmpe mod kulde, træk

og dårligt arbejdslys, ligesom de tunge svinekroppe skulle læftes op på kroge og transportbånd.

Industriene udviklede sig især i byerne, men teglværkerne måtte ligge, hvor der fandtes ler. Maskiner blev kun brugt i begrænset omfang. Leret

blev gravet ud med håndkraft og læsset på tipvogne eller trillebøtter og transporteret til æltemaskinen og videre til formning og brænding. Bille-

det fra 1913 viser arbejderne på Vrå Teglværk opstillet i teglværksgraven.

Arbejderbevægelsen

Økonomisk og politisk var 1800-årene domineret af liberale idealer. Enevælden blev afskaffet i 1849, og efterhånden forsvandt alle bestemmelser, som hindrede den fri konkurrence.

Samlet set blev samfundet rigere, men de sociale forskelle blev samtidig meget større. Befolkningstallet var stigende, og i takt hermed blev konkurrencen om arbejdspladserne hårdere, så arbejdsgiverne kunne presse lønnen.

Arbejderne kunne nok fastholde deres løn ved at gå i strejke, men i praksis var det meget vanskeligt at nå til enighed om en fast holdning overfor en beslutsom arbejdsgiver.

Omkring 1870 begyndte de københavnske arbejdere at organisere sig, og de nye fagforeninger sluttede sig til »Internationalen«, som var det fælles politiske talerør. »Internationalen« gik dog hurtigt i opløsning, da lederne blev arresteret, og fordi det var vanskeligt at holde arbejderne

samlet om både politiske og faglige mål.

I 1878 blev det politiske arbejde lagt over i en særlig organisation, »Socialdemokratisk Forbund«, og selvom forbindelserne stadig var nære, kunne fagforeningerne nu koncentrere sig om rent faglige spørgsmål.

Denne struktur kunne holde, og inden århundredeskiftet havde både fagforeningerne og Socialdemokratiet bredt sig ud over hele landet. Fagforeningerne sluttede sig fagvis sammen i landsdækkende fagforbund, som i 1898 dannede »De samvirkende Fagforbund«, som senere kom til at hedde »LO«. De lokale fagforeninger og partiforeninger dannede samtidig »fællesorganisationer«, som skulle varetage lokale fællesinteresser og koordinere det faglige og det politiske arbejde.

I Hjørring udviklede fagbevægelsen sig efter samme mønster som i resten af landet. Typograferne opret-

tede byens første fagforening i 1880, og inden århundredeskiftet var de øvrige fag fulgt efter. Den lokale partiafdeling, »Socialdemokratisk Forening«, blev oprettet i 1891, mens »Arbejdernes Fællesorganisation« blev dannet i 1900.

Fagforeningerne voksede sig store, fordi de opnåede resultater. Kontingentet kunne være en økonomisk belastning for medlemmerne, men medlemsskabet stillede arbejderne bedre i lønforhandlinger, var en beskyttelse mod vilkårlige fyringer og andre overgreb, samt en støtte under arbejdsløshed.

Fagforeningerne varetog medlemmernes interesse i bredeste forstand. De oprettede sygekasser, tog initiativ til fælles indkøb af brændsel og kartofler og foranstaltede indsamlinger til støtte for syge og enker. For at skaffe arbejderbefolkningen godt og billigt brød, tog Hjørrings fagforeninger i 1891 initiativet til oprettelsen af »A/S Arbejdernes Fællesbage-

Arbejderstævne, ca. 1900-1910. Det vides ikke med sikkerhed, hvor billedet er taget, da hverken Arbejdsmændenes Fagforenings eller Arbejdernes Fællesorganisations forhandlingsprotokoller omtaler stævnet. Billedet stammer sandsynligvis fra Tolne Skov, hvor den vendsysselske arbejderbevægelse har holdt mange store stævner.

ri« gennem aktietegning blandt medlemmerne.

Socialdemokratiet og fagforenin-

gerne varetog ikke alene medlemmernes politiske og faglige interesser. Det var også en folkekulturel bevægelse med en hel række tilbud til medlemmerne: studiekredse og anden undervisning, teater- og oplæsningsaftener, ligesom der hurtigt blev oprettet særlige organisationer for børn og unge.

Arbejderbevægelsens bærende idé var sammenhold og solidaritet. De røde faner med paroler som »Enighed gør stærk«, »Gør din pligt – kræv din Ret« og »Frihed – Lighed – Broderskab« og dekorationer med relation til faget, var synlige symboler på solidariteten. I mange fagforeninger var

fanen også et håndgribeligt udtryk for fællesskab, da det var medlemmernes koner, som syede den.

Demonstrationer, møder og stævner med politiske taler og underholdning samlede stor tilslutning, som både udadtil og indadtil demonstrerede bevægelsens styrke.

Op gennem vort århundrede har arbejderbevægelsen udviklet sig til en ligeværdig forhandlingspart under de tilbagevendende arbejdsmarkedsforhandlinger, og socialt og kulturelt har arbejderbevægelsens indsats haft hele afgørende betydning for udviklingen af det velfærdssamfund, vi lever og færdes i.

Fanens betydning som symbol på fagbevægelsens sammenhold og enhed kan ikke overvurderes. Anskaffelse af fane var derfor en vigtig opgave for en nyoprettet fagforening.

Alle medlemmer deltog i diskussionen om fanens dekoration og parole. Faneer var kostbare, og der kunne gå mange år, før foreningen havde indsamlet penge nok. Det var derfor en

stor dag, når fanen kunne indvies. Hjørrings typografer var så stolte, at de lod sig forevige med fanen, da de indviede den i Svelunden i 1902.

Det vendsysselske Arbejderstævne

i Hjørring Søndag den 10. Juli.

Program:

Kl. 3 : Opstilling under Fanerne :
Hjørring- og Frederikshavns-Kredsene samt alle D. U. I.- og D. s. U.-
Afdelingerne samles paa Torvet, Sæby-, Vraa- og andre Kredse samles
paa Springvandspladsen.

Kl. 3¹/₂ : Samlet Almarch med Optog og 3 Musikkorps til Skytteaugets
Plantage. Kredsenes Orden : 1. Hjørring, 2. Frederikshavn, 3. Sæby,
4. Vraa, 5. andre.

Paa Festpladsen :

(Fra Tribunen Højttaleranlæg fra Arbejdernes Radklub, Aalborg.)

Kl. 4 : Prolog.

Kl. 4¹/₂ : Taler af Statsminister **Th. Stauning**
og Hovedkasserer **Hans Jacobsen.**

Kl. 6¹/₄—7³/₄ : Optræden af D. U. I. fra Aalborg og Nørresundby :
Musik, Køllesving, Folkedanse, Gymnastik, Klovdans.

I Teatersalen paa „du Nord“:

Kl. 8—10¹/₄ : Optræden af 50 D. s. U. ere fra Aarhus :
„Den røde Revy“, Social Revy i 13 Afdelinger.
Talekorene : Gaskrig. - Gruberne brænder. - Ny
Slægt, ny Stykke.

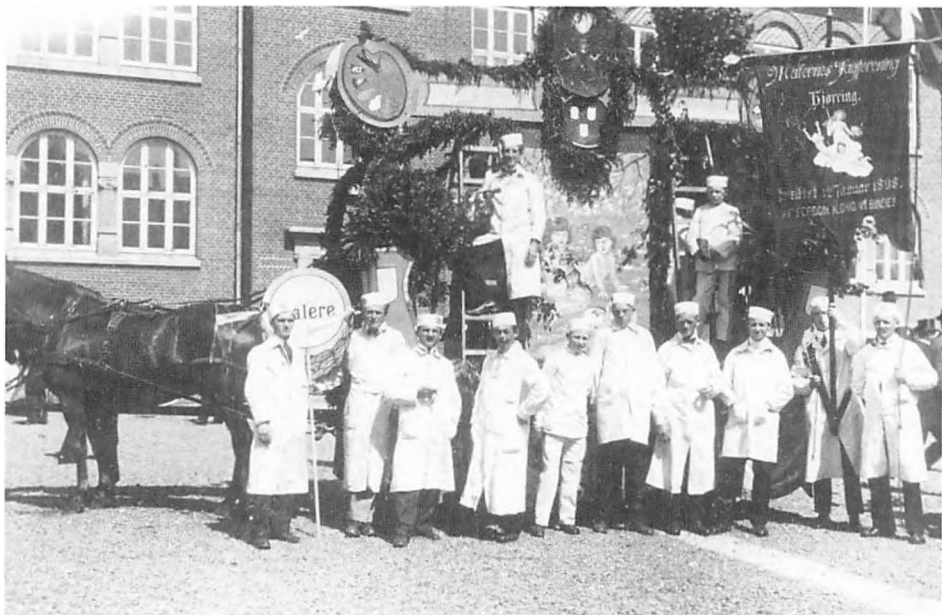
Efter Forestillingen **DANS** for Arbejderpartiets Medlemmer.

Entre til Festpladsen : 50 Øre, Born gratis.

„du Nord“s Lokaler staar til fri Afbenyttelse for
Stævnedeltagerne.

I 1930'erne arrangerede den vendsysselske arbejderbevægelse et årligt arbejderstævne, som kredsene afholdt på skift. I 1932 og 1937 blev stævnet holdt i Hjørring. Det var store arrangementer, som tiltrak så mange mennesker, at både Hjørring Privatbaner og Statsbanerne måtte indsætte særtog for at transportere dem. Deltagerne kunne ikke alene høre bevægelsens ledende folk; i 1932 talte statsminister Th. Stauning, de kunne også opleve optræden, talekor og andre eksempler på arbejderbevægelsens kulturelle engagement, som i mellemkrigsårene kom til at spille en betydelig rolle. Annonce fra »Hjørring Socialdemokrat« 8. juli 1932.

19. juli 1919 gik alle gode kræfter i Hjørring sammen om at skaffe penge til et børnehjem på børnehjælpsdagen. Alle byens fagforeninger deltog i et vogntog, som med musikkorps i spidsen og raslende indsamlingsbøsser kørte gennem byens gader. På billedet ses malernes vogn foran Østre Skole.

468

Undertegnede ønsker at støtte det paatænkte Ungdomshjem med

2 Kr. i 5 Aar, ialt 10 Kr.

(Navn)

S. M. Larsen

(Stilling)

Malermester

(Bopæl)

Bygvej 21

1. Rate indbetales Oktbr.—Novbr. 1937 og derefter indbetales 2 Gange årlig (April og Oktober). Skulde det mod Forventning vise sig, at de indkomne Bidrag ikke er tilstrækkeligt til Planens Gennemførelse straks, indsættes Pengene i en Bank som Ungdomshjemets Byggefond, indtil Planen kan gennemføres.

Byggerådets Regnskab revideres af Socialdemokratisk Forenings Revisorer og fremlægges årlig på Socialdemokratisk Forenings Generalforsamling og på Arbejderpartiets Fællesorganisations Fællesbestyrelsesmøde.

Sammenhold og offervilje blandt Hjørrings arbejdere gjorde det i 1937 muligt at anskaffe ejendommen Korsgade 7-9 til brug for arbejderbevægelsens ungdomsorganisationer, DSU og DUI. Institutionen fik navnet »Ungdomshjemmet«, og kom til at fungere som arbejderbevægelsens forsamlingshus. Pengene blev for en stor del skaffet ved indsamling af frivillige bidrag. Interesserede kunne tegne sig for et beløb efter lyst og evne, én gang for alle eller over et årsmål.

FOR BOKSTAMPEN AF
FØRSTE KLASSE,
HVER AARER 1899 1898 1897 1896 1895 1894 1893 1892 1891
Stempel-Taxi No 1.

FOR UDLÆMPERNE AF
ANDEN KLASSE,
HVER AARER 1899 1898 1897 1896 1895 1894 1893 1892 1891
Taxi 5 Øre.

Aktiebrev Nr. 245

Bestyrelsen for Aktieselskabet Arbejdernes
Fællesbageri i Hjørring erkjender hermed, at
Madsenædler J. P. Jensen af Hjørring,
eller den, hvem dette Aktiebrev ifølge landlig Transport
tilhører, er Aktionær i Selskabet for 5 Kr., skrevet
Tom Mønst, er altsaa for dette Beløb Lødtager i
Selskabets Ejendele samt Rettigheder og Udlygte over-
ensstemmende med dets gjældende Lov; men derimod
ikke forpligtet til at give yderligere Selskud og hæfter
altsaa ikke for nogen Sum udover Aktiebrevet.

I Bestyrelsen for Aktieselskabet Arbejdernes Fællesbageri,
Hjørring, den 20. Maj 1891

H. Petersen R. M. Rasmussen Ad. Nielsen
Madsenædler J. P. Jensen

I 1891, i den hjørringensiske arbejderbevægelses barndom, tog den initiativ til at oprette »A/S Arbejdernes Fællesbageri«, som skulle levere byens arbejdere godt og billigt brød. Den egentlige baggrund for oprettelsen af denne og andre kooperative virksomheder inden for levnedsmiddelområdet var, at ingen privatpersoner burde hæve ublu avancer på levnedsmidler. »Arbejdernes Fællesbageri« i Hjørring havde oprindeligt en aktiekapital på 1500 kr. fordelt på 300 aktier à 5 kr. Aktiekapitalen blev hurtigt tegnet, ikke alene blandt byens arbejdere, som tegnede omkring 3/4 af kapitalen, men også blandt byens og oplandets øvrige borgere. »Fællesbageriet«, som lå i Toftegade, blev endeligt nedlagt i 1984. Senere blev der oprettet kooperative virksomheder inden for byggefagene, som dog ikke fik så lang levetid som bageriet.

Familie, bolig og fritid

I 1801 boede der 929.000 personer i Danmark, heraf 196.000 i byerne og 744 i Hjørring. I 1901 var tallene 2.450.000, 959.000 og 6.535.

Denne befolkningsstigning skyldtes hovedsageligt, at spædbørnsdødeligheden faldt, mens fødselstallet var uændret.

Byerne opslugte den største del af befolkningstilvæksten, da landbruget ikke kunne beskæftige alle, og mange søgte derfor til byen eller udvandrede til Amerika af nød. Senere skabte væksten i byerhvervene et behov for arbejdskraft, som trak unge landboere til.

Når man flyttede til byen, ændrede familiemønstret sig, både når det gjaldt familiens sammensætning og funktion. På landet var det ikke ualmindeligt, at tre generationer boede sammen, mens dette var yderst sjældent i byernes arbejderkvarterer.

På landet var familien i høj grad et arbejdsfællesskab, som alle familiens medlemmer deltog i. Faderen var familiens overhoved og leder af arbejdsfællesskabet, mens han i byen blev familieforsørger, som skulle skaffe den nødvendige indtægt ved at arbejde uden for hjemmet.

I byen bestod kvindernes hovedopgave i at passe børn og familie. Det, der nu om dage kaldes »den traditionelle kvinderolle« er faktisk ikke mere end 100-150 år gammel.

Byernes vokseværk førte til boligmangel, og målt med nutidens målestok var boligstandarden uhyggeligt lav.

Hjørring fik ganske vist aldrig egentlige lejekaserner, men mange boede i baghuse og i lofts- eller kælderlejligheder.

Boligforholdene i Hjørring belyses bedst ved at lade en arbejder, som under 1. verdenskrig opvoksede hos sin bedstemor, fortælle:

»Vi boede i St. Kirkestræde i en lille toværelses lejlighed med fugtige vægge. Der var vi så 4 mennesker under meget fattige forhold. Det var under 1. verdenskrig, og sikringsstyrkens soldater var i byen. Bedstemor havde det ene værelse lejet ud til en soldat, som sov på en sofa. Det var meget trange forhold med 4 mennesker i én stue«.

I begyndelsen af vort århundrede begyndte man at installere elektricitet, gas og vand, og senere toiletter i lejlighederne, men det varede længe,

inden alle disse faciliteter var selvfølgelig. Tøjkask, rengøring og personlig hygiejne var besværlige, men absolut nødvendige elementer i hverdagen, hvis faren for tuberkulose, meningitis og andre farlige infektionssygdomme skulle holdes i skak i de små, overfyldte lejligheder.

Boligerne blev kun langsomt bedre. Da drengen fra St. Kirkestræde giftede sig i 1930, flyttede han og hustruen til en toværelses i Toftegade, hvor de fik 4 børn.

Set med samtidens øjne, og sammenlignet med de store industribyer, var boligstandarden i Hjørring dog rimelig. Under opbydelsen af stor sparsommelighed kunne faglærte arbejdere allerede fra 1920'erne lige netop bo i eget hus, forudsat en del af det kunne lejes ud.

Mens de fleste kvinder var hjemmearbejdende, måtte mange børn tidligt bidrage til familiens forsørgelse som bybude, medhjælpere på mælkevogne eller ved at passe mindre børn før eller efter skoletid. Nogle børn havde to pladser, om morgenen som medhjælper på en mælkevogn og om eftermiddagen som bud.

Når skoletiden medregnes, havde

mange børn en daglig arbejdstid på 10-12 timer. Der var ikke megen tid til leg og lektielæsning.

På landet deltog alle børn i arbejdet, men småkårsfolks børn måtte ofte ud at tjene allerede fra skolealderen. Ikke så meget for pengenes skyld, men fordi der så var en mund mindre at mætte i hjemmet.

Velstandsstigningen efter 2. verdenskrig ændrede familiernes dagligdag. Store befolkningsgrupper fik mulighed for at bo i eget hus, og vaskemaskiner, støvsugere og andre husholdningsmaskiner lettede husarbejdet.

Fuld beskæftigelse og mangel på arbejdskraft kaldte kvinderne ud på arbejdsmarkedet i langt større omfang end tidligere. Børnepasningen, som havde været en væsentlig del af de hjemmearbejdende kvinders opgaver, gled nu i stort omfang over i institutioner og andre pasningsordninger, men de fleste udearbejdende kvinder måtte stadig varetage hovedparten af opgaverne i hjemmet.

Til daglig foregik den personlige vask som »etagevask« ved køkkenbordet. Det ugentlige bad fik man om lørdagen i en træ- eller zinkbalje. Vandet blev varmet på komsuret eller i gruekedlen. Billedet fra Tolne stammer fra omkring 1920, men langt op i 1950'erne fik mange, både store og små, bad på denne måde.

Strømgade 5, hvor Svaneapoteket ligger nu, set fra gårdsiden i 1911. Der var skomagerværksted i en del af forhuset. I den øvrige del af ejendommen var indrettet 3 lejligheder, hvor der ved folketællingen i 1901 boede 3 familier med ialt 21 personer. Omkring århundredeskiftet boede mange i Hjørring under tilsvarende forhold.

Spisebordet var familiens samlingssted. Faderens avislæsning, moderens håndarbejde, børnenes lektielæsning samt, naturligvis, måltiderne foregik her, hvor stuens eneste petroleumlampe var. Far, mor og deres 6 børn er her samlet om kaffebordet i deres toværelses lejlighed i Bassinggade omkring 1910.

Avisbude i Vendsyssel Tidendes gård, 1916.

Begrebet »fritid« er snævert forbundet med den økonomiske og sociale udvikling gennem de sidste 100 år.

Tidligere, hvor den altovervejende del af befolkningen levede på landet, boede de fleste, hvor de arbejdede. Det var derfor svært at skelne skarpt mellem arbejdstid og fritid.

Dette ændrede sig i takt med byernes vækst. Bybefolkningen boede ét sted og arbejdede et andet. På den måde blev døgnet naturligt opdelt i arbejdstid og fritid.

Med en arbejdstid på 12-14 timer 6 dage om ugen, som var almindeligt i slutningen af sidste århundrede, var der selvfølgelig ikke megen fritid. Alligevel var der allerede den gang forskellige fritidstilbud; de første idrætsforeninger opstod i årene før og lige efter 1900, og det samme gælder for eksempel sangkor og brevueforeninger.

Blandt arbejderbevægelsens vigtigste mål i kampen for bedre vilkår var en nedsættelse af arbejdstiden. Dette lykkedes mest markant i 1919, hvor arbejdstiden blev fastsat til 8 timer om dagen, og i 1938, hvor alle fik ret til ferie.

Fagbevægelsen og andre organisationer virkede aktivt for en meningsfyldt udnyttelse af fritiden, og der blev oprettet en lang række foreninger med vidt forskellige formål. Især idræts- og ungdomsforeningerne fik stor betydning, da deres formål ikke alene var at samle medlemmerne om sport, foredrag, dilettant, baller og anden underholdning, men også at forbedre folkesundheden og at inddrage den opvoksende generation i samfundslivet.

Fritiden blev hurtigt et attraktivt marked for industrien i form af ugeblade, seriehæfter, biografilm og an-

den underholdning. Det er værd at lægge mærke til, at de fleste tekniske frembringelser gennem de sidste 100 år fra automobilen over radiofonien til microchip'et har vundet stort indpas i fritidssektoren.

De forbedrede levevilkår er blandt andet kommet til udtryk i kortere arbejdstid. Særlig gennem de sidste år har den teknologiske udvikling og den ret store arbejdsløshed forstærket ønsket om mere fritid.

Udfordringen til samfundet gennem de sidste 100 år har været at opbygge og bevare et velfærdssamfund.

Det vil være en vigtig udfordring for fremtiden at skabe baggrund for at udnytte mulighederne i det nye fritidssamfund bedst muligt for den enkelte, og for hele samfundet.

Da Cyklerne begyndte at blive almindelige efter 1900, blev søndagsudflugter til skov og strand en yndet fritidsforøjelse i sommermånederne. På billedet fra omkring 1920 nyder unge fra Harken badelivet i Lønstrup.

Fagforeningerne aktiverede også medlemmerne i fritiden. Her ses arbejdere fra Hjørring Amts Andelssvineslagteri på udflugt til Tolne Skov med medbragte madkurve, ca. 1910.

Arbejdersangkoret »Arion« blev oprettet i 1898. Det var en forudsætning for at blive medlem, at man havde den røde fagforeningsbog, eller var medlem af »Socialdemokratisk Forening«. Koret sang især arbejdersange, og underholdt ved stævner og møder, men repertoiret var meget bredt, og koret deltog også i arrangementer uden for arbejderbevægelsens regie. Sangerne er her fotograferet omkring 1915.

Før biografernes storhedstid fra omkring 1920 til fjernsynet begyndte at blive almindeligt i 1950'erne, var cirkus og varietéforestillinger store attraktioner på dyrskuer og markeder. »Meksikaneren Bill og Miss Feodora« optrådte omkring 1910 på Sindal dyrskue. Det er desværre umuligt at sige noget om forestillingens indhold.

I 1930'erne gik arbejderbevægelsen i offensiven på det kulturelle område. Der blev oprettet en særlig organisation for unge, »DUI«, De unges Idræt, læsekredse, diskussionsklubber og en række arbejderidrætsforeninger. De kvindelige gymnaster fra »Hjørring Arbejder Idrætsklub Frem« er fotograferet i 1932.

EFTERSKRIFT

»Billeder af arbejdets historie i Nordvestvendssyssel 1880-1940« er både en beskrivelse af væsentlige træk af Nordvestvendssyssels udvikling i den periode, hvor det moderne Danmark blev til, og en præsentation af nogle af resultaterne af beskæftigelsesprojektet »Arbejdets historie i Nordvestvendssyssel«.

Projekt »Arbejdets historie i Nordvestvendssyssel«, som eksisterede i perioden 1985-87, blev iværksat på foranledning af Vendssyssel Historiske Museum, Arbejdernes Fællesorganisation i Hjørring og Snedker-Tømmerforbundets afdeling i Hjørring. Projektets formål var at indsamle og registrere materiale til belysning af arbejdets og hverdagens historie i Hjørring, Hirtshals, Løkken-Vrå og Sindal kommuner gennem de sidste 100 år.

Baggrunden for projektet var, at museets lokalhistoriske arkiv under arbejdet med at fremskaffe materiale til brug for Snedker-Tømmerforbundets 100 års jubilæumsskrift måtte konstatere, at der faktisk ikke fandtes lokalt materiale, som kunne belyse den brede befolknings arbejds- og levevilkår, gamle arbejdsprocesser og andre social- og kulturhistoriske forhold.

Vendssyssel Historiske Museum blev opmærksom på et hidtil upåagtet

område, som det var på høje tid at beskæftige sig med, hvis blot brudstykker af oplysninger skulle reddes for eftertiden.

I samråd med Arbejdernes Fællesorganisation og Snedker-Tømmerforbundet blev det derfor besluttet at søge en indsamlingskampagne iværksat i form af et beskæftigelsesprojekt, finansieret med midler fra Arbejds-markedsnævnet for Nordjyllands Amtskommune.

Projekt »Arbejdets historie i Nordvestvendssyssel« har beskæftiget sig med alle aspekter af arbejdets og hverdagens historie gennem de sidste 100 år. Faglige organisationer, idrætsforeninger og andre foreninger i Vendssyssel Historiske Museums arbejdsområde har fået tilbud om at lade deres arkivmateriale ordne og registrere, så dette kan sikres for eftertiden. Mange af disse foreninger har valgt at lade materialet opbevare på Historisk Arkiv, hvor det er tilgængeligt for alle interesserede. Ældre og yngre medborgere har skrevet erindringer, eller er blevet interviewet af projektets medarbejdere, og mange har leveret fotografier, dokumenter og andet materiale til projektet.

Projektet har ikke alene beskæftiget sig med fortiden, men også med nutiden, da der er gennemført en række registreringer af vore dages miljøer og arbejdspladser og nutidens arbejdsbeklædning, for blot at

nævne nogle eksempler. Tankegangen bag disse nutidsregistreringer har været at sikre vore efterkommere de oplysninger om arbejdspladser og arbejdsprocesser, som vi savner fra vore forgængere.

Projektet, som har nået meget spændende og interessante resultater, har været en faglig succes, ligesom det har tjent som forbillede for beskæftigelsesprojekter ved andre museer. De faglige resultater er naturligvis væsentlige, men som beskæftigelsesprojekt må den langsigtede beskæftigelseeffekt være endnu væsentligere. Også her har projektet nået gode resultater, idet mere end halvdelen af de ca. 45 personer, som har været tilknyttet projektet, er gået fra projektet til fast beskæftigelse, eller har indledt et uddannelsesforløb.

Artiklen er kalejdoskopisk, men alligevel forholdsvis stramt disponeret i emner og tid. Dette skyldes ikke kun, at de 100 år, projektet har beskæftiget sig med, har været præget af hastig udvikling og hurtig forandring, men også at denne fremstillingsform er en udmærket illustration af projektets arbejdsform.

NOTE

Søren Spanner. Født 10/5 1954. Cand. mag. i historie og dansk 1983, i gymnasieskolen 1983-85, siden 1985 ansat ved Vendssyssel Historiske Museum, 1985-87 leder af projekt »Arbejdets historie i Nordvestvendssyssel«, 1988- leder af projekt »EDB«.

Stenalderritual på kryds og tværs

- et dekoreret flintredskab fra Gårestrup

af Torben Nilsson

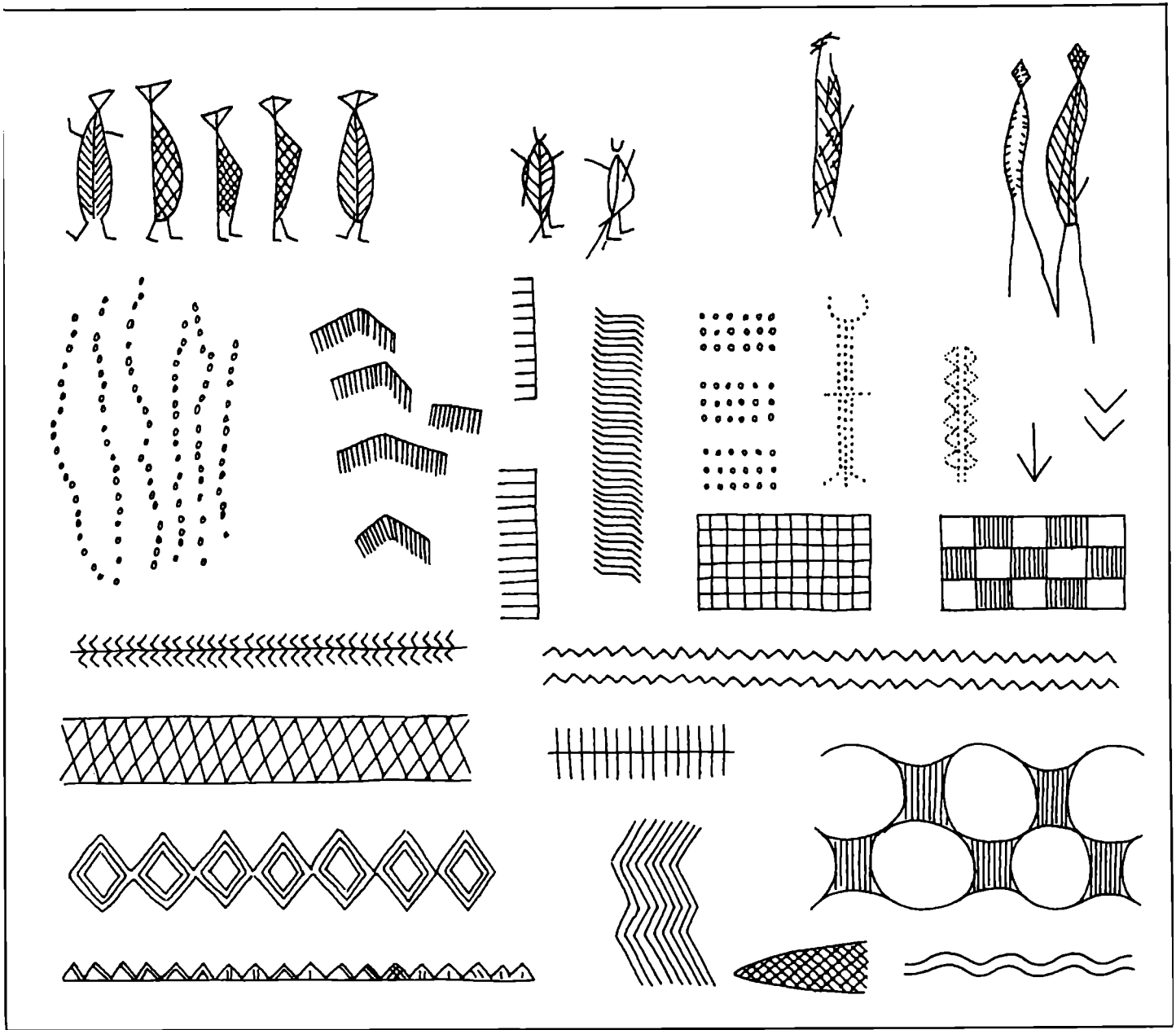
Arkæologiske udgravninger har blotlagt store dele af menneskets hverdag i jægerstenalderen, ca. 10.000-4.000 f.Kr. Redskaber fortæller om datidens teknologiske viden og om arbejdsopgaver på og omkring bopladserne – knogler, gevirer, fiskeskæl, frugtkærner, frø m.v. fortæller om hvilke dyr, der blev jaget, og hvilke planter, der udnyttedes i husholdningen – ildsteders placering i forhold til genstandenes spredningsbillede på bopladsen fortæller om hytternes størrelser og beliggenhed o.s.v. Disse og mange andre materielle sider af jægerfolkets hverdag er således via arkæologiske udgravninger tilgængelige for nutiden.

Langt vanskeligere er arkæologen stillet, når den åndelige del af stenaldermenneskets hverdag søges afdæk-

ket. Kun sjældent dukker ting op, der kan løfte sløret for fragmenter af jægerstenalderens gennem tiden foranderlige, men sandsynligvis konstant farverige og stærkt facetterede åndsliv. Jægerfolket levede i hverdagen i tæt pagt med naturen – en tid hvor mennesket måtte tilpasse sig naturen, og ikke som i dag, hvor mennesket er tæt på at være naturens enerådende forvalter. I jægerstenalderen har man, nøjagtig som mennesket gør det i dag, forsøgt at forklare sammenhænge omkring livets mange gåder. Frem til i dag har vi kunnet lægge livserfaring på livserfaring gennem årtusinder, og forsøger derigennem at opstille logiske forklaringsmodeller for livets sænomener. Jægerstenalderen har også haft sine forklaringsmodeller – »overtroiske« set

med nutidens øjne, men logiske set med datidens øjne. Jægerfolkene, der uvægerligt har følt sig stærkt underlegne i forhold til naturen, har set den som styret af mægtige, uovervindelige kræfter – kræfter som givet har været defineret som en nøje opdelt gudeverden, som det var værd at stå på god fod med. Livets foretelser, gode som dårlige, kunne altid forklares som belønning eller straf fra guderne. Derfor var hverdagen sandsynligvis præget af et sindrigt system af ritualer, som måtte gennemgås i forbindelse med endda simple dagligdags handlinger for at sikre sig gudernes støtte og dermed et heldigt resultat.

Fig. 1. Udvalg af danske genstandsdekorationer fra ældre stenalder.

Små figurer samt dekorationer på våben, redskaber og smykker, er med til at skabe de utydelige konturer af stenaldermenneskets forestillingsverden i vores tidsmæssige tilbageblik. På genstande af knogle, gevir, træ, rav og sten forekommer af og til indridsede mønstre og abstrakte figurer, men en sjælden gang optræder også små menneskefigurer som udsmykning, fig. 1. De forskellige dekorationer er sandsynligvis ikke kun placeret for dekorationens skyld alene, men har i hvert enkelt tilfælde indeholdt en større eller mindre grad af symbolik, som vi i dag i mange tilfælde har mere end vanskeligt ved at tyde. En fallosformet flintsten, der i overfladen bl.a. har indridset en mandsperson med erigeret lem, leder uvægerligt tankerne hen på frugtbarhedsritualer og dyrkelse af frugtbarhedsafguder (1). I et andet tilfælde findes to menneskefigurer, en mand med erigeret lem samt en kvinde, indridset i en hjortetaksøkse (2). Også i dette tilfælde ønskede kunstneren hjælp fra højere magter for at opnå den nødvendige frugtbarhed. Et vildsvineformet ravsmykke kan tolkes som jagtamulet (3). Bar jægeren amuletten på sin krop, sikrede det ham en heldig vildsvinejagt. Gennemborede bjørnetænder båret på dragten eller om halsen gav bæreren bjørnens styrke og mod til brug i kamp mod fjender samt under jagten (4).

Diverse genstandsdekorationer som ruderformede felter, netmønstre, rækker af prikker, zig-zag streger, skraveringer og trekanter afslører som regel ikke, end ikke indirekte, hvilken mening der ligger bag udsmykningen.

En genstand, med udsmykning tilhørende sidstnævnte kategori, er for nylig dukket op i Vendsyssel. Under en markvandring blev gdr. Hans Andreasen fra Ågård ved Gårestrup vest for Hjørring opmærksom på et lille antal flintgenstande, som lå opløjet på markoverfladen (5). Genstandene bestod af en lille kærneøkse, nogle få tværpile samt en lille skiveskraber, fig. 2. Hans Andreasen, der ofte har fundet flintredskaber på sin jord, opdagede straks, at et lille område på skiveskraberens overflade var dækket med et krydsskraveringsmønster, således at der dannedes en mængde små ruderformede felter. Mønsteret var indridset i en del af den kalkoverflade, der oprindeligt omgav stenen, inden den blev hugget op til de flintskiver, der senere lavedes til redskaber. Den lille skiveskraber afleveredes til Vendsyssel historiske Museum, og finderens, der egentlig bare var tilfreds med, at den sjældne genstand kom på museum for at kunne ses af så mange som muligt, fik i tilgift en velfortjent danefægødtgørelse af Rigsantikvaren. Den dekorerede skiveskraber kan ikke umiddelbart

dateres, men hvis vi drister os til at sige, at de opløjede flintgenstande er samhörørende og af samme alder, kan skraberens dateres til Ertebøllekulturen i jægerstenalderens slutfase, ca. 5.400-4.000 f.Kr. Kærneøkse og de små tværpile kan nemlig med sikkerhed dateres til denne periode.

Ertebøllekulturen, der bl.a. er kendt for sine køkkenmøddinger, er da også opkaldt efter en af de første videnskabeligt undersøgte køkkenmøddinger beliggende nær landsbyen Ertebølle ved Limfjorden. Køkkenmøddinger, der egentlig snarere burde kaldes affaldsdynger, findes på Ertebølle tidens kystboplads, og består af blandet bopladsaffald med stort indhold af muslinge- og snegleskaller. Ertebøllekulturens boplads findes næsten udelukkende langs kysterne, ved søer og langs vandløb, hvor jagt- og indsamlingsmulighederne var størst. Man flyttede fra boplads til boplads, alt efter hvor det på den givne årstid var bedst at drive jagt, fiskeri og indsamling. Ertebøllejægerne drev jagt på vildsvin, kronhjort, rådyr, elg, urokse, forskellige mindre pelsdyr, havfugle, sæler og småhvaler samt fiskede diverse fersk-, brak- og saltvandsfisk. Desuden indsamledes snegle og muslinger, frø, frugter og bær, som udgjorde et nødvendigt kosttilskud. I Ertebølle tiden var den gennemsnitlige sommertemperatur ca. 3° varmere end i dag, og

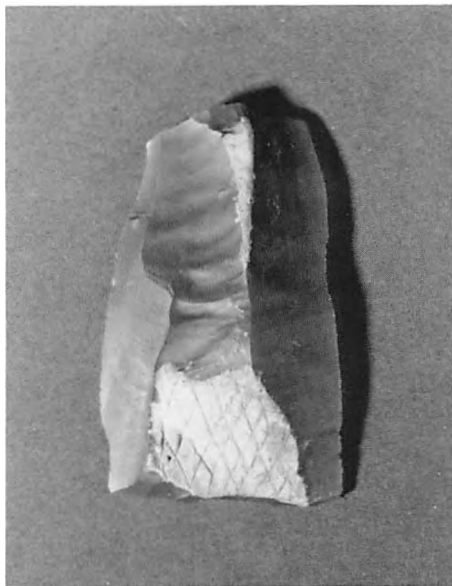

Fig. 2. Ågård-skraberens krydsskraving i den delvis bevarede kalkoverflade. Ca. 1:1.

tæt urskov dækkede det meste af landet. Så varmt var det, at selv pelikan og sumpskildpadde kunne trives her.

Flintgenstandene fra Ågård udgør muligvis gravinventaret eller dele heraf fra en af Ertebøllekulturens grave. Jægerens gravudstyr har i så fald bestået af økse, bue og pile og sandsynligvis flere andre redskaber deriblandt den dekorede skraber.

Men hvorfor nu denne krydsskraving på et tilsyneladende lille anonymt redskab? Flintsmeden kan selv-

følgelig uden »bagtanker« af ren og skær kedsomhed eller grundet ekstraordinær kreativitet have lavet indridsningerne, men fænomenet skal nok snarere søges forklaret ud fra ideer om stenaldermenneskets forestillingsverden. Krydsskraving findes på et mindre antal genstande fra jægerstenalderen, som utvetydigt har indgået i okkulte sammenhænge, så det er nærliggende, at også Ågård-skraberens krydsskraving skulle tjene i rituelt øjemed. Flintblokken, hvorfra skiven, der blev lavet til skraber, er slået af, har sandsynligvis haft hele sin kalkoverflade dækket med krydsskraving. Måske har flintsmeden med denne skraving villet indvie stenen før ophugningen, så de heraf fremstillede redskaber og våben ville opnå holdbarhed og styrke – måske har flintsmeden bare, med lidt hjælp fra magien, villet sikre sig en vellykket ophugning af en særlig god flintknold – men sandsynligvis er forklaringen en helt tredje.

I Vendsyssel er der ved Tversted tidligere fundet en lignende dekoreret genstand fra jægerstenalderen. Det drejer sig om en såkaldt stikkel, et lille skæreredskab af flint, med krydsskraveret kalkoverflade nøjagtig som på Ågårdskraberens (6). Stiklen er fundet på et større bopladsområde fra Ertebøllekulturen.

Arkæologien er fyldt med spørgsmålstegn, og flintredskaberne med

krydsskraveret overflade er et af disse. Hensigten med jægerstenalderens genstandsdekorationer bliver sandsynligvis for størstepartens vedkommende aldrig afklaret. Arkæologien med dens tekniske hjælpemidler rækker ikke langt i denne sag – og godt for det. Jægerstenalderens gådefulde forestillingsverden er således med til at gøre plads for en god og tiltrængt portion fantasi i EDB-alderens »moderne« arkæologi.

NOTER

1. Anders Fischer: En håndfuld flint. SKALK 1973/5 side 8-12.
2. Anders Fischer: En håndfuld flint. SKALK 1973/5 side 12.
3. Therkel Mathiassen: Danske Oldsager, bd. I, Ældre Stenalder, oldsagsnr. 232. 1948.
4. Therkel Mathiassen: Danske Oldsager, bd. I, Ældre Stenalder, oldsagsnr. 204. 1948.
5. VHM sag nr. 293/1986, Ågård, Sct. Hans sogn. Skraberens er af Rigsantikvaren deponeret på Vendsyssel historiske Museum.
6. VHM sag nr. 58/1964. Torben Nilsson. Født 15/7 1957. Stud. mag. i forhistorisk arkæologi, har siden foråret 1986 foretaget udgravninger for Vendsyssel historiske Museum.

ILLUSTRATIONER

Fig. 1 er tegnet af Torben Nilsson og fig. 2 er fotograferet af Ole Brønden.

Sdr. Ravnstrup – en marginaljordsbebyggelse fra ældre romersk jernalder

af Karsten Kjer Michaelsen

Ældre romersk jernalder er i både Vendsyssel og det øvrige land en af de fundrigeste oldtidsperioder. Det gælder for såvel bopladser som grave, og i forbindelse med arkæologiske undersøgelser fra dette tidsafsnit, der strækker sig over de to første århundreder e.Kr., er det ikke usædvanligt, at det videnskabelige udbytte i højere grad bekræfter og underbygger tidligere resultater end føjer ny viden til. Heldigvis forholder det sig ikke altid sådan, og et eksempel herpå er en udgravning foretaget af Vendsyssel Historiske Museum i 1986 af en boplads ved gården Sdr. Ravnstrup, Ørum sogn, beliggende lidt sydvest for Hjallerup (1). Heldige omstændigheder gjorde det her muligt, at få et indblik i en del af datidens samfundsforhold. Dels i kraft af en klar afgrænset økonomisk enhed

af mindre størrelse end normalt for periodens fund, der ofte udgøres af meget store landsbylignende bopladsområder, dels som følge af bebyggelsens placering i terrænet, der ligeledes er usædvanlig.

Årsagen til udgravningen var de særlige arkæologiske foranstaltninger, der blev udført forud for etableringen af naturgasnettet i Danmark. De går i korthed ud på at opdage og udgrave så mange undersøgelsesværdige spor fra forhistorisk og historisk tid som muligt, inden gasrørene graves ned og dermed uigenkaldeligt destruerer disse. Naturgasselskaberne betaler for undersøgelserne for at undgå en senere standsning af det igangværende anlægsarbejde, hvilket museumsloven giver mulighed for, når væsentlige arkæologiske værdier er truet (2).

Bebyggelsens topografi

Bopladsen er beliggende i et fladt landskab bestående af hævet istidshavbund dannet af det såkaldte yoldiahav (fig. 1). Enkelte steder forekommer mindre, hævede partier; ikke så meget at de forstyrrer indtrykket af et fladt terræn, men alligevel nok til at de har frembudt særlige forhold, der har muliggjort beboelse her i ældre jernalder. Bopladsområdet er placeret på to af disse forhøjninger, der niveaumæssigt ligger omkring en halv meter højere end den omgivende flade. Også på andre forhøjninger i området kan der konstateres levn efter jernalderbebyggelse, mens sådanne ikke forekommer på fladen. Sammenholdes dette forhold med den bebyggelsesmæssige udbredelse, der kunne iagttages i det udgravede område, må det betyde, at

Fig. 1. Sdr. Ravnstrup-udgravningens to felter set fra nordøst. Det sydlige og største felt er til venstre og det nordlige til højre. Det uudgravede areal mellem felterne er ca. 38 m langt.

Fig. 2. Afrensning af det nordlige felt. I baggrunden til venstre ses det sydlige felt.

kun forhøjningerne har været anvendelige til permanent beboelse. Om sommeren og i det tidlige efterår har lokaliteten formentlig ikke været vanskelig at bebo, hvorimod de geologiske forhold har været årsag til visse vandgener i vinterhalvåret. Også i dag, hvor området er veldrænet, kan vandproblemer gøre markarbejdet besværligt, og så sent som ved århundredskiftet lå en væsentlig del af arealet uopdyrket hen. Selv om det ikke er muligt med sikkerhed at fastslå stedets karakter på beboelsestidspunktet i jernalderen, peger de ovennævnte omstændigheder og afvandsgrøfter i forbindelse med bopladser på, at beboerne i perioder har måttet yde en ekstra indsats for at holde husgulvene tørre. På trods af besværet har det alligevel været attraktivt eller nødvendigt at bosætte

sig på stedet i jernalderen, og ikke kun i kortere tid: udgravningen viste bl.a., at bopladsen består af flere faser.

Udgravningen

Sammen med de topografiske forhold danner de arkæologiske resultater det primære grundlag for en vurdering af bebyggelsens karakter, og i det følgende skal der kort redegøres for det kildemateriale, der er bevaret fra en jernalderbebyggelse knap 2000 år efter den sidste beboer har forladt stedet. Moderne markarbejde har ødelagt mange spor, og kun nedgravninger i undergrunden er efterladt intakte. Ved udgravningen kun-

ne pløjelaget således uden videre graves bort med en maskine og undergrunden blotlægges; ialt afdækkedes 1600 m² fordelt på to felter – et nordligt og et sydligt (fig. 2). Der blev registreret godt 650 bebyggelsesspor, af hvilke hovedparten udgjordes af stolpehuller, det vil sige muldfyldte nedgravninger, der ved en mørkere farve klart adskiller sig fra den lysere undergrund og derved afslører, hvor en stolpe har stået i oldtiden (fig. 3). De resterende bebyggelsesspor var adskillige gruber, to afvandingsgrøfter og to brønde. Langt de fleste af stolpehullerne kunne tilknyttes to klart afgrænsede gårdsenheder.

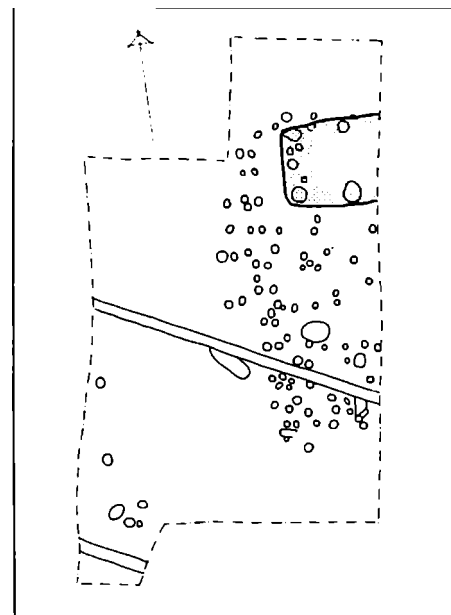
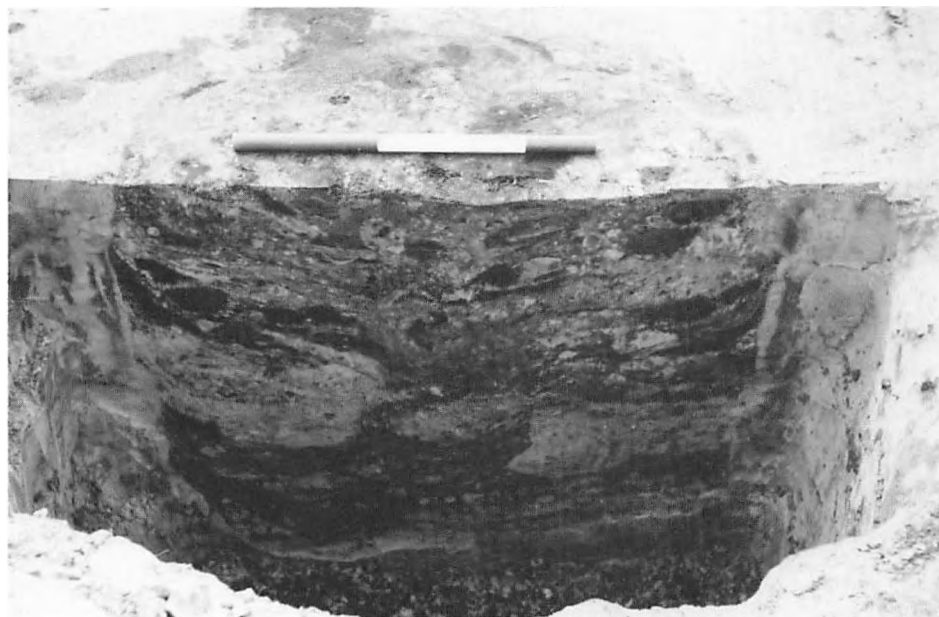

Fig. 4. Plan i 1:400 af det nordlige felt. På planen ses stolpehuller, gruber og dele af to afvandingsgrøfter. Med raster og tyk omridslinie er angivet den formodede udstrækning af en delvis udgravet hustomt.

Fig. 3. Lodret snit gennem midten af stort stolpehul i det nordlige felt. Det drejer sig om den sydøstlige stolpe i den delvis udgravede hustomt markeret med raster på fig. 4. Målestokken er en halv meter lang.

Fig. 6. Lodret snit gennem afvandingsgrøften på fig. 5. Det marmorede parti, bestående af sand og muld, i bunden af grøften viser, at lidt af siderne er skredet ned i bunden umiddelbart efter, at grøften blev færdiggrævet.

Fig. 5. Den nordligste afvandingsgrøft i det nordlige felt afrenset i fladen, set fra vest. Felterne i landmålerstokken er 20 cm lange.

De to gårde

I det nordlige felt på 400 m² (fig. 4) undersøgte de vestligste syv meter af en indhegnet gårdsenhed. To par tagbærende stolper fra et langhus, et afgrænsende hegn bestående af kraftige parvis anbragte stolper og to øst-vest gående afvandingsgrøfter (fig. 5) udgjorde de bevarede rester af gården. Den beskedne del af gårdsenheden, der kunne undersøges inden for arbejdsbredden på de 16 meter, vanskeliggør selvsagt slutninger vedrørende gårdens oprindelige størrelse, funktion og udseende.

Mere gunstige arbejdsforhold frembød det langt større sydlige felt, hvor hustomter, hegn og andre anlæg

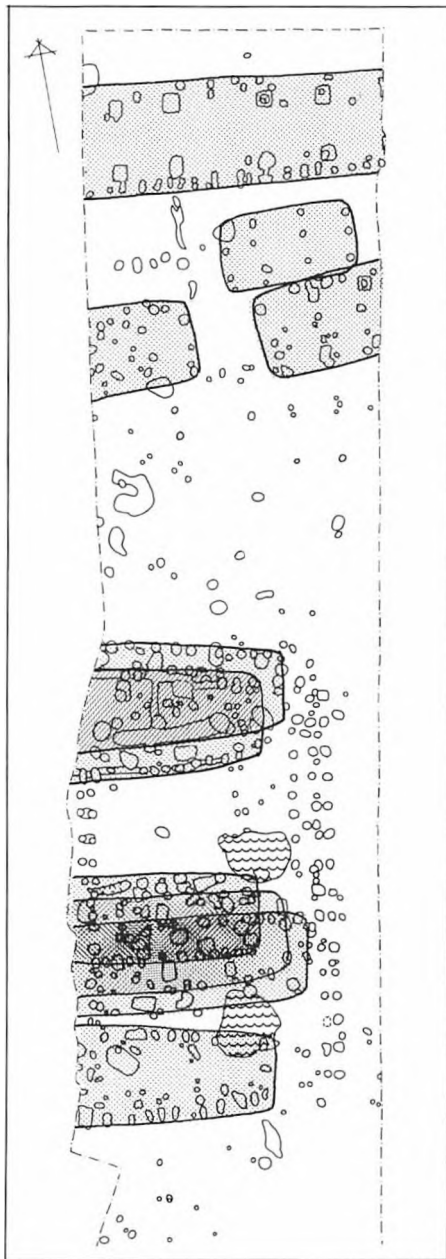
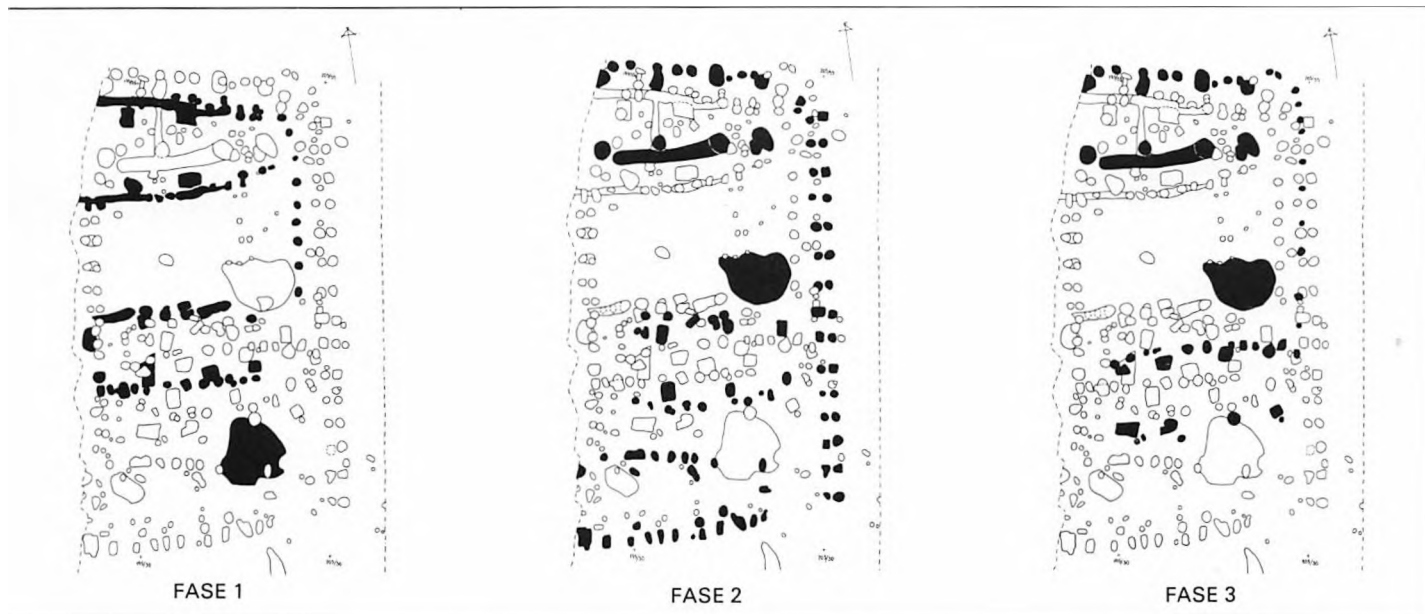

Fig. 8. Afrensning i det sydlige felt. Stolpehullerne aftegner sig som mørke muldfyldte nedgravninger i det lyse undergrundssand.

Fig. 7. Plan i 1:400 af det sydlige felt. På planen ses stolpehuller, gruber og brønde. Med raster og tyk omridslinie er markeret den formodede udstrækning af de ti hustomter, der kan erkendes i udgravningsfeltet. De to brønde er markeret med bølgeraster.

fremstod synlige i undergrunden allerede efter muldafrømningen (fig. 7-8). Ti regulære hustomter kunne udskilles af de mange stolpehuller. Husene var i alle tilfælde af den gængse treskibede jernaldertype, der især kendetegnes ved de kraftige, parvis anbragte, tagbærende stolper. I forbindelse med hvert enkelt hus var det muligt at konstatere spor efter væggene, omend enkelte stod svagt, og et gennemgående konstruktionstræk er de tagbærende stolpers placering tæt på disse. Indgange til husene er flere steder antydet, men har ikke kunnet påvises med sikkerhed. Heller ikke ildsteder, gulvlag, skillerum, kvægbåse eller andre ind-

vendige anlæg var det muligt at documentere tilstedeværelsen af.

Ingen af hustomterne kunne som følge af deres øst-vestlige orientering otaludgraves inden for det nord-syd gående naturgastracé. Eneste undtagelse er en mulig mindre konstruktion på godt syv meters længde. Et enkelt hus strakte sig mod øst og vest ængere end arbejdsbredden på 16 meter; de øvrige langhuse er af samme type, og en oprindelig totallængde på 18-20 meter er det sandsynligste. Bredden på husene varierer fra 1,5 til 6 meter.

Seks langhuse kan tilknyttes samme gårdsanlæg bestående af to til tre samtidige huse, hvis anvendelse kan

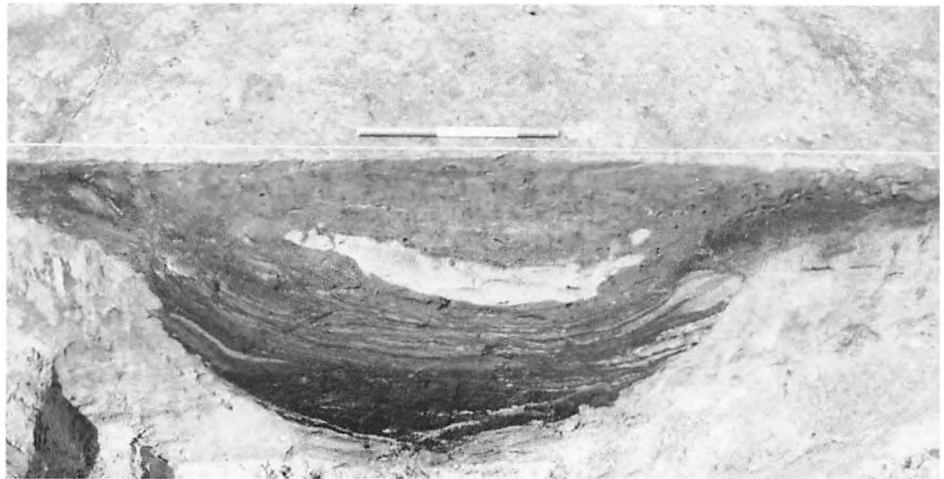
Fig. 9. Gårdsanlægget i det sydlige felt udtegnede i 3 faser, 1:400. Brønd, stolpehuller til huse og stolpehuller til hegn, der med sikkerhed kan henføres til enkelte faser, er markeret med sort.

Fig. 10. Afrensning af dobbeltstolpehegnet øst for gårdsanlægget, hørende til fase 2. Set fra syd.

følges over tre faser (fig. 9). Fasernes indbyrdes tidsmæssige forhold kan med nogenlunde sikkerhed fastslås på grundlag af såkaldte stratigrafiske iagttagelser, det vil sige steder, hvor stolpehuller, der med sikkerhed kan tilknyttes adskilte huse, kommer i berøring med hinanden. Naturgasledningen gennemskærer gårdsanlæggets østlige del, og den ydre afgrænsning til denne side udgøres af et kraftigt hegn bestående af henholdsvis dobbelt- og enkeltstolper. Mest markant er dobbeltstolpehegnet tilhørende fase 2 bestående af mindst 16 par stolpehuller med en diameter på 40-50 cm og en bevaret dybde på 20-30 cm (fig. 10). Indgangen har været placeret i det sydøstlige hjørne af gården, der mod både nord og syd afgrænses af langhusenes sider. Den vestlige afslutning ligger uden for det

undersøgte område, men den beskedne rest af netop vestenden af det lignende anlæg i det nordlige felt lader formode, at også et dobbeltstolpehegn har udgjort afgrænsningen mod vest i forbindelse med gården i det sydlige felt.

Et stolpehulsfrit område på ca. 50 m² kunne iagttages imellem gårdsanlæggets midterste og nordligste huse. Der er formentlig tale om en form for gårdsplads, hvis tilstedeværelse spekteres af de skiftende byggefaser. Denne plads, hegnene og hele anlæggets klare afgrænsninger mod nord, syd og øst danner det primære grundlag for tolkningen af det som en gårdsenhed. De øvrige hustomter i sydfeltet kan ikke tilknyttes større enheder, men flere konstruktionsmæssige ligheder med gård-langhusene antyder en samtidig anvendelse.

Brøndene

To brønde udgravedes på bopladsen, begge beliggende inden for det store gårdsanlæg i det sydlige felt. Kortest må anvendelsestiden have været for den sydlige brønd (fig. 11-12), idet der ikke kunne konstateres nogen decideret brøndopbygning i form af planker, grene eller andet. Modsat forholder det sig med den anden brønd, der er beliggende i det sydøstlige hjørne af gårdspladsen (fig. 13-15). Som byggemateriale var benyttet sten af tiltagende størrelse fra brøndens overkant og nedefter, og som bund i den kegleformede konstruktion var anvendt en enkelt stor, flad sten. En nedgang bestående af en flad sten og et trin af egetræ var placeret i den nordvestlige del af brønden (fig. 15). Den bevarede dybde af brønden på udgravningstidspunktet

Fig. 11. (yderst t.v.). Den ene halvdel af den sydlige brønd under udgravning.

Fig. 12. (t.v.). Lodret snit gennem midten af den sydlige brønd. De vekslende sand- og muldstriber nederst i brønden viser, at denne del af brønden er blevet fyldt op ved en kombination af jordsfygning og nedskridning af siderne. Den øverste del af brønden indeholder en stor sandlinse og ret ensartet muld. Dette må betyde, at denne del af brønden er blevet fyldt ved en bevidst handling fra bopladsens beboeres side.

Fig. 13-14. (øverst t.h.). Den stenbyggede brønd under udgravning. På billederne ses en del af de store mængder lerkarskår, der blev fundet midt i opfyldningslaget i brønden.

Fig. 15. (t.h.). Den stenbyggede brønd færdigudgravet. Bagest til højre ses et trin af egetræ.

var ca. 1,5 meter fordelt på seks til syv skifter sten. Opfyldningen af brønden er tilsyneladende foregået i løbet af en forholdsvis kort periode, hvilket et kompakt skårslag på 10 til 20 cm's tykkelse beliggende cirka midt i den bevarede del af brønden tyder på. En opgivelse af både boplads og brønd på samme tid harmonerer godt med den stenbyggede konstruktions varige karakter; den nødvendige oprensning og vedligeholdelse af et så solidt anlæg har nok kunnet svare sig. Sandsynligvis har den sydlige brønd sørget for vandforsyningen i bosættelsens tidligste fase, hvorefter afløseren i form af den sten-

byggede brønd har været brugt i resten af bopladsens levetid.

Fundmaterialet

Som tidligere nævnt er der ikke bevaret kulturlag på bopladsen, så fundene fra dette nedbrudte lag er enten gået til eller ligger i stærkt fragmenteret tilstand i pløjelaget. Jern og organiske materialer er forlængst rustet eller rådnet bort; en undtagelse er de to brønde, i hvis fugtige fyld der er bevaret enkelte træstykker, knogler og to kohorn. Mere bestandige genstande som hvæssesten og knuse- og kværnsten af granit forekommer i betydeligt antal, og også det keramiske

materiale er rimeligt stort. I stolpehuller og gruber fremkom en del lerkarskår, men især den stenbyggede brønd indeholdt et stort og varieret keramisk materiale (fig. 16). Hovedparten bestod af større og mindre skår fra almindelige husholdningskar med ingen eller kun sparsom udsmykning. Disse kar, hvoraf enkelte har kunnet samles delvis igen, har været anvendt i den daglige husholdning og adskiller sig væsentligt fra resten af keramikken, der består af en finere kartype, som både i fremstilling og udsmykning er mere perfekt. Godset er tyndere, overfladen sortglattet, det vil sige en ekstra fin finish

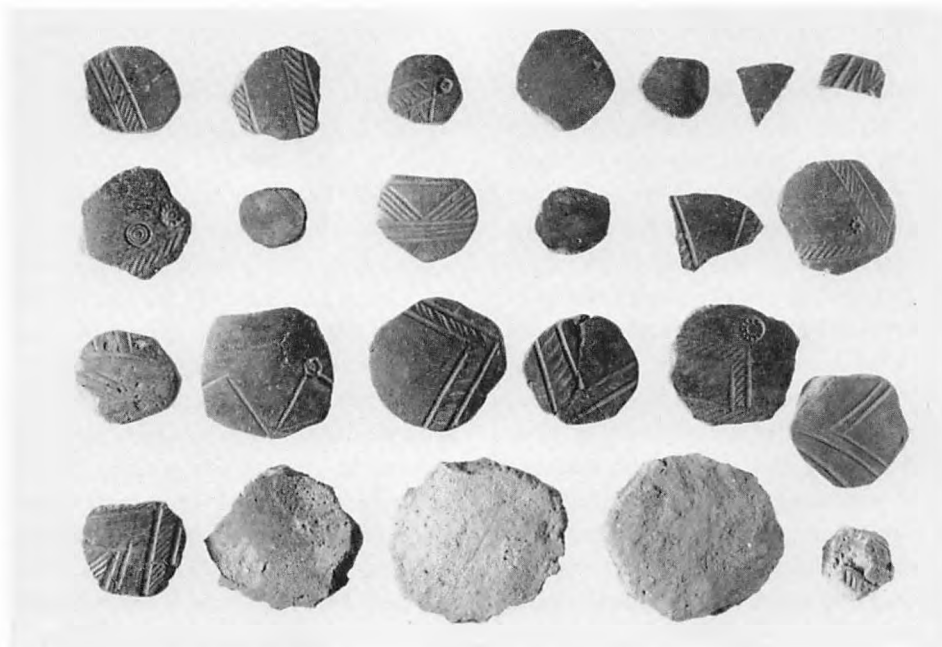
Fig. 16. Udvalg af lerkarskårene fra opfyldningslaget i den stenbyggede brønd. Skårene er endnu ikke færdigkonserveret. Det store randparti båret til venstre har en diameter på 25 cm.

fremstillet ved afglatning med en blank sten, og udsmykningen består af indridsede mønstre og stempelornamentik i form af cirkler og rosetter. Af og til kaldes denne type kar for gravkeramik, fordi den forekommer almindeligt på gravpladserne og noget sjældnere på bopladserne. Stempelindtryk er et ornamentalt træk, der stort set kun forekommer i Nordjylland i ældre romersk jernalder, så fund af disse skår har stor dateringsmæssig værdi.

Ligeledes fra den stenbyggede brønd stammer 24 hele eller fragmenterede spillebrikker fremstillet ved bearbejdning af lerkarskår, ho-

vedsagelig fra ornamenterede sortglittede kar – enkelte med stempelindtryk (fig. 17). Størrelsen på brikkerne varierer fra to til seks cm. Spillebrikker forekommer ofte i fund fra jernalderen, almindeligvis fremstillet af bløde bjergarter, glas, ben eller rav, men af mangel på bedre har det været nærliggende at genbruge lerkarskår og naturligt nok fortrinsvis dem, der stammer fra de fineste kar, som i hel tilstand har haft en særlig plads i datidens dagligdag. En miniatureildbuk, et uforarbejdet ravstykke og en fejlbrændt skårflage – også af fint gods – hører til den mere specielle del af fundene fra brønden.

Fig. 17. 24 spillebrikker lavet af lerkarskår. Brikkerne lå blandt de almindelige lerkarskår i opfyldningslaget i den stenbyggede brønd. Brikken midt i nederste række har et tværmål på 6 cm.

Bopladsen i ældre romersk jernalder

Hvordan hverdagen har formet sig for beboerne på de lave forhøjninger, kan der kun i bedste fald gives kvalificerede gæt på, men beliggenheden og de tidligere omtalte vandproblemer i forbindelse hermed tyder på, at kvægavl udgjorde det vigtigste økonomiske grundlag. Engene har været velegnede til dette formål, hvorimod våde og kølige somre har indebåret en risiko for et katastrofalt ringe høstudbytte. Denne antagelse underbygges af undersøgelser af luftfotografier, der under gunstige omstændigheder kan afsløre nu overpløjede forhistoriske agersystemer; i Vendsyssel er der konstateret talrige agre af denne art, men ingen i det lave område omkring Sdr. Ravnstrup-bopladsen (3). De to kohorn fra den stenbyggede brønd er mere at regne for en tilfældighed end en bekræftelse på ovenstående, men fra en anden vendsysselsk jernalderboplads med en lignende topografi er der hjælp at hente. Ved Stavad i udkanten af Store Vildmose udgravede Vendsyssel Historiske Museum i slutningen af 70'erne en jernalderbebyggelse, hvor en væsentlig del af fundene udgøres af et righoldigt knoglemateriale, og netop kvægavl synes at have været hovednæringsvejen på stedet (4). På Stavad-bopladsen har vandgenerne også været betydelige, og afvan-

dingsgrøfter har som ved Sdr. Ravnstrup været en nødvendighed.

De mange knuse- og kværnsten på Sdr. Ravnstrup-pladsen er vidnesbyrd om, at maling af korn blev foretaget på stedet. Kornet er sandsynligvis »indført« fra nærliggende gårde med en mere agerbrugsegnet beliggenhed, som har fået kvægavlproduktet i bytte. Lerkar er formentlig blevet fremstillet på pladsen; i den stenbyggede brønd fremkom flere fejlbrændte skår af såvel fint gods som af husholdningskeramik. Selve ovnene anvendt ved brændingen fandtes der ved undersøgelsen ingen spor af. Det samme forhold gør sig gældende i forbindelse med jernudvindingsaktiviteterne på bopladsen – flere slagger indicerer at de har fundet sted, men udsmeltningsovnene mangler. Råmateriale i form af myremalm forekommer i stor mængde i området, og ovne er desuden kendt fra et par lokaliteter i nærheden (5).

Sdr. Ravnstrup-bopladsen har været i brug i en periode på formentlig mellem 50 og 100 år. Reparation af eksisterende huse ved stolpeudskiftninger har udskudt nedrivning af husene så længe som muligt, herefter opføres et nyt på det gamles plads. De indhegnede gårde har været bebodt af én til to økonomisk stort set selvforsynende familier, sandsynligvis med kvægavl som hovederhverv. De nødvendige håndværk som kera-

mikfremstilling, jernudvinding m.m. har været udøvet på stedet. Kera mikken fra bopladsen daterer brugsperioden til at ligge inden for de to første århundreder af vor tidsregning, også kaldet ældre romersk jernalder. Sammenlignet med andre samtidige pladser må Sdr. Ravnstrup betegnes som en marginaljordsbosættelse, et fænomen, der er forholdsvis almindeligt i ældre romersk jernalder. Anlæggelsen af sådanne pladser kan skyldes et for stort befolkningspres i forhold til de bedste ressourcerområder, der har givet mulighed for en bredt baseret eksistensøkonomi; et stort og rigt fundmateriale i hele landet fra denne periode taler for denne forklaring. En anden mulighed, som ikke helt udelukker den ovenstående er, at samfundsstrukturen i århundrederne umiddelbart efter Kr. har gjort en specialisering af det primære erhverv, landbruget, muligt og rentabelt. Her kan »eksport« af huder have spillet en væsentlig rolle som betaling for mange importerede genstande fra Mellem- og Sydeuropa, som forekommer i den tids grave. Eksempelvis har de provinsialromerske hære haft et stort behov for læder, som meget vel kan have været helt eller delvis dækket ved handel med områderne nord for romerriget, et behov som måske har haft en vis beskedent indflydelse på samfundsudviklingen i Danmark i århundrederne efter Kr.

I lighed med andre marginaljordsbosættelser fra ældre romersk jernalder fraflyttes Sdr. Ravnstrup-pladsen efter forholdsvis kort tid, og der er ikke fund fra stedet, der tyder på, at det senere er fundet anvendeligt til beboelse.

NOTER

1. VHM sag nr. 252/1986, Ørum sogn sb.nr.44. Fund, beretning og udgravningsplaner opbevares på Vendsyssel Historiske Museum, Hjørring. Gårdejer Søren Dybro Sanden takkes for godt samarbejde i forbindelse med udgravningen. Foruden forfatteren deltog stud. mag. Bo Steen, stud. mag. Gert Jensen Nørgaard og museumsassistent Bjarne Skov i undersøgelsen.

2. For yderligere oplysninger vedrørende naturgasprojektet i Vendsyssel se: Vendsyssel Årbog 1987 s. 113-126; samt »Danmarks længste udgravning – arkæologi på naturgassens vej 1979-86«, udgivet af Rigsantikvarens Arkæologiske Sekretariat 1987.

3. P. Harder Sørensen: »The use of air photographs in celtic field studies«, i: *Journal of Danish Archaeology*, vol. 1, 1982.

4. Torben Dehn: »Stavad – en jernalderboplads i Store Vildmose«, i: *Vendsyssel nu og da*, 1980.

5. Ved nedlægningskontrol af naturgastrocæet undersøgtes et muligt jernudvindingsanlæg umiddelbart vest for Ørum ca. tre km fra Sdr. Ravnstrup-bopladsen (VHM sag nr. 298/1986), og ved Skovmark vest for Tylstrup er undersøgt et lignende anlæg (O. Voss: »Jernudvindingsanlæg i Danmark fra forhistorisk og historisk tid«, i: *Arkæologi-*

ske udgravninger i Danmark 1985, udgivet af Rigsantikvarens Arkæologiske Sekretariat 1986).

Karsten Kjer Michaelsen. Født 29/9 1957. Cand. phil. i forhistorisk arkæologi 1988. Foretog naturgasudgravninger for Vendsyssel Historiske Museum 1986/87. Fra 1987 arkæologisk medarbejder ved Svendborg og Omegns Museum.

ILLUSTRATIONER

Fig. 1-3, 5-6, 8, 10-15 er fotograferet af Karsten Kjer Michaelsen, fig. 16-17 er fotograferet af Ole Brønden og fig. 4, 7 og 9 er renetegnet af Tove Marquardsen.

Fra brevsamlingsstedet i Harritslev

– barndoms minder fra Postgården omkring århundredskiftet

af Anders Sørensen

Noget af det, jeg synes, jeg mindes tydeligst fra min første barndom, vedrører postvæsenet. Vi havde jo i mit hjem brevsamlingssted, og gården blev derfor kaldt Postgården, selv om dens officielle navn var Vester Vanggaard.

Der gik to postruter ud fra os. En til Nr. Harritslev og en del af Vennebjerg; den hed Hvidevold-ruten. Den anden gik til Sdr. Harritslev og Sejlstрупgård og hed Sejlstруп-ruten.

Postsagerne kom fra Hjørring med postvognen »Hjørring-Løkken«, en stor gul lukket karosse, og kusken var i rød kappe. Det var som om, det var en finere tur den til Løkken frem for de andre kørende postruter, der udgik fra Hjørring; der var for eksempel Hjørring-Lønstrup ruten, Hjørring-Hirtshals ruten, Hjørring-

Retholt ruten og Hjørring-Rakkeby ruten. Det var alt sammen åbne vogne, der var sortmalede, og kusken var også i sort kappe. Men vor postvogn var altså lukket gul, og kusken var i rød kappe.

Der gik to ture hver vej, og vi skulle op til vejen (det var ca. et halvt hundrede favne), hver gang posten kom for at bytte tasken, samt tage sækken med pakker med hjem, hvis der da var nogen. Det var jo ikke så mange pakker, folk sendte dengang. I tasken var breve, blade og aviser.

Postvognen kom som sagt fire gange om dagen, to gange fra Hjørring og to gange den anden vej. Første gang var om morgenen kl. 8.00, så kom han fra Løkken, og havde næsten ingenting i tasken, bare nogle enkelte breve fra Løkken. Det var ik-

ke altid, der var noget med, selv om folk vist var mere til at skrive dengang. Der var jo ikke nogen telefon, det vil sige der var telefon i Hjørring, op mod et hundrede abonnenter. Der var også en telefoncentral i Sdr. Harritslev med følgende abonnenter: Sejlststrupgård, Aastrup, Ø. Vanggaard, Overklit, Nr. Harritslev Teglværk, Løkken Vejkro, Gølstrup Teglværk, en konsortie-telefon hos høkeren i Rakkeby, og en lignende i Smidstrup, det var alt. Det var heller ikke fordi, det var så dyrt at sende et brev dengang. Helt op til 1920 kostede et brev 10 øre og et kort 5 øre, og det var det, de kaldte landsporto. Lokalporto var 5 øre for et brev og 3 øre for et kort.

Kl. 1.00 om middagen kom så den første vogn fra Hjørring. Med den

Fig. 1. Brevsamlingsstedet i Harritslev havde til huse på Vester Vanggaard, nu kaldet Postgården, der er beliggende ved Hjørring-Lækken landevejen, 7 km fra Hjørring.

Til højre ses første side af kontrakten mellem Hjørring Postkontor og Anders Sørensen far, Johannes Sørensen, om bestyrelsen af brevsamlingsstedet i Harritslev. Kontrakten er fra 1897, og den årlige betaling er 150 kr. På de følgende sider i kontrakten er indføjede forhøjelser af betalingen. I 1910, der er sidste regulering i kontrakten, var betalingen steget til 420 kr. om året, heraf 60 kr. som godtgørelse for nattjeneste.

kom særlige breve og blade fra København; det var alt, hvad der var kommet med morgentoget. Af ugeblade var der især to der var dominerende, »Ugens Nyheder« og »Illustreret Familie Journal«, og af dem var »Ugens Nyheder« det mest udbredte. Det indeholdt foruden en del nyhedsstof en stærkt religiøs artikel – en slags søndagsprædiken, et par fortsatte fortællinger, den ene var en rigtig vammelsød kærlighedsroman, og den anden en bloddryppende røverhistorie, et par vittigheder, som var meget flade, og et fikserbillede. Det fikserbillede kan jeg huske, der var mange ældre koner, der var optaget af. De snakkede og diskuterede meget, når de kom sammen. »Har du set, hvor røveren er i fikserbilledet?« »Ja, han sidder da oppe i træet«. Ja,

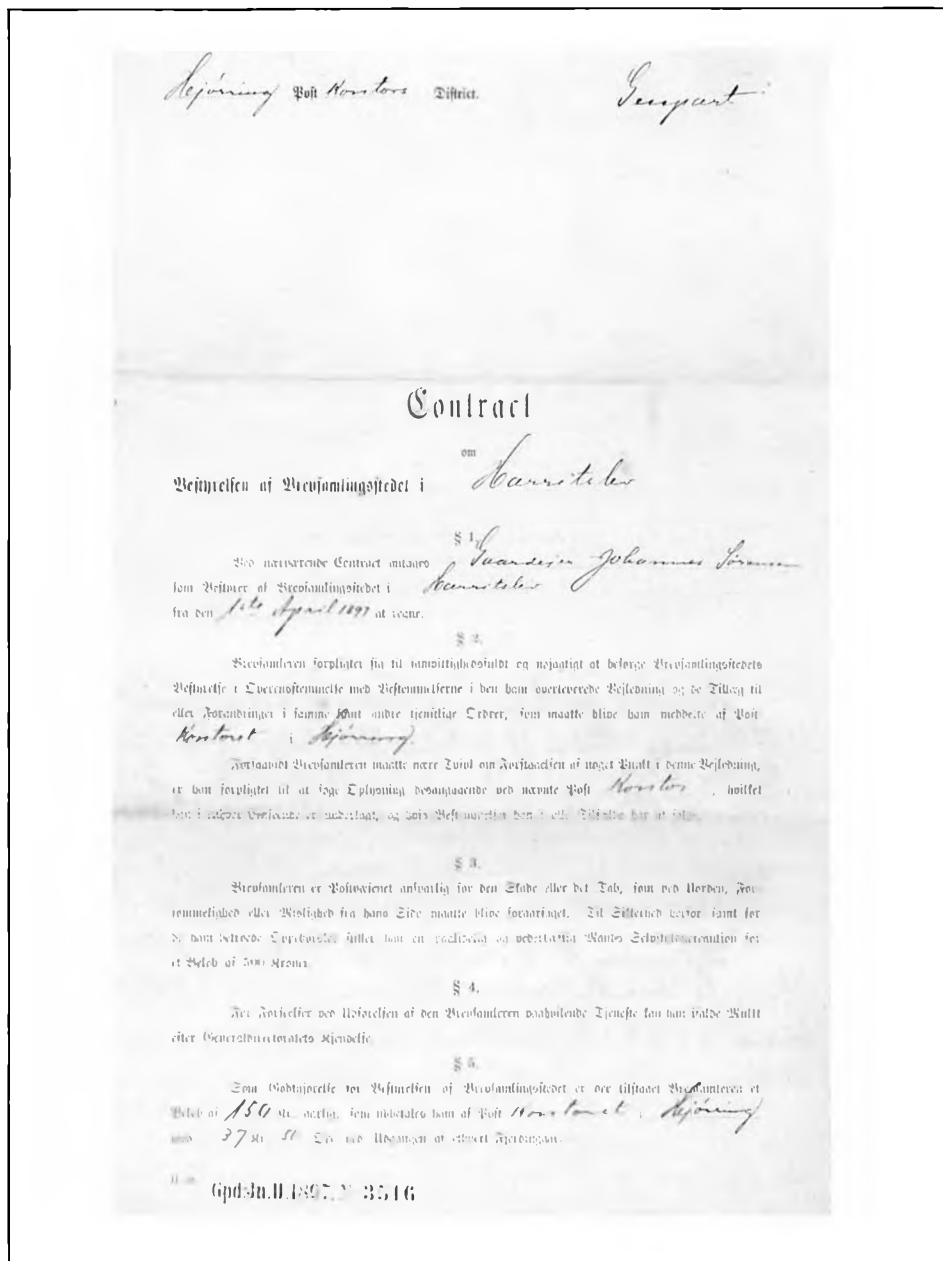

Fig. 2. Postdagvognen »Hjørring-Løkken« foran Løkken Postkontor omkring århundredskiftet. På bukken sidder postkontrahent fra 1898 til 1918, Niels Jacobsen, Hjørring. Til venstre står postmester Jørgensen, Løkken, med sin datter, og foran står postbud Th. Jensen, Løkken.

det var sandelig åndsberigende læsning.

Kl. 4.00 eftermiddag kom så vognen fra Løkken efter middagsposten. Da var det min tur til at gå op og bytte tasker, for så var jeg jo kommet fra skole; det var det samme igen: Meget lidt i tasken fra Løkken, men til gengæld meget, der skulle med til Hjørring. Det var jo alt det, landposterne havde samlet sammen i dagens løb, og det skulle ordnes og føres ind i bøgerne. Pakkepostanvisninger, opkrævninger og pengebreve var min moders arbejde om eftermiddagen. Fader ordnede postsagerne om morgenen og fik de to landpostbude ekspederet.

De to landpostbude boede lige ved gården; de havde husmandsbrug, som deres koner passede. For den ene af dem gjaldt det, at når hun var færdig med at fodre køerne, kom hun hen til os og tog en del af posten, som han havde sorteret fra til hende, og så besøgede hun en del af ruten. Det var især, når der var travlt i markerne, de benyttede den trafik. Den anden post havde en søn hjemme, som var lettere handicappet og derfor ikke kunne tage plads hos fremmede, han gik så en del af faderens posttur. Det var ikke meget, de fik i løn for sådan en tur. Jeg mener at have hørt, at de fik 30 kr. om måneden. Men den ene af dem, Niels Rasmussen,

sagde, da han fik turen, »se nu er vi ikke fattige længere«.

I 1901 blev det bestemt, at vi også skulle hente posttasken om natten kl. 12.00. Denne nattjeneste blev betalt med 25 kr. om året, og det var jo en stor ulemghed at skulle vågne midt om natten og op af sjerene og op i kulden om vinteren og op til vejen efter posttasken, men posten havde et signalhorn, han blæste i. Han begyndte at blæse ca. 100 m før han nåede gården. I begyndelsen blev nattevagten delt således, at min far havde en nat, min moder en, og en pige, som havde tjent hos os i mange år, havde en af vagterne. Men i 1910 blev min moder syg, og da jeg var en

stor knægt på 10-11 år, så mente mine forældre, at jeg nok kunne tage en vagt. For at jeg ikke skulle falde i søvn, skulle min bedstemor, som boede hos os, våge sammen med mig.

Disse vågenætter står i min erindring som nogle af mine kæreste barndoms minder. For at holde mig vågen fortalte bedstemor erindringer fra sin barndom og fra sin ungdom. Hun fortalte om sin skolegang hos den gamle fordrukne lærer Gaarstrup i Skallerup, og hun fortalte om, hvordan hendes fader, der var sognefoged, samlede alle våbenførende mænd i Skallerup, for at de kunne modstå de Rendsborg slaver, som der gik rygter om, at tyskerne havde sluppet løs, for at de skulle drage nordpå og med mord, brand og sabotage skade Danmark, som dengang i 1848-49-50 var i krig med Tyskland. Alle folkene var bevæbnede med forke og leere, der var sat på lange stænger. Min oldefar red til Hjørring for at få nærmere ordre til, hvordan de skulle forholde sig, og da han kom tilbage, råbte han i porten til de forsamlede Skallerup folk: »Giv jer til tåls folkens, det er løgn det hele«. Så smed folkene deres våben og gik hjem, men våbnene blev lagt op på bjælkerne i porten, og der lå de så længe bedstemor var hjemme. Nu er de vist oppe på museet i Hjørring.

Noget af det, jeg helst ville høre hende fortælle om, var da bedstefar

var med i krigen i 1864, og hvordan hun hver onsdag gik til Hjørring, for på postkontoret at høre om der var brev fra bedstefar. Brevene fra soldaterne kom altid om onsdagen. Når der så var brev, stod hun altid inde på kontoret og læste det, og der var en ung mand, som altid var meget nysgerrig efter at høre, hvordan det stod til, hvordan hendes mand havde det, og om der havde stået slag o.s.v., og de blev gode venner, og det varede hele livet. Han blev først postmester i Løkken og siden i Nørre Sundby.

Dette posthusbekendtskab var medvirkende til, at der blev oprettet et brevsamlingssted på Vester Vanggaard, hvad følgende lille episode vil vise:

Da jernbanen i 1871 blev ført igenem til Frederikshavn, skete der også en forandring i postomdelingen, idet der blev oprettet små postkontorer, såkaldte brevsamlingssteder rundt omkring, hvorfra der udgik landpostbude. Til at befordre posten med ud til disse brevsamlingssteder oprettedes kørende postruter; en af disse havde endestation i Løkken med en postmester. Og mellem Hjørring og Løkken skulle der være to brevsamlingssteder, og til at bestride embedet som postmester i Løkken blev udnævnt den unge postekspedient E. Hartmann i Hjørring, og en vinterdag 1875 gik han på sine ben den lange vej fra Hjørring til Løkken for

at finde en passende lejlighed, hvor postkontoret kunne have til huse. På hjemvejen blev han imidlertid overrasket af en forrygende snestorm, og da han nåede ud for min bedstefars gård, var han så udmattet, at han ikke kunne gå længere. Han gik derfor ind på gården og bankede på og spurgte, om ikke bedstefar ville køre ham til Hjørring. Men min bedstefar sagde: »Nej, det er ikke et vejr at jage øgene ud i«, men bedstemor, der også havde rejst sig, sagde: »Jo, det skal du, for den unge mand var så flink til at spørge til dig, medens du var henne (d.v.s. i krigen)«, og så kørte bedstefar ham til Hjørring. På turen fortalte han, at der skulle opføres et brevsamlingssted i Harritslev, og hvis min bedstefar ville have det, så skulle han gøre, hvad han kunne, for det blev lønnet med 120 kr. om året, eller hvad en murer i dag skal have i timen, men man må huske på, at det var mere, end han skulle af med i rentepenge.

NOTE

Anders Sørensen. Født 5/4 1899 på Vester Vanggaard (Postgården) i Harritslev. Gård-ejer og sognefoged i Harritslev.

Gården Rugtved i Asdal sogn

- historien fra 1863 til i dag

af Ingvard Mølbjerg

Med udgangspunkt i folketællingen 1860 i Asdal sogn får vi følgende bilde af husstanden på Rugtved på den tid, da denne beretning om gårdens videre historie begynder: Chr. Olesen, 55 år, gårdmand. Maren Jensdatter, 66 år, hans kone. Ane Kathrine Sørensdaughter 26 år, husmoderens ægte datter. Ole Chr. Olesen, 26 år, husfaderens ægte søn. Sørine Christiansen, 10 år, husmoders datterdatter. Der er endvidere otte tjenestefolk på gården. Husstanden omfatter således 12 voksne personer og et barn, som er i midlertidig pleje.

Den 3/7 1860 viedes ungkarl Ole Chr. Christensen til pigen Ane Kathrine Sørensdaughter, og den 27/9 sam-

me år fik de sønnen Christen Olesen. Som tidligere nævnt var de nygifte ikke blot sammenbragte børn, men de var også næstsøskendebørn i dobbelt forstand, idet deres to bedstemødre Mette og Inger Sørensdaughter og deres fælles bedstefar Ole Sørensdaughter var søskende.

De tre nævnte var børn af Maren og Søren Møller i Sdr. Skovsgård i Asdal sogn.

De unge nygifte boede først som indsiddere, formentlig i den vestre ralling, indtil de overtog Rugtved ved skøde af 29. sept. 1863, og forældrene flyttede over i det istandsatte ætægthuset. Samtidig med overdragelsen af gården til sønnen Ole Chr.

ordnede Christen Olesen arvespørgsmålet med Maren Jensdatters børn med Søren Rugtved ved at disse gav afkald på yderligere arv, efter at de hver havde fået 400 rdlr.

Der findes således kvittering for arveafkald fra 1. Søren Christensen, Gammeljord i Snevre, som gift med Maren Sørensdaughter. 2. Ole Chr. Thomsen, Hulskov i Asdal sogn, som gift med Karen Sørensdaughter. 3. Husmand Peter Sørensdaughter, Asdal sogn. 4. Chr. Sørensdaughter, gårdmand i Lendum sogn. 5. Mourits Sørensdaughter, tjenende på Bolstrupgård på Mors – senere gift med Mette Marie Nørgård fra Stejlbjerg og bosat i Uggerby.

Den endelige købesum for Rugtved

er i nævnte skøde af 29. sept. 1863 opgjort således:

Kapitalværdi af aftægt	1.060 rdlr.
Accorderet købesum...	10.900 rdlr.
1. prioritet til	
Th. P. Olesen i Hjørring	<u>13.000 rdlr.</u>
	24.960 rdlr.

Da Chr. Olesen overtog Rugtved 1842, havde han af sin broder, Niels Olesen i Hjørring, lånt 4000 rdlr. mod 2. pant i gården efter 1124 rdlr. arvemidler. Denne gældspost bliver nu indbetalt og Ole Chr. Christensen får et lån på 13.000 rdlr. af sin fætter Th. P. Olesen, der havde overtaget et brændevinsbrænderi i Hjørring efter faderen. Ole Rugtved, som han efterhånden blev kaldt, har formentlig betalt de 4000 rdlr. til faderen, så den disponible kapital af lånet var 9.000 rdlr., der skulle tjene som driftskapital og til finansiering af det forestående byggeri.

Da Ole Rugtved havde brug for mere kapital, lod han gården vurdere. Denne vurdering skal her gengives i sin helhed, bortset fra nogle mellemregninger, som er uden betydning for det endelige resultat.

»1. Vurdering af gården Rugtved.

År 1863, den 5. august, mødte undertegnede af retten under 20. f. dito udmeldte vurderingsmænd sognefogederne Niels Svendsen, Tolstrup i Uggerby sogn, og Christian Nørgård

i Stejlbjerg i Asdal sogn, på gården »Rugtved« i Asdal sogn for efter ejerens begæring at foretage taksation af bemeldte ejendom med hensyn til et attræt prioritetslån på 1000 rdl. af midler under offentlig bestyrelse. Den passerede retsanmeldelse fremlagdes. Retsskriver By- og Herredsfoged Uttenreiter mødte i sit forfald ved andre forretninger ved sin fuldmægtig C. Spærck for at vejlede mændene og føre forretningen i overensstemmelse med forordn. af 7. Juni 1827. Ejeren Ole Chr. Christensen var til stede og påviste ejendommen, samt forklarede, at han vel endnu ikke havde skøde på samme, men hvilket ville ske i den nærmeste fremtid. Han præsenterede dernæst sin faders adkomst på ejendommen, bestående i vielsesattest tinglæst den 3. okt. 1842 og en præsteattest af 22. forrige måned. Hvorefter ejendommen efter at forskellige parceller deraf er frasolgte, under matr. Nr. 31 a er ansat til hartkorn 8 tdr. – 6 skpr. – 2½ album. med konge- og kirketiende, gl. skat 62 rdl.

Han oplyste, at gårdens bygninger for tiden er forsikrede i landets almindelige brandkasse for 3870 rdl., men at et stykke af laden, som af nyt er opført, endnu ikke er omtakseret. Sluttelig præsenterede komparenten et kort over ejendommen.

I henhold til disse af ejeren under selve forretningen meddelte oplysnin-

ger og den af os ved alle genstande foretagne umiddelbare undersøgelse, beskrive og taksere vi ejendommen som følger.

A. Bygningerne

a. Wåningshuset er beliggende ved nordre side af ejendommen vendt i øst og vest. 42 alen langt og 12¼ alen bredt, udført af bindingsværk med dels ege og dels fyrre ind- og overtømmer, med dels murede og dels klinede vægge samt stråtag, indrettet til beboelse og økonomilejlighed.

b. Vesterhus, forbundet med våningshusets vestre ende ved en brandmur, vender i syd og nord 18¼ alen langt og 10½ alen br. opført af de samme materialer som litra a. indrettet til beboelseslejlighed.

c. Laden sønden i gården vender i øst og vest 74 alen lang, hvoraf 26 alen af øster ende er 20 alen bred og opført i sommer af nyt med grundmur og 48 alen er 18½ alen bred og opført for størstedelen af ege- og fyrretømmer samt murede vægge og stråtag.

d. Stalden vest i gården, ibygget ladens vestre ende, 39 alen lang, 8¼ alen bred, opført af samme materialer som litra a. og b. tillige indrettet til tømmerstue.

e. Østerhuset ibygget laden i østre ende vender i syd og nord 53 alen lang 10½ bred, opført af grundmur i

vestre side og nordre ende, samt med klinede vægge og fyr- og egetømmer i øster side, indrettet til hestestald og vognskur.

f. Et hus lidt uden for gården vender syd og nord, 19 alen langt og 8 alen bredt, opført af dels murede og dels klinede vægge, indrettet til tørvehus og svinesti (ikke vist på grundplan).

g. En smedie vesten for gården.

Samtlige bygninger er godt vedligeholdt og er navnlig en del af laden samt hele østerhuset af nyt opførte for kort tid siden. Vesten gården forefindes en brønd med godt og tilstrækkeligt vand.

B. Jorderne

Består af 108 tdr. agerland, 25 tdr. land eng og 27 tdr. land hede, hvori noget bøgeskov i frodig vækst af ca. 3-4 tdr. lands størrelse og 50 a 60 år gammel.

Agerjorden består dels af lermuldede og dels af sandmuldede jorder af god beskaffenhed af en middelbonitet.

Engen er for størstedelen af udmærket god beskaffenhed, ligeledes af meget over middel takst. Jorden, der ligger umiddelbart op til de opdyrkede jorder, har lerunderlag og egner sig meget godt til opdyrkning. Af engen kan avles o. 80 a 90 læs hø årlig. – Tørveskær af god beskaffenhed haves i overflodighed og er meg-

et bekvemt beliggende. – Mergel af god beskaffenhed findes flere steder i ejendommen og er bekvemt beliggende, men har endnu ikke været benyttet.

Besætningen er 6 heste og 4 plage. 47 kreaturer, hvoraf 24 malkekøer og resten ungkvæg. 30 får og 20 lam. 2 svin med tillæg.

Ejendommen er inddelt i 9 indtægter, med hvis hensigtsmæssighed vi intet have at ændre nemlig 1 til brak 4 til sædlæg og 4 til græs«.

Efter en ret speciel beregningsmetode finder de to vurderingsmænd frem til, at gården kan give et årligt overskud på 1000 rdlr., idet de samlede indtægter anslås til 2362 rdlr. og de samlede udgifter til 1362 rdlr.

»Kapitaliseret udgør overskuddet 25.000 rld. Dog formene vi ikke, at ejendommen efter nutidens priser, kan anses at være af den værdi, hvorfor vi vil ansætte den til en virkelig salgsværdi af 20.000 rdl. skriver tyve tusinde daler rigsmønt, og have vi ved denne taksation ikke taget hensyn til hvad bygningerne muligen have kostet at opføre eller til deres assurancesum, så lidt som til, hvad ejendommen under forandrede konjunkturer har været eller kan blive værd, men vi har alene ansat taksationen til det beløb, som vi efter nutidens forhold anse for at være ejendommens virkelige værdi i handel og vandel.

Denne taksationsforretning, som vi

have afholdt efter vor samvittighed og bedste skønnende, er vi pligtige til inden retten, når forlanges med ed at bekræfte.

Datum ut supra

Niels Svendsen – C. Nørgård
Overværende for retsskriveren

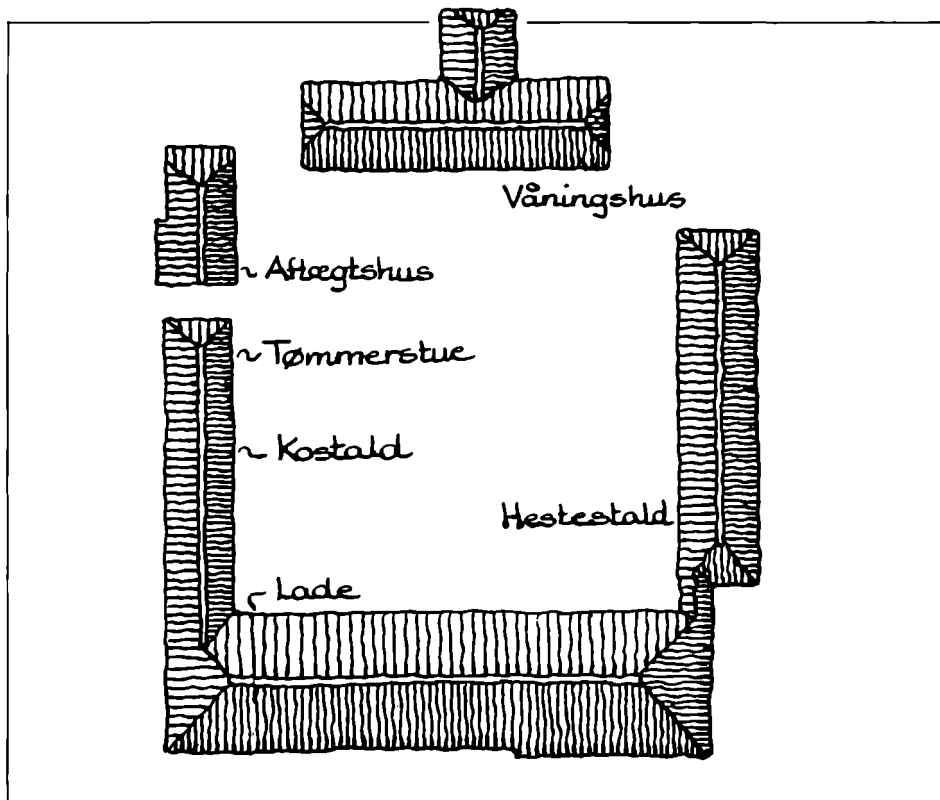
C. Spærck«

Når vurderingsmændene ansætter gårdens virkelige handelsværdi til 20.000 rdlr., hvilket er små 5000 rdlr. under den anførte købesum, skal der gøres opmærksom på, at de 10.900 rdlr., der står opført som køberens udbetaling næppe er et kontant beløb, men er en godtgørelse for arvemidler og hvad de unge måtte have tilgode i løn i de år de havde arbejdet hjemme på gården.

På grundlag af denne vurdering og en brandforsikring af gårdens bygninger af 1870 stor 5.400, 1874 forhøjet til 11.630 rdlr. opnår Ole Rugtved et lån på 8.000 rdl. i lensgrevinde Danners dødsbo til 4% mod 1. pant i Rugtved. Samtidig aflæses lånet på de 13.000 rdl., som skyldtes til Th. P. Olesen.

Grundplanen på fig. 1 er tegnet efter beskrivelsen fra 1863. Der er i forhold til Kruses billede i den forrige artikel sket følgende ændringer. 1. Vesterhuset er bygget sammen med laden. 2. Denne er forlænget mod øst med 26 al. 3. Ud fra forlængelsen er der bygget et nyt østerhus, som skal rumme en større besætning, og det er

Fig. 1. Grundplan af Rugtved, tegnet på grundlag af vurderingsbeskrivelsen fra 1863.

hensigten at bygge en ny hestestald, hvor der før var kostald.

Det anføres, at de 26 alen lade og østerhuset er opført »i sommer«, men de er næppe færdigbyggede, da østerhuset stadig betegnes som hestestald og vognhus.

Efter en periode på 20 år, hvor lånet på 8.000 rdl. sammen med gårdens løbende indtægter synes at have været tilstrækkelige til finansiering af byggeri og drift, finder Ole Rugtved det igen opportunt at gå på lånemar-

kedet. Med dette for øje lader han påny gården vurdere.

Vi får derved en fortrinlig lejlighed til ved sammenligning at få et indtryk af den skete udvikling med hensyn til bygninger og gårdens drift.

»År 1884 den 30 juni indfandt undertegnede taksationsmænd os på den gmd. Ole Christensen tilhørende ejendom Rugtved i Asdal sogn for i henhold til øvrighedens udmeldelse af 21. juni d.å. at vurdere bemeldte ejendom i overensstemmelse med lo-

ven af 19. marts 1869. De ejendommen vedrørende dokumenter fremlagdes som følger.

1. Skøde af 29. sept. 1863.
2. Panteattest.
3. Skattekvitteringsbog.
4. Attest om kommuneafgiftens størrelse.
5. Attest om tiendets størrelse.
6. 2 Assurancepoliser for bygningerne.
7. 1 Assurancepolise for løsøre.
8. Kort over ejendommen.

Ejeren O. Christensen var til stede for under forretningen at meddele os de fornødne oplysninger. Vi bemærkede, at årstiden ikke har været til hinder for omhyggeligt at undersøge og bedømme jordsmonnet, såvel overfladens som underlagets beskaffenhed.

Ovennævnte ejendom med de den påhvilende byrder beskrive vi således.

Ejendommen er beliggende i Asdal sogn Vennebjerg herred Hjørring amt. To mil nord for Hjørring i nærheden af offentlig bivej.

Ejendommens beskaffenhed og hovedanvendelse: Denne er udelukkende agerbrug.

Af byrder påhviler ejendommen følgende: Ejendommen er skyldsæt for 9 tdr. - 6 skp. - 0-2½ alb. Gammelskat 124 Kr. 41. Øre med andel i konge- og kirketiende. Der svares årlig i kirketiende 22 Kr. Præstetiende 2½ td. rug - 2½ td. byg og 2½ td. havre.

Ejendommens bygninger og deres beskaffenhed, målene er fod:

1. Stuehuset 85' lang - 24½' bred, 8 høj, opført af bindingsværk med mure af brændte sten, afgiver tilstrækkelig bolig og økonomilejlighed, denne bygning er ældre, men trænger ikke til ombygning. Den har tilbygning mod nord 20½' lang, 20' bred, opført for få år siden af nye materialer. (På Kruses billede ses en lig-

nende udbygning med skorsten. Ovennævnte tilbygning må da være en ombygning).

2. Østre hus 122' lang - 22' bred - 6½' høj opført af grundmur bortset fra et mindre stykke af den østre side, som er bindingsværk med mur af brændte sten, heri kostald, foderbås og røgterkammer. Ibygget samme mod øst en svinestald, 16' lang - 24' bred - 6½' høj, opført af grundmur.

3. Vester hus 71' lang - 28' bred - 8' høj grundmur opført for få år siden af ny og gode materialer solidt og stærkt bygget, heri hestestald - tømmerstue - karlekammer og hak-kelsesbås - hakkelsesmaskine, udfor hestegang.

4. Laden 148' lang - 39' bred - 6½' høj - grundmur - heraf 79' lang - 37' bred - 6½' høj, bindingsværk med mure af brændte sten og lervæge, har stærkt indtømmer - fra byggeåret 1666.

5. Tørvehus ligger norden for stuehuset 38' lang - 16' bred - 5' høj opført af bindingsværk med mure af sten.

6. Vognport 22' lang - 24' bred - 6½' høj opf. af grundmur - nyere bygning. (Den samme som endnu findes i gården).

7. Aftægtsbolig heraf 24' lang - 25' bred - 6' høj grundmur, 19' lang - 22' bred - 8' høj, bindingsværk heri beboelse, den nordre del er nyere

bygning, den søndre del ældre, men trænger ej til ombygning.

8. Lokum 8' lang - 5' bred - 5' høj opført af bindingsværk med mure af brændte sten.

9. Smedie: en ældre bygning, ligger vest for gården, er ikke brandforsikret.

Tilstrækkeligt og godt vand haves til ejendommen. En mindre have ligger vest for bygningerne.

Bygningerne er assurede i Landets Alm. Brandkasse for 31.160.

Bygningernes vedligeholdelsesstand: Samtlige bygninger er vel vedligeholdte på tag og fag, og de fornødne porte, døre og vinduer samt kakkelovne, gruber og komfurer forefandtes i god orden.

Bygningernes beliggenhed i forhold til jorderne. Gården ligger mest i nordvest side af marken, dog ikke mere end der kan siges at samme er god for denne.

Rugtveds jordtilliggende 1884: Ifølge arealberegning på kortet udgør arealet ca. 158½ td. land, heraf 121 td. land ager, 21 td. land eng og mose, 6 td. land skov, 6½ tdl. land græsningsbakker, 3½ td. land gårdsplads, vej og have. Det påviste areal:

Af agermarken er ca. 3/5 god lermuld og lermuldet jord, 1/5 temmelig stærkt leret jord, 1/5 lettere sandmuldet jord med til dels ler og sandunderlag.

Fig. 2. Brændevinsdunk fra Rugtved af gult lertøj med hvidgul glasur, mærket 1874 og initialerne N.P.J.

Jordens overflade er temmelig bakket dog ikke mere end, at det hele er dyrket på nær ca. 12½ td. land.

Mergel haves bekvemt på flere steder i marken. Det hele er merglet med undtagelse af et mindre areal.

Tørv haves rigeligt i engen.

Engen, der ligger rundt om marken er af meget god beskaffenhed og giver årlig ca. 60 læs hø af god kvalitet. Hvor vandafledning er nødvendig er dette udført dels ved dræning dels ved grøfter.

Ejendommens drift er følgende: På 90 tdr. land: 1 brak, 2 rug, 3 havre, 4 græs, 5½ med blandsæd, 6 byg, 4 havre, 8 og 9 græs.

På 31½ td. land 1 blandsæd, 2 rug, 3 havre, 4 og 5 græs, 6 byg, 7 havre, 8 og 9 græs, hvilken drift anses for

passende efter ejendommens nuværende tilstand.

Ejendommens besætning og inventarium. På ejendommen forefandt en besætning af 40 køer, 10 unghøveder, 6 heste, 2 plage, 14 får med yngel. 1 tyr og en meget god svinebesætning, som alle var i god foderstand og af god beskaffenhed og som vi anser for at stå i et passende forhold til gårdens størrelse og kulturtilstand og antage vi, at denne besætning kan græsses og fødes med gårdens egne midler.

De til ejendommens drift nødvendige avlsredskaber og inventardele forefandt i god og brugbar stand. Assurancesummen herfor udgør 17.060 kr.

Beregning over ejendommens indtægter og udgifter ansættes således:

A. Indtægter	
1. Kornproduktionen:	
13½ td. land m. rug á 10 fold = 135 td. á 12.60	= 1701.00
13½ td. land m. byg á 9 fold = 121 td. á 10.30	= 1251.00
27 td. land m. havre á 10 fold = 270 td. á 6.70	= 1809.00
8½ td. land m. blandet sæd á 10 fold = 85 td. á 8.50	= 722.00
	5483.00
2. Kreaturbesætningen:	
40 stk. kreaturer med fradrag af mælk til hus-	
holdningen o. 1600 ltr. á 8 øre = 128 pr. ko	= 5120
10 stk. unghøveder á 50 kr. = 500 kr., 1 tyr 50 kr.	= 550
2 stk. plage á 150 kr.	= 300
14 stk. får m. fradrag af indslagting á 20 kr.	= 280
Indtægt af svin	700
Ialt indtægter	kr. 12.433

B. Udgifter

1. Kongelige skatter, heri indbefattet brandforsikringspræmie for bygninger	411,52
2. Tiende beregnet i penge	96,00
3. Assurance for besætning og inventar	18,00
	<hr/>
	525,52

Driftsudgifter

Såsæd:

13½ td. rug á 12,60	170,70
13½ td. byg á 10,30	139,05
40½ td. havre á 6,70	271,35
12 td. blandsæd á 8,50	102,00
35 pund græsfrø á 8,00 pr. pund	280,00
	<hr/>
	962,50
b. 800 pund kunstgødning á 35 kr.	280,00
c. Fødekorn til husholdn. for 9 personer	
27 td. rug á 12,60	340,20
18 td. byg á 10,30	185,40
	<hr/>
	525,60
d. Til hestenes underhold	
150 td. havre á 6,70	1005,00
e. Til kreaturerne	
140 td. havre á 6,70	930,00
60 td. blandsæd á 8,50	570,00
f. Til svin og småkreaturer	
40 td. byg á 10,30	412,00
g. Besætningens vedligeholdelse	450,00
h. Inventarets vedligeholdelse	350,00
i. Bygningernes vedligeholdelse	100,00
j. Folkelønning	1030,00
k. Dagleje - akkordarbejde	150,00
	<hr/>
	6705,00
l. Udgifter til landhusholdning	300,00
1/6 af besætning og inventarets værdi	1026,00
1/10 af driftsudgifter	670,51
	<hr/>
	9227,13
Fra den fremførte indtægt	12.433,00
drages den beregnede udgift	9.227,00
	<hr/>
	3.206,00

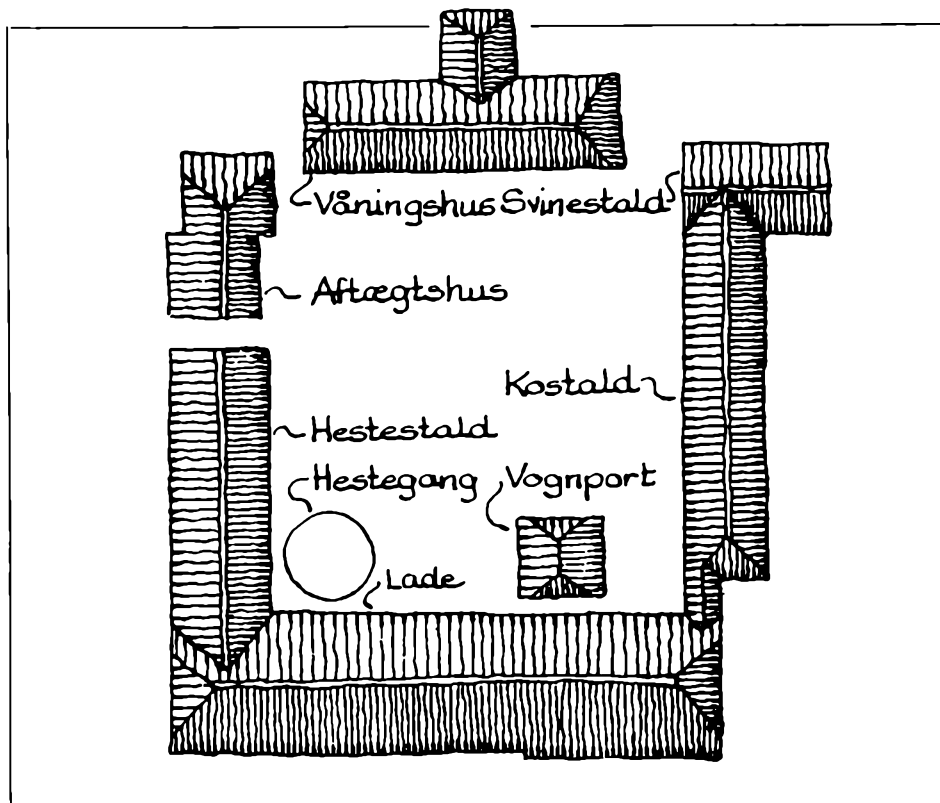
Efter vor bedste overbevisning og skøn ansætter vi ejendommens værdi i handel ogandel til 75.000 kr.«

På grundlag af denne vurdering opnåede Ole Rugtved et lån på 25.000 kr. i Overformynderiets almindelige udenbys kasse mod 1. pant i gården Rugtved, tinglæst 1884 på By- og Herredskontoret i Hjørring. Renten var 4%.

Terminsydelsens størrelse oplyses ikke. Samtidig aflæses en obligation på 8000 rdl. til grevinde Danners dødsbo, det lån som Ole Rugtved havde fået efter vurderingen 1863. I 1886 fik han bevilget et tillægslån på 2000 kr.

Da Rugtved i 1863 vurderedes til 20.000 rdlr. (40.000 kr.) må gården være steget 35.000 kr. i værdi, hvilket må tilskrives den væsentlige forøgelse og forbedring af driftsbygninger og besætning og den tilsvarende forøgelse af markudbyttet, som har fundet sted. Disse forhold skal der i korthed gøres rede for, idet der henvises til grundplanen på fig. 3. Stuehuset og aftægtshuset er uændrede, mens udbygningerne er ombyggede i takt med den øgede produktion. Således er vesterhuset, der før var kostald, blevet erstattet af en helt ny bygning, hvori der er indrettet hestestald. Østerhuset, der før var hestestald, og blev nyopført 1863, rummer nu den store besætning af malke-

Fig. 3. Grundplan af Rugtved, tegnet på grundlag af vurderingsbeskrivelsen fra 1884.

kvæg. Der er til østerhuset føjet en bygning mod nord og øst, hvor der er svinestald, og i tilbygningen fra stuehuset mod nord er indrettet mejeristue. Også de sanitære forhold er tilgodeset med et lokum, opført i bindingsværk med brændte sten.

Hestegang: Som noget helt nyt er der installeret en hestegang, der må opfattes som et første tilløb til en mekanisering af de mest krævende arbejdsprocesser. Den vil senere blive nærmere omtalt.

Rugtveds besætning i 1884 er på 40 malkekøer, 70 unghøveder, 6 heste, 2 plage, 14 får med yngel, 1 tyr og en meget god svinebesætning.

Det ses at antallet af heste er det samme som i 1863, mens kvægbesætningen på det nærmeste er fordoblet. Men især falder det i øjnene, at svinene fra ingenting har udviklet sig til en væsentlig faktor i gårdens produktion.

Markudbyttets vækst fremgår af, at der 1863 regnedes med 8 fold for rug

og byg og 6 for havre, mens de tilsvarende tal i 1884 beregnes som 10 · 9 · 6 fold.

Det øgede foldudbytte skyldtes, at markerne i mellemtiden er blevet merglede og dræned, ligesom brugen af kunstgødning er indført. Det ses også, at det dyrkede areal er udvidet fra 108 til 121 tdr. land. Høststatistik: 1865 avles af rug, byg og havre ialt 255 tdr. 1870 · 402 tdr., 7 skp., 2 fjk. 1875 · 377 tdr. 1880 · 285 tdr. 1885 · 604 tdr. 1890 · 427 tdr.

Ole Rugtved

Ole Rugtved havde, som sine forfæd-
re den fordel frem for landmænd i al-
mindelighed, at han beherskede
skrive- og regnekunsten.

Han førte således en dagbog, hvori
arbejdets gang og høstudbyttet udfør-
ligt er noteret år for år fra hans første
dag som ejer til hans død. Den indle-
des således: »Den 29. sept. 1863
modtog jeg gården Rugtved med
hartkorn 8 tdr. - 6 skp. - 0-2 alb. Be-
sætning: 11 heste, heraf to følhopper,
en 4-års, to 3-års, to 2-års, to 1-års, to
føl, 20 køer, 15 ungdreuer og 35
får«.

Noget egentligt pengeregnskab har
han ikke efterladt sig, men at han
holdt nøje regnskab med indtægter
og udgifter, fremgår af vedføjede
mellemregning med skudehandler
Mads Chr. Sørensen i Tornby (fig. 4).

Den giver os samtidig et interessant
indblik i, hvordan skudehandelen
fungerer som aftager af landbrugsvar-
er og som leverandør af fornødne
varer til brug i husholdning og til
gårdens drift.

Som eksempel på, hvordan Ole
Rugtved formede sin årlige beretning
om arbejdets gang med den endelige
opgørelse af høstudbyttet, skal gengi-
ves, hvad han skrev om året 1884-85.

»Den 16. sept. begyndte vi at så
rug, 3 tdr. - 6 skp. Den 24. 7 tdr.
Den 26. 3 tdr. - 3½ skp. Hvede 6½
skp. Tilsammen 15 tdr. - 0 skp.

Den 12. april begyndte vi at så
blandkorn og den 15. ditto havre,
den 25. toradet byg. Den 26 maj fik
vi tilsået: Byg 11 tdr. 0 skp. Havre 42
tdr. 7 skp. Blandsæd 10 tdr. ½ skp.
Tilsammen 63 tdr. - 7½ skp.

Den 12. juni begyndte vi at slå bå-
rer, og den 29. juli fik vi det sidste
hjem. 22 læs.

Den 18. juli begyndte vi at slå enge
og den 30. juli fik vi det hjem med 50
læs. 72 læs ialt.

Den 31. juli begyndte vi at høste
rug. Den 31. aug. fik vi opskåret.
Hvede 11 kærve á 5 neg. Byg 178
kærve á 56 neg. Toradet byg 24 kærve
á 40 neg. Seksradet byg 75 kærve á
38 neg. Blandsæd 69 kærve á 17 neg.
Havre 210 kærve á 52 neg. Tilsam-
men 570 kærve á 52 neg.

Den 28. sept. fik vi indhøstet. Det
regnede først om høsten, ellers godt
og tørt vejr til den 29. aug. Da fik vi
kærvene hjem og så begyndte det at
regne og blev ved indtil den 7. sept.,
da begyndte det at tørre igen.

I 1885 den 11. april fik vi optær-
sket. Hvede 10 tdr. - 0 skp. Rug 132
tdr. - 7 skp. Byg 108 tdr. - 6 skp.
Blanding 59 tdr. - 7 skp. Havre 95
tdr. - 3½ skp. Tilsammen 406 tdr. -
7½ skp.«

Den her nævnte avl svarer meget
godt til det antal husdyr, der nævnes
i vurderingen af 1884.

Den stigende arbejdsbyrde krævede
et meget stort folkehold. Høet blev

*Fig. 4. Fotografisk udsnit af gårdejer
Ole Christensens mellemregning i
1864 og 1865 med skudehandler
Mads Chr. Sørensen i Tornby. Rugt-
veds leverance består næsten udeluk-
kende af smør og flæsk, mens skude-
handlerens spænder fra tømmer, kul
og græsfrø til almindelige kolonialva-
rer.*

28	P 2 Blied for	45.--	
	2 1/2 L. 5: Skj. 2 of	42.3.12.	
	Den Constant	89.1.1.	
Week 19	Den Constant til Bilang	50.--	
		Belang 3105.12.3105.12.	
Sept. 1.	P 1/4 Ed Honor Brutto W. 250		22.4.4
Resol 1/2 Ed Sald. 14	Constant 100f	12.7.	
Juni	Constant til Sald	10.2.4	
Okto 8	P 1/4 Ed Honor		19.--
	- 5 Ed 1/2 Bjog og 1000 200		10.4.
	Den 1 Ed Honor	1.3.	
Nov 20.	Den 1/2 Trade (alt 15) 1000 2 de 478)	3.1.8.	
Dec 1.	P 1/4 Trade Emb		20.--
	Den 3: Hredemul. 1/8, 1/2 Bjog og 1000	2.11.	
April 8	Constant	20.--	

Den i sin Tid af mig leverede Specificationer og
 for jeg for mit Samvirkende at promissere, og for at
 mit Samvirkende at (den) vider Dan at. Dit god for nu af
 Old 577 oplysnen for at det er, som B. og for sig
 mit af og en fri Dan at B. tog sig af den
 hvis ikke for til Din den angifne for det nu har til men
 for glæde

Torshøj d. 25 Juli 1866
 P. M. L. L. L. L. L.
 L. L. L. L. L.

Fig. 5. Ole Chr. Christensen, som overtog Rugtved i 1863 efter sin fader. Ole Rugtved, som han almindeligvis blev kaldt, var en velbegavet og dygtig landmand. Han blev udnævnt til sognefoged, og i en periode var han medlem af sognerådet for Horne og Asdal.

slået med le og sat i stak, også kornet blev høstet med le, forsynet med mejered. Et første skridt mod mekanisering var anskaffelsen af en hestegang.

Ved folketællingen 1870 boede Chr. Olesen og Maren Jensdatter endnu i aftægtshuset. I stuehuset boede Ole Rugtved og Ane Kathrine, begge 35 år gamle, med deres børn, Christen, Søren og Niels fra 1 til 10 år. Af tjenestefolk var der en avlskarl, en staldkarl og en arbejdskarl, som havde hver sit hestespand. På dem hvilede arbejdet i marken. Vinteren tilbragte de i laden, hvor de sammen med daglejere, der arbejdede på akkord, svang plejlen over de mange travere af neg, der var stuvet

sammen i gulvene. Det relativt beskedne antal folk i fast tjeneste lader formode, at der også til gården i Ole Rugtveds tid var knyttet en fast stab af daglejere, som hjalp til i travle perioder. Arbejdet i kostalden varetoget af en gift røgter, Søren Steffensen. Af tjenestepiger var der tre, 26, 18 og 15 år gamle. Foruden at gå husmoderen til hånd, var det pigerne arbejde at hjælpe til i høsten. Ellers var det deres arbejde sammen med røgteren tre gange daglig at malke køerne.

Mens karlene havde deres kamre rundt om i udhusene, havde pigerne traditionelt deres kammer i stuehuset, så de kunne holdes under opsig.

Hustugten kunne med de mange tjenestefolk være et problem.

Husbond og tyende

Til Rugtvedarkivet hører også et eksemplar af tyendelov af 1854. Heri er indklammet § 17-18, der handler om tyende, der ikke overholder deres fæstemål. Dette viser hen til en sag som Ole Rugtved førte ved retten i Hjørring mod tjenestekarl Niels Antony, som imod indgået overenskomst havde forladt sin plads som karl på Rugtved i utide. Ole Rugtved tabte denne sag, da modparten med sin personlige ed benægtede at være fæstet af klageren, idet han hævdede kun at være fæstet som daglejer.

Fig. 6. Ane Kathrine Sørensdatter, som i 1860 blev gift med Ole Rugtved. Efter hans død i 1892 overtog hun gårdens drift, og hun styrede både den og hele familien med myndighed og omsorg til sin død i 1909.

Dommen afsagt i Hjørring den 27. juni 1865 af Uttenreiter. Også et kirkestævne viser, at Ole Rugtved var en mand, der stod på sin ret. Ved Asdal kirkestævne den 8. nov. 1868 lod han bekendtgøre: »Hermed advares alle og enhver mod at gå over mine marker og enge, især fornemmeligt over min vintersæd. Enhver, som handler herimod, vil blive tiltalt efter loven«. Ole Chr. Christensen.

»En syg og besvangret pige« er overskriften over en sag mellem Asdal og Ugilt sogneforstanderskaber angående ugifte Johanne Sine Marie Jensen, f. d. 25/4 1846 i Tårs.

De nærmere omstændigheder var i korthed følgende: »Hun har i de sid-

ste tre måneder været under stadig lægebehandling for formentlig brystsvaghed, hvortil udgifterne til dels har kunnet bestrides af hendes løn. Men gårs dato nedkom hun med et uden for ægteskab avlet barn, hvorover husbonden - Ole Christensen, Rugtved - blev så fortørnet, at han ikke ville have hende i sit brød længere. Hun havde på hans forespørgsel, ja endog dagen i forvejen, benægtet sit svangerskab. Han har så af nødvendighed tilladt, at hun måtte blive i huset til hun uden løn kunne lade sig flytte, imod at sognerådet skaffede hende den fornødne pleje og betaler for hendes underhold. Enden på sagen blev, at fruentimmeret fik

fast tjeneste på Asdalgård fra den 28. s.m. til 1. nov. for løn 12 á 13 rdl.

Barnet blev udsat i kost og pleje for 8 skilling pr. dag, med hvilken betaling sognerådet foreløbig har lovet at ville hjælpe hende. PS. Den af moderen udlagte barnefader skal være rejst til Amerika«.

Ved folketællingen 1890 er Ole Rugtved og Ane Kathrine 55 år gamle. Den mandlige arbejdsstyrke består af de voksne sønner, Christen 29 år, Niels 20 år, Ole Chr. 19 år og en tjenestekarl. Af kvindelig medhjælp er der datteren Marie Kathrine 23 år og en 14-årig tjenestepige.

Ole Rugtved blev sognefoged og en periode også medlem af Horne-Asdal

sogneråd. Han var da med til at købe og indrette Sdr. Skovsgård i Asdal sogn til fattiggård 1880. Herom vidner et regulativ for Horne-Asdal fattiggård og en kostplan for lemmerne, som er vedlagt Rugtved-arkivet. Ole Rugtved døde den 2/7 1892, 58 år gammel. Med stor dygtighed og flid havde han og Ane Kathrine ført den gamle slægtsgård fra ekstensivt drevet landbrug frem til at være et efter datidens forhold moderne og veldrevne gårdbrug.

Der blev ikke afholdt noget skifte, da enken Ane Kathrine Sørensdatter efter overenskomst med de øvrige livsarvinger anmeldte til retten, at hun agtede at hensidde i uskiftet bo. De nævnte livsarvinger var:

1. Chr. Olesen - tjenende i Poulstrup. 2. Karen Marie, g. m. gårdejer Laurits Hansen, Skibsbj. 3. Søren Chr. Olesen, gårdejer i Bindslev. 4. Marie Kathrine Olesen, ugift, hjemme. 5. Niels Olesen, ungkarl, hjemme. 6. Ole Chr. Olesen, ungkarl, hjemme. 7. Julius Otto Olesen, ungkarl, hjemme.

Ane Kathrine Sørensdatter

Ane Kathrine drev nu gården ved de voksne børns hjælp og med den ældste søn som bestyrer. Han førte ligesom faderen et omhyggeligt høstregnskab, og alt tyder på, at gårdens drift fortsatte i det vante spor.

Chr. Olesen døde imidlertid den

10. marts 1901 kun 41 år gammel. Han stod netop overfor at skulle giftes med Andrea Andersen fra Mellemølle i Tolstrup sogn. Der var lyst til bryllup for dem tre gange i kirken, da en heftig maveblødning gjorde en brat ende på hans liv. Han blev begravet netop på den dag, der var fastsat for deres bryllup. Det fortælles, at sørgetoget, der talte 35 vogne, var så langt, at det strakte sig næsten fra Rugtved til Asdal kirke.

Andrea måtte nu flytte alene ind på lille Rugtved, som var købt til dem, og hvor de skulle bo. Købet er ikke noteret i skøde og panteprotokollen (ikke tinglæst). Her blev datteren Krista født den 22/10 s.å. Da hendes moder døde af tuberkulose i 1908 kom Krista i pleje hos Jens Nørgård i St. Hesthaven, hvis kone Kirstine havde været Andreas bedste veninde. Samtidig havde Krista sit andet hjem i Rugtved. Hun blev senere gift Døj og bor nu (1986) i Hjørring.

Meget af det, der her er fortalt om Rugtved i gammel tid, skyldes hendes gode hukommelse.

Hvervet som bestyrer tilfaldt nu den ti år yngre broder Ole C. Olesen. Det havde været rimeligt, om Ane Kathrine havde afstået gården til ham, men hun var en myndig dame, der ikke agtede at give tøjlerne fra sig.

Ole C. Olesen havde aftjent sin værnepligt ved militærarbejde i Kø-

benhavn. Han mødte til tjeneste som rekrut den 24/10-93 og blev hjemsendt den 16/3-94, og fik da udbetalt 9 kr. 31 øre for 133 dages arbejde á 7 øre. Hans militære signalement: Højde 64¾ t. (169,5 cm). Vækst - middel, hår blond, øjne blå.

Ole C. Olesen havde også været på landbrugsskole, hvilket fremgår af nogle kollegiehæfter i arkivet. De er fyldt med diktatopgaver om hesteavl, kvægets fodring m.m. Endvidere er der afskrevet regnskabsmodeller og landmålingsopgaver. Det er ikke angivet, på hvilken skole han har gået eller hvornår, men årstallet 1896 går igen i flere sammenhænge og hæfterne er købt hos H. Christensen, Gl. Kongevej 82, Bog og Papir, så der er måske tale om Tune eller Lyngby Landboskole.

Det ses, at Ole C. Olesen gjorde gode fremskridt og var en opvakt elev, der også havde litterære interesser. I et af hæfterne har han afskrevet Henrik Ibsens digt »Terje Vigen« i sin helhed.

Ole C. Olesen blev den 10/5 1901 gift med Marie Dorthea Sørensen Munk, født i Uggerby den 6. juni 1879. Den 4/7 1901 fik de datteren Olga og den 31. aug. 1907 sønnen Aksel Chr. Olesen.

Marie Dorthea var datter af sogne- og strandfoged Søren Munk i Uggerby. Det fremgår af Maries skudsmålsbog, at hun fra 1/10 1895 til 12/3

Fig. 7. Det ældste fotografi som kendes fra Rugtved er taget omkring 1898. På gårdspladsen forrest til venstre sidder Marie Dorthea som var kokkepige og mejerske, Tinne Hjulskov som hørte til familien samt to

tjenestepiger. Bagved står to daglejere og sønnen Christian Olesen. I bagerste række med hestene, to karle og sønnen Otto Chr. Olesen. Helt til højre står en tredje søn Ole Chr. Olesen. Ved trøepumpen står en hydreng, og foran ligger gårdens hund, som hed Valter. Det oppumpede vand kunne gennem træender føres direkte ind i kostalden til kreaturerne.

dreng, og foran ligger gårdens hund, som hed Valter. Det oppumpede vand kunne gennem træender føres direkte ind i kostalden til kreaturerne.

1901 havde tjent på Rugtved som kokkepige. Krista Døj fortæller, at Marie Dorthea måtte døje meget fra Ane Kathrine, men hun var selv en godmodig natur og dertil dygtig og arbejdsom.

Ole Chr. Olesen

Da Ane Kathrine døde 4. marts 1909 kunne Ole Chr. Olesen efter otte år som bestyrer for moderen endelig

overtage Rugtved som ejer ifølge underskrevne arveudlægsskøde:

»Underskrevne eneste og myndige arvinger i boet efter afdøde gårdejer-ske Ane Cathrine Christensen af Rugtved i Asdal sogn og tidligere afdøde mand Ole Chr. Christensen sammesteds, nemlig deres fælles børn: 1. Karen Marie Olesen i ægte-skab med Laurits Hansen, Skibsbj. 2. Søren Chr. Olesen af Toft i Vid-

strup. 3. Marie Cathrine Olesen i ægte-skab med husejer Chr. Axelsen, Asdal. 4. Uddeler Niels Olesen, Skæve. 5. Gårdejer Ole Christian Olesen, Rugtved. 6. Julius Otto Olesen, Rugtved, erkende herved at have udlagt ligesom vi herved udlægge i arv til undertegnede gårdbestyrer Ole Chr. Olesen af Rugtved den før-nævnte bo tilhørende ejendom Matr. nr. 31a Rugtved i Asdal sogn, hart-

Fig. 8. Rugtved fotograferet fra vest i sommeren 1908. Personerne er fra venstre: Ole Chr. Olesen som nu var bestyrer, daglejer Jens Nordmand med datteren Olga og hustruen Marie. De tre unge piger er kokkepigen Marie samt Martine og Ane som var udgangspiger og malkepiger. Sammen med dyrene ses 3 af gårdens karle og daglejeren Thomas Plet med hat og skæg. På laden skimtes storke-reden, der også er med på R. H. Kruses tegning fra 1842. Foran staldbygningen er, måske til ære for fotografen, opstillet en tromle med sæde, en hesterive og en slåmaskine.

Fig. 9. Rugtved fotograferet fra nord-vest. Billedet, der er hentet fra »Danske Gaarde« af J. C. B. la Cour, må være taget før 1910, hvor stuehuset fik nye store gavlvinduer i forbindelse med en gennemgribende istandsættelse. Landskabet er endnu helt åbent som på R. H. Kruses prospekt fra 1842. En effektiv læplantning blev først påbegyndt i 1912.

korn 8 tdr. – 6 skp. – 0 fjdk. – 2½ alb. med konge- og kirketiende. I overdragelsen er indbefattet påstånde bygninger med mur og sømfast tilbehør, avl, afgrøde, gødning, besætning, inventarium og udbo, derunder 4 karlesenge og to pigesenge med tilbehør. Endvidere den del af indboet, herunder også senge og sengeklæder, der af køberen med familie har været brugt til daglig brug.

Ejendommen med tilbehør udlægges Ole Chr. Olesen for den på samme satte værdi 60.000 kr., hvoraf for løsøre 2000 kr., og er denne sum berigtiget som følger. 25.000 kr. ved at han overtager den i ejendommen på 1. prioritet indestående gæld af denne størrelse til overformynderiet. Af denne gæld betaler han den i juni termin, og senere forfaldne renter. 4.000 kr. ved at han overtager og fremtidig forrenter den i ejendommen på 2. og 3. prioritet indestående gæld af denne størrelse til Hjørring

Sparekasse. 4.600 ved at han kvitterer sin fordring på den ham og hustruen tilkommende løn af boet. 5.000 kr. ved at han i den ham tilkommende arv i boet har likvideret dette beløb, og resten 20.800 kr. ved udstedelse af obligationer til medarvingerne for dette beløb, som vederlag til dem for deres arv. For så vidt angår de 2.000 kr. heraf er dette at regne som vederlag for det medfulgte løsøre. De 800 er delvis vederlag for fast ejendom. Det bemærkes at køberen er bekendt med, at der af kirketiende svares årlig 11 rdl.«

Dokumentet er sluttelig underskrevet af samtlige arvinger og læst på Vennebjerg herredsting den 26. juli 1909 og protokolleret. Vurderingssum 42.000 kr.

I Danske Gaarde, II, 1914, gives flg. oplysninger: »Gårdens arealer 159 tdr., deraf ager 121½ tdr., eng og mose 21 tdr., skov 6 tdr., græsningsareal 6½ tdr., have og gårdsplads 4 tdr.

Der er 44 malkekøer, 30 ungkreaturer og kalve, 3 tyre, 7 heste og 6 plage og føl samt 8 får. Sidste år solgtes ca. 85 fedesvin. Kvægbesætningen, der er af sortbroget jydsk race, vedligeholdes hovedsagelig ved tillæg. Af hestebesætningen er to hopper kårede i 1. og 2. klasse«. Sammenligner vi ovenstående med den sidste samlede vurdering 1884, ser vi, at arealangivelserne er de samme. Kvægbesætningen er forøget med 4 malkekøer, 2 tyre og 20 stk. ungkvæg. Hestebesætningen er øget med 1 hest, 4 plage og føl. Svinebesættningens størrelse blev ikke opgivet i 1884. Perioden 1884-1912 er således en videreførelse på det grundlag, som blev skabt i Ole Rugtveds tid, da gården blev fuldt udbygget. Der er dog en stigende produktion af mælk og svin, hvilket kan skyldes brugen af importeret korn og dyrkning af roer, samt øget brug af kunstgødning.

Fra hjemmemejeri til andelsmejeri

I skiftet efter Søren Rugtveds død er opgivet køernes antal, farvetegning og vurderingspris. Ydelsen kan vi få et begreb om gennem statistiske oplysninger i mælkebrugets historie. Her opgiver professor B. S. Jørgensen for 1844 gennemsnitsydelsen for alle køer i landet til 500-750 kg mælk pr. ko.

Når der regnes med 25 liter mælk

til 1 kg smør, giver det en årsydelse pr. ko på 20-30 kg. Det må her tages i betragtning at produktionen af stude til fedning og trækraft var en væsentlig del af kvægholdets økonomi.

Da besætningen på Rugtved udelukkende bestod af malkekøer, må vi nok regne med 30 kg smør pr. ko som det højeste tal. Årsproduktionen af smør på gården i 1842 må da blive omkring 870 kg smør.

I sin bestræbelse på at modernisere og udvide bedriften besluttede Ole Rugtved, at indrette et særligt mejerilokale på gården. Den gamle tilbygning blev nedrevet og en ny bygning af grundmur blev opført og sikkert indrettet som vist på omstående billede. For året 1864 opgiver professor Segelcke gennemsnitsydelsen for alle køer i landet til 1150 kg mælk (36,6 kg smør).

Til indretning af sit mælkeri har Ole Rugtved ganske givet hentet råd og vejledning på den nærliggende hovedgård, Kjærsgård i Tørnby sogn. Den ejedes da af Peder Bønellykke Segelcke, der her havde indrettet et mønstermejeri med bistand af sin broder, senere professor T. Riise Segelcke.

For 1884 opgives gennemsnitsydelsen fra de første andelsmejerier til en drittel, ca. 45-50 kg smør.

Thomas Riise Segelckes første mejeriforsøg blev foretaget på Voergård i Vendsyssel, hvor han deltog i

det praktiske arbejde samtidig med at han gjorde iagttagelser over luftens varme og fugtighedsgrader og varmeforholdene under alle forhold.

Man kendte ikke til at veje eller måle mælken, selvom Voergård ansås for at være et mønstermejeri. Han fik dog gennemført et forsøg med 833 potter mælk og konstaterede, at der ved kærningen 17/10 1860 medgik 11¼ potter mælk til 1 pund smør.

Efter opholdet på Voergård og besøg på nogle andre vendsysselske mejerier, bl.a. Dybvad, Bangsbo og hos broderen Peter Segelcke på Kjærsgård i Tørnby, vendte han tilbage til København for at aflægge rapport til Landhusholdningsselskabet. Dette blev indledningen til en strålende karriere, der gjorde ham fortjent til at nævnes som »Dansk mejeribrugs fader«.

Da centrifugen kom frem og revolutionerede smørproduktionen, var de første der tog den i brug, de store gårde, der havde specialiseret sig i denne produktion. Der fremstilledes små centrifuger, der dreves med håndkraft, men de kunne også drives af en mindre hestegang.

Ifølge Einer Olesen, som har været karl på gården, havde man sådanne redskaber på Rugtved de sidste år, de selv lavede smør. Da andelsmejerierne i 1880'erne byggedes over hele landet, overtog de hurtigt hele fremstillingen af smør.

Fig. 10. Mejeribrug på en større bondegård omkring 1860. Pigen er ved at skumme fløde af et mælkefad, og karlen er i færd med at kærne smør. Akvarellen, som er udført af Rasmus Christiansen, giver et udmærket billede af, hvorledes mejeriet på Rugtved har været indrettet.

I løbet af 1880'erne tredobledes Danmarks smørekspport, et klart udtryk for andelsbevægelsens betydning på det område, hvor den vandt sin mest afgørende sejr. Den havde bragt driftsomlægningen over det døde punkt, som også mejeribrugskonsulent Bernh. Bøggild ved nytår 1890 kunne fastslå: »Særlig blandt de egentlige bønder hører man ofte den udtalelse, at det er andelsmælkerierne, der hjælper landbruget over de vanskelige tider og gør det muligt at gå fra rovdrift til erstatningsdrift, fra kornsalg til kraftig fodring – uden at gå fra gården, thi kun gennem andelsmælkerierne er det muligt for bonden straks at få sin mælk så højt betalt, at han kan magte »at svare en-

hver sit« og samtidig gøre indskudde-
ne i den gode sparekasse, jordens gød-
ningskraft stadig viser sig at være«.

For året 1896 foreligger det første regnskab på Rugtved over mælk leveret til Houbak mejeri. Der er i årets løb leveret 104.607 pund sødmælk á 2,14 øre, hvilket hjembragte 2242,01 kr. Dette må omtrentlig svare til det, der i årene forud var produceret på gårdens hjemmemejeri.

Det fremgår af Marie Dortheas skudsmålsbog, at hun tjente i Rugtved fra 1. nov. 1895 til 12. april 1901. Hun omtales som mejerske og kokkepige. Der er ellers ikke i tællingslisterne omtalt nogen mejerske, så det har sikkert været husmoderens og pigernes arbejde. Alt tyder på, at

antallet af malkekøer har holdt sig konstant omkring 40, som det er opgivet i 1884.

Først fra året 1905 er der anført en flødeprocent, og den ligger da omkring 4,5%. På grundlag af de her nævnte talstørrelser kan vi beregne den omtrentlige årsydelse pr. ko til 54 kg smør for år 1896, 59 kg for 1898 og 72 kg for år 1900.

År 1902 har Ole C. Olesen noteret: »Leveret til mejeriet 141.121 pund sødmælk, som har kostet 5564,71 kr. á pr. pund 3,95 øre. Skummetmælk hjem 131.670 pund til en sum af 849 kr. 40 øre. Gennemsnitspris for pund smør 95 øre. Gennemsnit af middelp procenten (5,15) og gennemsnit af flødeprocenten 4,92«.

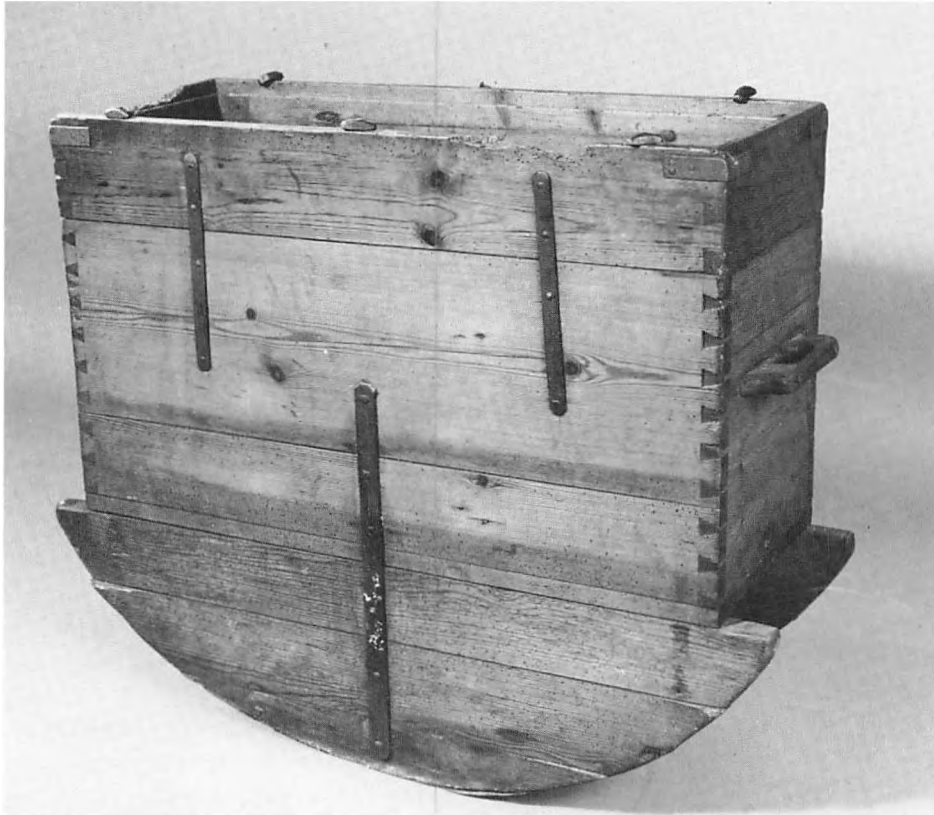

Fig. 11. Vuggekærne af skuret fyrretræ, fra mejeribrugget på Rugtved. Denne type smørkærne nåede ikke at få nogen stor udbredelse.

Fig. 12. Jalousiskodder til vinduet i Rugtveds mejeri.

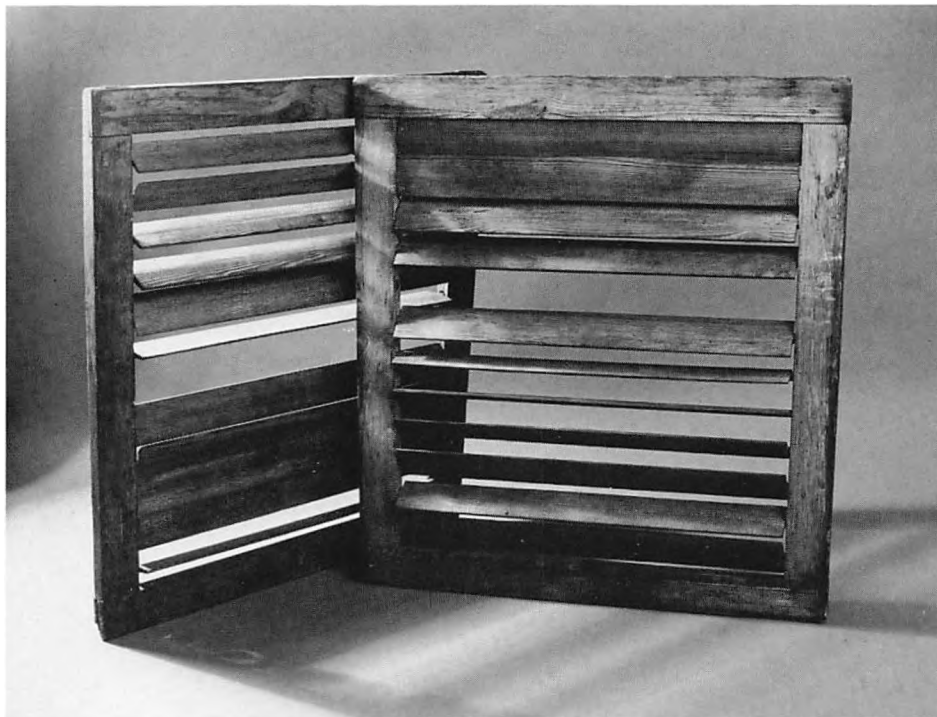
For år 1903 har Ole C. Olesen noteret: Leveret til mejeriet 171.143 pund sødmælk, som har kostet 6843 kr. 14 øre á pr. pund 3,999 øre. Købt 155.141 pund skummet mælk 1160 kr. 83 øre. 520 pund smør 570 kr. 02 øre. 660½ pund ost 79 kr. 31 øre. Gennemsnitsprisen for smør 91,38 øre pr. pund. Middelpct. 4,95. Gennemsnit af flødepct. er 4,96.

Ud fra tallene for leveret mælk fra Rugtved til mejeriet og antal af malkekøer har tidligere kontrolassistent cand. agro. Chr. Martinussen beregnet den tilnærmelsesvise gennemsnitsydelse pr. ko pr. år således:

1. Årene 1898-1903: 1828 kg mælk, 69,5 kg smør. 2. År 1904-1905: 2368 kg mælk, 92 kg smør. 3. År 1912-13: 3027 kg mælk, 120 kg smør.

Tilsvarende tal for kontrollerede besætninger: 1. Årene 1895-1903: 2983 kg mælk, 112 kg smør. 2. År 1904-05: 3092 kg mælk, 118 kg smør. 3. År 1913-14: 3256 kg mælk, 128 kg smør.

Forskellen mellem de to grupper synes ret stor, men må bero på forskel i brug af kraftfoder. Der sker da også i tidens løb en tilnærmelse mel-

lem de to grupper. Iøvrigt er der god overensstemmelse mellem tallene for Rugtveds besætning og tallene fra almindelige bondebesætninger.

Køerne var af den gamle jydsk race, som Brinck-Seidelin i 1828 roser for dens egnethed for kødproduktion, men føjer til »for malkningen kunne vore køer ej roses«.

Smørproduktionen var gårdens største indtægtskilde og for at opmuntre fodermesteren til at yde en særlig indsats, blev hans løn delvis givet som særligt tillæg, hvilket frem-

går af følgende kontrakt mellem Ole Chr. Olesen og hans fodermester:

»Fodermester J. C. Sørensen er fæstet fra 1. maj 1912 til at tjene på Rugtved for 550 kr. i fast løn med tillæg: To kroner for hver 1000 pund leveret mælk til mejeriet. 50 øre for hver månedsgris. 1 krone for hver slagterigris. 25 øre for hver kalv, der er 14 dage gammel. 1 pot sød og 4 pottes skummetmælk om dagen. Lønnen får han betalt med 50 kr. om måneden og restbeløbet, halvdelen november og maj. Arbejdet bliver at

passé kreaturerne, svinene og fårene. Hele året at malke 2/3 af besætningen«.

I det omhyggeligt førte regnskab kan vi nu finde de enkelte poster og gøre regnskabet op. Der er en kolonne for kontante udbetalinger og, hvad der er ydet i naturalier. Til eksempel 10 pund flæskestumper 4,50 kr. 20 pund kalvekød 5 kr. 25 pund uld 4,50 kr. Flynder 3,92 kr. Makrel 1 kr. ½ td. kul 1,48 kr. Brænde 7,20 kr. 2 td. kartofler 6 kr.

Tillægene indbragte for 200.000 pund sødmælk til mejeriet 400,00 kr. 72 månedsgrise 36,00 kr. 76 grise leveret til slagteriet 76,00 kr. 22 kalve 2,50 kr. At sidde ved 13 søer 13,00 kr. Ialt 527,50 kr. Accord 74 læs mergel á 4 øre 2,88 kr. Accord roeoptagning 17,77 kr. Fast løn 550,00 kr. Årsløn til fodermester 1098,15 kr.

Ud over de faste tjenestefolk var der også knyttet nogle daglejere til gården. De trådte til, når der var brug for dem, navnlig i høstens tid. Det var i reglen husmænd, som havde deres egen lille bedrift at passe.

I regnskabsperioden 1907-1917 var følgende daglejere på lønninglisten: Thomas Plet, Jens Nordmand, Severin Larsen, Frederik Mikkelsen og Niels Maan.

Daglønningen varierede fra 85 øre til 1 krone til almindeligt arbejde, men om høsten 3 kr. pr. dag. En del af arbejdet var på akkord. For eks. - møg

246 á 4 øre, at grave huller til og plante 1000 træer 10 kr. 1908 får Severin for rug og tag 20,52kr. Betalingen skete enten kontant eller i naturlier. Eller også i form af hestearbejde, der vurderedes til 3 kr. pr. dag for et hestespand. Thomas Plet havde en kvie på græs en sommer for 15 kr.

Rugtved i billeder og tekst

Efterhånden blev det skik, at en fotograf fra Aalborg kom til Rugtved

en gang om året for at fotografere. Det skete gerne lige efter høst. Takket være disse billeder og gårdskarlen Einer Olesens gode hukommelse kan vi nu fortsætte Rugtveds historie som en serie af billeder med tilhørende tekst.

Fig. 13: Billedet er fra oktober 1913 – det første år Einer Olesen var på Rugtved som 4. karl.

Fra venstre ses 2. karlen – Viktor (Svensen) løn 230, med sit hestespand – »ham var der ikke meget ved

– ikke god til heste«. Dernæst Einer Olesen med 2 to-års plage. Einer Olesen var kun 14 år men, som det ses, stor og kraftig – »god til heste«. Dernæst Ole Olesen, som var broder til Einer, med spand nr. 1, 25 år – »dygtig forkarl, løn 375, var på Rugtved i adskillige år«. Begge to bærer langskaftede støvler. Deres far var træskohandler. Når 3. karl Christen Sørensen med spand mangle, skyldes det, at han var henne hos daglejer Severin Larsen for at gøre hestearbejde

Fig. 13. Gårdsplads og stuehus, fotograferet i oktober 1913. Med de 3 hestespand står karlene Viktor Svendsen, Einer Olesen og Ole Olesen, dernæst to piger Mine Plet og Marie Olesen og endelig fodermesterparret, Karoline og Laurits Christensen med 7 af deres 15 børn. Den gamle træpumpe er nu afløst af en pumpe af støbejern.

– Kristen og Marie var også fraværende, de var til bryllup i Sæsing.

De tre kvinder er fra venstre Mine Plet, ungpige, Marie Olesen, 24 år, kokkepige på Rugtved i mange år, og fodermesterkonen med omstændighedsforklæde. Yderst til højre står fodermesteren Due-Laurits (Christensen) med 7 af sine børn. De fik 15 ialt.

Gårdspladsens gamle postetræ (fig. 7) er nu erstattet af to støbejernspumper, en i stalden og en i gården, hvor hestene vandes. Det ses, at rendestenen går tæt forbi brønden og forsvinder øst om stuehusgavlen, ned i slugten nord for gården. Den afledte tagvandet iblandet ajle fra kostalden,

men vandet fra brønden fejlede ikke noget, fastslår Einer Olesen.

Fig. 14. Billedet er fra august 1915 og dateret med bestemthed af Einer Olesen. Det var den sidste sommer, han var på Rugtved.

Personerne er fra venstre: Sønnen Aksel Olesen, 8 år gl., Otto Plet, 4. karl, løn 18/1 1914 til 1/11 1915 100 kr. 3. karl Einer Olesen, løn 225 kr. 2. karl Othenius Christiansen, løn 325 kr. – Forkarl Henrik Thomsen, løn 435 kr. Olga Olesen, 14 år – datter – Marie Olesen, kokkepige, løn 250 kr. – Gitte Thomsen, løn 165 kr. (søster til Henrik T.). Aksel Grøn, plejesøn.

Fig. 14. Rugtved fotograferet fra vest i august 1915. Personerne er fra venstre: Sønnen Aksel Olesen, karlene Otto Plet, Einer Olesen, Othenius Christiansen og Henrik Thomsen samt pigerne Olga Olesen, Marie Olesen og Gitte Thomsen med drengen Aksel Grøn.

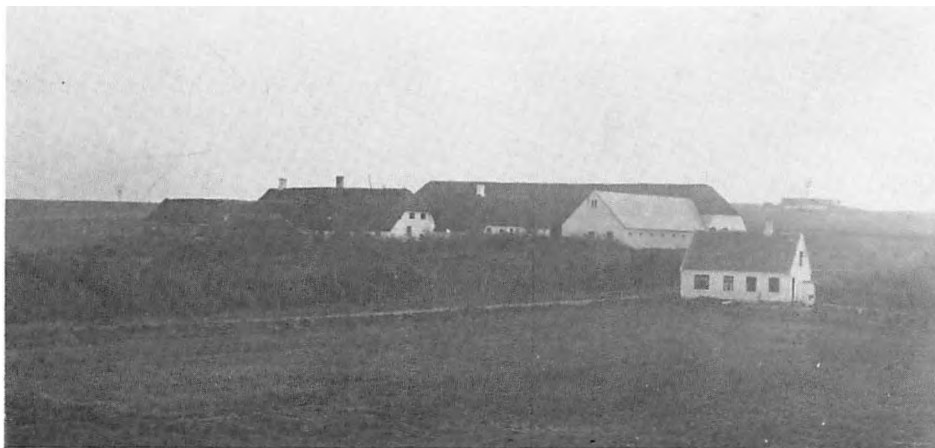

Ved fyraften rides hestene ud i dammen for at få koderne rensset for snavs.

Grønningen mellem gård og dam var et naturligt samlingssted for ungdommen, når den havde fri. Foran la-deporten står en selvbinder med navnet Jonston påmalet. Einer Olesen oplyser, at det var den første selvbin-der på Rugtved. Den afløste skårlæg-geren, som kom frem i sidste halvdel af forrige århundrede til erstatning for de andre mejeredskaber. Stald-bygningen i baggrunden fra 1870 er netop blevet belagt med pandepla-der. Det var det første bliktag, som tømrer Risager lagde op på egnen, fortæller Einer Olesen.

Fig. 15: Billede fra o. 1917. Be-plantningen vest for gården – plantet 1912-13 – har nået en vis højde. Fo-dermesterhuset i forgrunden er byg- get i 1913 – øst for stuehuset ses svin-ehuset fra 1870. Det var stråtækt, som de øvrige bygninger, og var, li- gesom kostalden fra 1870, rødkal- ket med hvid gesims og vinduesfalsse. Det var den gang ret almindeligt at rødkalke staldbygningerne – mon ik- ke det skyldtes, at kostaldens mure var tilbøjelige til at blive mørkskjol- dede, hvilket bedre kunne dækkes af den røde farve.

Syd for laden mod vest stod en pe- troleumsmotor i et særligt hus. Den var anskaffet i 1913 til erstatning for hestegangen. I et af krigens sidste år,

da det blev vanskeligt at få petro- leum, anskaffedes en vindmølle. Elektricitet til lys og kraft blev ind- lagt først i 30'erne. Men både petro- leumsmotor og vindmotor blev ståen- de i Christen Rugtveds tid.

Vindmotoren blev anbragt lige ved siden af petroleumsmotoren, uden for ladens nordvæg og drev på sam- me aksel, der udefra gik ind gennem laden. Dette var jo meget praktisk, men virkede ikke særlig godt, så der måtte tit bud efter smeden.

Fig. 16 er et fotografi fra 1917. I 1. række fra venstre ses: O. C. Olesen, Dorte Marie Olesen, Aksel Grøn, Ol- ga Olesen, Karoline Christiansen (Due), Aksel Olesen. I 2. række står: Sofus Thomsen, Thomas Christian- sen (Due), Otto Plet, Aksel Andersen Ladefoged, Chresten Steen og Frede- rik Nielsen. Mærkeligt nok er der in-

gen, der kan huske navnet på den store St. Bernhardshund.

Einer Olesen fortæller, at der i nord- enden af staldlængen var et kammer til 2., 3. og 4. karlen. Desuden var der en tømrerstue, hvor Chresten hav- de sit værktøj, som han var meget øm over. Forkarlen havde eget kammer med direkte indgang fra stalden.

Da fodermesteren i 1913 flyttede ind i det nye fodermesterhus, overtog karlene de to stuer i aftægtshuset, hvor fodermesterfamilien hidtil hav- de boet. Der var et rum til cykler, og der blev sat en vask op.

Fodermester Laurits Christensen, kaldet Due-Laurits var en slider. Ko- nen var også dygtig, men hun var galsindet. De fik 15 børn, som kom til at tjene på Rugtved, efterhånden som de voksede til. Due-Laurits var på gården i mange år.

Fig. 15. Rugtved fotograferet fra nordvest omkring 1917. Læplantningen omkring gården er nu ved at vokse op, men det omkringliggende landskab ligger stadig åbent for vestenvinden. De to gårde i horisonten har begge fået vindmotorer, og Rugtved fik også sin umiddelbart efter dette fotografi blev taget.

Fig. 17: Billedet er taget i 1924 inde i gården med hestestalden som baggrund. Aftægthuset er nu forsvundet (1919) og erstattet af en bygning indeholdende folkeværelse m.m. Den er forbundet med den gamle hestestald med en gennemkørselsport ind til gårdspladsen.

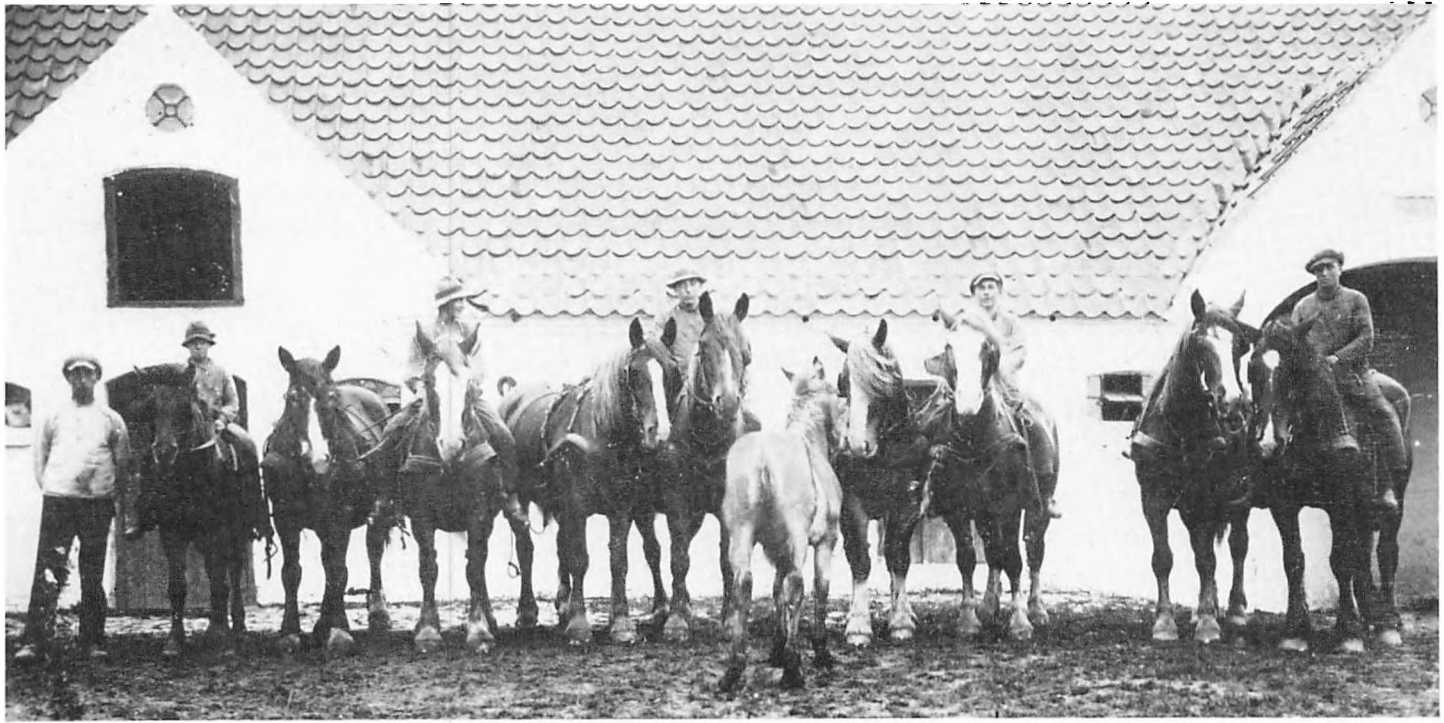
Billedets hovedpersoner er tydeligt rækken af gode jyske heste. Yderst til venstre står Chr. Olesen og på en lille norsk hest sidder sønnen Aksel – 16 år gl.

Gårdens hestebestand var uforandret gennem mange år 4 spand arbejdsheste plus tillæg. To eller tre hopper førtes årlig til hingst. Målet var to føl årligt, og slog eget tillæg ikke til, indkøbtes gode føl om efteråret. Der var således på gården altid et spand 2-års – 3-års – 4-års – og et spand 5-års heste. Der kunne således sælges et spand 5-års kørevante heste om året til gode penge.

Når hestene var tre år gamle blev de skoede, og for at vænne dem til at

Fig. 16. Læplantningen om Rugtved er nu så høj, at der er tilstrækkeligt læ til en prydhave, som danner rammerne om dette portrætfoto fra 1917. Personerne i forreste række er O. C. Olesen, Dorte Marie Olesen, Aksel Grøn, Olga Olesen, Karoline Christiansen og Aksel Olesen. I anden række står Sofus Thomsen, Thomas Christiansen, Otto Plet, Aksel Andersen Ladefoged, Chresten Steen og Frederik Nielsen.

gå på landevejen, skiftede Ole C. Olesen med de tre ældste spand, når han kørte til Hjørring med grise i en fjedervogn. Vognen kunne tage indtil 4 stk, så det blev næsten til en tur om ugen. I Hjørring holdt Ole C. Olesen de første år ind hos Thomas P. Olesen, der var af slægten, men senere blev det Landmandshotellet. Her mødtes han med andre landmænd, der også kørte med grise til slagteriet, og det kunne undertiden udvikle sig til et festligt lag. Så var han altid i godt humør, når han kom hjem og

overlod befordringen til sin forkarl, fortæller Einer Olesen, der tilføjer »Haj va entj som ajjer mæjjer, dæ tit kam hjem å var uj« (han var ikke som andre mænd, der tit kom hjem i ondt lune).

Det bør måske tilføjes, at de værdige gårdmænd på hjemturen, når de var i løftet stemning, kunne blive drengevorne og give sig til at køre om kap, hvilket jo ikke var ufarligt.

Gårdskarlen Einer Olesen har med sin skarpe hukommelse ydet et meget væsentligt bidrag til denne beretning

om Rugtved. Hans egen historie fortæner også at blive omtalt:

Han var søn af Søren Chr. Olesen og Marie Pedersen, som blev gift 30. dec. 1887, og boede på Toft Hede. De havde 14 børn, hvoraf flere kom til at tjene i Rugtved. E. O. kom ti år gammel ud at tjene som hyrde hos Ajs Pisen (Anders Pedersen) i Tofte. »Der løwwe vi vagt« – der brugtes fællesfad til søbemad og sovs, noget svineri, men det var gammel skik«. Da Einer Olesen tjente hos Ais Pisen havde han kun fri en søndag, da han

Fig. 17. Gårdens mandskab og hestebestand fotograferet i 1924. Chr. Olesen var stærkt optaget af hesteopdræt, og han fremelskede en særlig rød-blislet Rugtvedstamme ved krydsning af jyske landhopper med Yorkshirehingsten »Activ«, som var importeret fra England.

Fig. 18. Skibsby smedie omkring 1917. Personerne fra venstre: En lærling, smed Larsen, Søren Isaksen og Einer Olesen. På Østergård i Skibsby var der et spand flotte røde heste. Det er en af dem, Einer holder ved under et besøg hos smeden.

skulle på skoleudflugt, og det skete kun, fordi forkarlen tilbød at påtage sig drengens arbejde. »Det var en ond plads«. Ejner Olesen tjente der i to somre, lønnen var 30 kr. 1. nov. 1912 kom Einer til Rugtved. Han var da 13 år gl. og skulle konfirmeres. Af O. C. Olesens folkeregnskab fremgår det, at Einer den 26. nov. fik en bibel til 1,25 kr. og 3 kr. kontant af sin løn. Ellers er der ikke anført udbetalinger i resten af året. Einer blev konfirmeret af pastor Lysholm i foråret 1913. Af regnskabet 1. nov.

1913 til 1. nov. 1914 fremgår, at han den 5. nov. fik et ur med kæde til 20,50 kr. og et sæt tøj til 15,85 kr. 1914 fik han et par træskostøvler til 8,50 og et par benklæder 4,70. I løbet af året fik han udbetalt 55 kr. Endvidere fik han et skab til 28 kr., et sæt tøj til 28,50.

Skabet blev købt hos snedker Risager og Einer har det endnu. Fra 1. nov. 1914 blev Einer fæstet for et år som 3. karl på Rugtved og fik i løn 225 kr. Han kom herefter til at tjene hos Lars Hansen på Østergård i

Skibsby og skønt han kun var 16 år gammel, blev han ansat og lønnet som forkarl (fig. 18).

Efter 3 år på Østergård kom han til en gård i Saltum, men der blev han kun i 1½ måned. Han kom nu tilbage til Rugtved som forkarl og var der i tre år fra 1919. Det første år fik han 800 kr. i løn (10 mdr.). Det sidste år fik han 1000 kr.

De fire karle på Rugtved havde en hjemmetur hver fjerde søndag. Røgteren havde aldrig fri, og ferie var der ikke noget der hed. Kl. 4 om morgne-

Fig. 19 og 20. Ole Chr. Olesen og hans hustru Marie Dorthea. Chr. Rugtved, som han blev kaldt i daglig tale, var ejer af gården fra 1909 til 1944.

nen stod forkarlen op og fodrede hestene og kaldte på de tre andre karle. Kl. 4.30 mødte de i stalden. Hestene skulle nu strigles, og der skulle muges. Hver karl passede sit eget spand og en plag. Kl. 5.30 ringedes til dower – til morgenmad. Kl. 6 blev hovedlaget lagt på hestene og de fire spand drog af gårde, med forkarlen ridende foran og fjerdekarlen sidst. Der arbejdedes nu til 9.30, da der holdtes en halv time fri, og der spistes formiddagsmellemmad – hestene fik muleposerne på. Kl. 11.30 spændtes fra og turen gik hjem til middagspausen. Kl. 12 ringede kokkepigen ind til middagsmåltidet, der varede en halv time. Derpå blev der

sovet til middag og kl. 1.45 blev der drukket eftermiddagskaffe.

Kl. 2 blev hovedlagene igen lagt på. Der arbejdedes nu til kl. 7.30 om aftenen med en halv times hvil fra kl. 4.30. Efter hjemkomsten var der hurtig afvaskning, og så blev der ringet til »natter« – smurt brød med kogt mælk og en kop te. Men arbejdsdagen var endnu ikke forbi, hestene skulle ud til vanding og der fodredes hver halve time. Til sidst skulle der strøs under dem til natten. Først ved nitiden faldt der ro over gården, når alle efter dagens arbejde fik sig en god nats søvn.

De fik en god kost på Rugtved. Christen Olesen spiste med ved bor-

det og den gamle skik med »fælles fad«, som endnu var i brug på folkestuen i Asdal, var forlængst afskaffet på Rugtved.

Morgenmaden eller davren bestod af kogt håndskummet mælk og brød med smør. Margarine blev ikke brugt. Til sidst fik man en kop kaffe.

Både formiddagen og eftermiddagen var inddelt i to »bed« (bij'je) på 2½ time med ½ times spisepause imellem, da der spistes en skive groft brød med pålæg og en skive fint brød med ost. Brødet var hjemmebagt. Skiverne var dobbelt så store som nu. Som drikke havde de hver en ¼ flaske hjemmebrygget øl med i marken. Til middag blev der altid serve-

ret to retter – en med kartofler og sovs og derpå søbemad. Om mandagen serveredes risengrød, om onsdagen stegt flæsk, om lørdagen øllebrød med spegesild. Dette var fast skik, de øvrige dage kunne kosten variere.

Der spistes således en del fisk, som købtes af fiskehandlere, der kørte rundt på cykel med en stor fiskekasse på bagagebæreren. Når de var billige, købtes torsk til tørring – vindmøllen brugtes som tørrestativ. Af ferske torskehoveder lavedes »kroppehoveder«, en gammel jydsk ret. Når der slagtedes får, serveredes kogte fårehoveder.

Der blev naturligvis slagtet gris til jul og ellers, når saltkarret skulle fyldes op. Fodermesteren og daglejerne er jævnlig noteret i regnskabet for »flæskesager« – »flæskestumper« eller »flæskeben« og pølser, prisen varierer fra 2-5 kr. Til griseslagtning havde man fremmed slagter, men kalve slagtede Christen Rugtved selv, ligeledes får og lam, hvoraf der slagtedes 6 hvert år.

Om søndagen serveredes ofte steg. Når kosten på Rugtved var bedre end det ellers var skik på gårdene, var dette sikkert en gammel tradition. Det fortælles, at Ane Kathrine i hendes ejertid selv smurte maden og fordelte pålægget til folkenes mellemadder.

Einer Olesen husker fra et besøg

som dreng, at bedstemoderen stod i døren til stuen og spurgte, om nu alle havde fået nok og var tilfredse med maden og der var bestemt ikke grund til andet.

Om vinteren stod forkarlen op kl. 5 og kaldte på de andre og der blev striglet og muget som sædvanlig. Det var kun undtagelsesvis at der kunne arbejdes med heste i marken, men der var arbejde nok alligevel. Der skulle køres roer hjem og skæres hakkelse. Der var også en del arbejde i skoven. De to yngste karle måtte indimellem svinge plejlen i laden, hjulpet af Severin, der vist havde akkord på at lave tag. Ellers blev det meste af tærskearbejdet nu udført med en tærskemaskine, trukket af en hestegang til 4 heste.

Hestegangen var i brug til 1913, da den blev afløst af en petroleumsmotor, hvilket var et stort fremskridt. At køre hesteomgang var et koldt og kedeligt arbejde. Det eneste det drejede sig om var at holde hestene igang.

Hestegangen havde to lange kryds-lagte tømmerstokke, og midt på karusellen på en høj stol sad kusken med en line til hver hest, og en pisk til at »minde« dem med, hvis en af dem ikke trak. De fire heste gik i en rundkreds efter hinanden. De havde hovedlag og grime på og fra grimen til bommen var spændt en stang, så hestene gik i et lukket system.

Som regel gik det godt, men at det

også kunne gå galt, læser vi om i »Uroligt forår II«, hvor Knuth Becker fortæller om sin uheldige kørsel med en hestegang af samme type, da han 1906-07 var elev på Asdal.

Kornet blev kørt til Allingdam mølle for at blive malet til foder eller til gryn og brødmel til bagning.

Der er ikke i tidligere skøder eller ved bygningsvurderinger blevet anført noget om fjerkræhold, sagtens fordi det repræsenterede en ret ringe værdi.

Dette havde alligevel stor betydning i den daglige husholdning. Hønsene havde traditionelt deres råan (siddeplads) over bageovnen, hvor der altid var tørt og lunt. Om dagen færdedes de frit over hele ejendommen, navnlig var gårdens mødding en yndet skrabeplads.

Det er meddelt, at hønsene på det gamle Rugtved havde et lille rum i bryggerset, netop med adgang herfra til rummet over bageovnen. I nyere tid blev der indrettet hønsehus i det tidligere svine- og tørvehus nord for gården. Her produceredes et overskud af æg, som blev leveret til købmanden i bytte for kolonialvarer. Det var husmoderens egen forretning rundt om på gårdene.

Et passende gåsehold hørte sig også til, for at kunne få fyld til dyner og puder. Før stålpenne kom frem omkring 1840, leverede gæssenes vingefjer også materiale til fjerpenne,

som var et udmærket skriveredskab.

Også på rugtved holdtes der gæs. I aftægtskontrakt af 29/9 1863 nævnes to fede levende gæs blandt de årlige aftægtsydelser.

Christen og Marie Dorthea Olesens ejertid blev en god og fremgangsrig epoke for den gamle slægtsgård, og de kunne med god samvittighed give den videre til næste generation.

Som eneste søn var Aksel Olesen selvskreven til at overtage Rugtved. Aksel voksede da også op til at blive en ung mand, som forældrene kunne være stolte af, men da han var 25 år gammel døde han af en akut blindtarmsbetændelse. Det var et lammende slag for forældrene. Man minde-

des, at det var gået hans farbror Christen Olesen på næsten samme måde, da han stod over for at skulle giftes.

Et rørende minde om Aksel er en miniplov, som blev fabrikeret specielt til ham, da han var barn, og som endnu fremvises på gården.

Af opsparingshensyn var der blevet tegnet en livsforsikring til Aksel. Den kom nu til udbetaling og kunne fuldt ud betale det, den nye kostald havde kostet at bygge.

Peter og Olga Steen

Datteren Olga, f. 4/7 1901, var 30/10 1927 blevet gift med Peter Steen, f. 7/2 1902, fra Stensgård i Asdal sogn.

Fig. 21. Mandskab og familie på Rugtved, fotograferet omkring 1948. Personerne er fra venstre: Peter og Olga Steen, en wienerdreng, datteren Inger, en tjenestekarl, tjenestepigerne Ruth Risager og Margit Vase, en tjenestekarl, sønnen Aksel og fodermesterparret Elly og Jens Pedersen.

Fig. 22. Fotografi fra gårdspladsen omkring 1950. Personerne er fra venstre: Peter Steen, datteren Inger, karlene Knud Nielsen og Søren Olsen, to tjenestepiger (t.v. Ingrid Sørensen), en daglejer samt Poul Vestergaard på Rugtveds første traktor, en Fordson Major.

De havde 1929 overtaget en nybygget gård på o. 40 tdr. land, der var udstykket fra Rugtved. Den fik navnet Ny Rugtved.

Ole C. Olesen døde af kræft den 17/5 1944, 77 år gammel. Herefter overtog Olga og Peter Steen gården ved skøde af 21. febr. 1945.

Købesummen var ansat til 127.000 kr. Eneste prioritet var en gæld til Jysk Landkreditsforening i Viborg stor 44.000 kr. Dette lån var tinglyst på gården 15. dec. 1913, så restgælden må have været meget lille. Restkøbesummen 83.000 kr. blev berigtiget og afgjort ved udstedelse af et pantebrev til Marie Dorthea »af ind-

hold som aftalt«. Der foreligger ikke nogen aftægtskontrakt, men Marie levede på Rugtved til sin død den 14/8 1959.

Skødet giver ingen oplysninger om gårdens besætninger, men i mindeværket »Danske landmænd og deres indsats« fra 1945 oplyses det, at besætningen ved overtagelsen var 9 heste, 30 køer, 40 stk. ungvæg, 35 svin og 6 får.

Med overtagelsen af Rugtved beholdt Peter Steen Ny Rugtved, som han og Olga havde bygget op på den bare mark, og hvor de havde levet i 15 gode år.

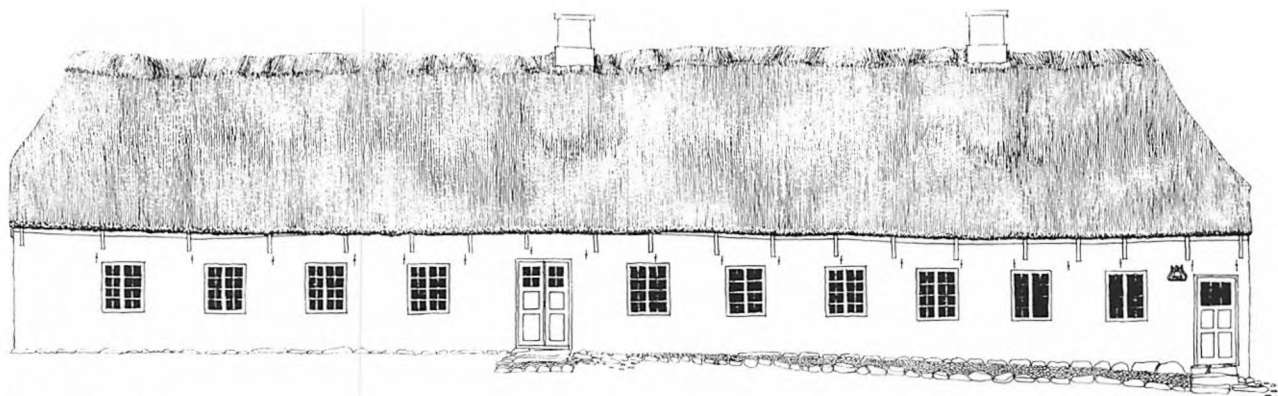
Der blev deres børn født, Ernst den

28/2 1932 - Aksel 7/6 1934 og Ingrid 30/1 1943.

I forbindelse med flytningen skete der en frygtelig ulykke. Et spand hvide heste skulle flyttes med til Rugtved. Den 12-årige Ernst betragtede en af hestene som sin, og ville derfor trække den på plads i dens nye bås. En af gårdens heste blev imidlertid urolig ved den fremmede hest og sparkede ud efter den, men ramte i stedet drengen i hovedet, så han døde kort tid efter. Ifølge traditionen skulle han have været den næste ejer af Rugtved.

Som ejere af Rugtved nød Peter og Olga almindelig respekt og anseelse.

Sydfacade

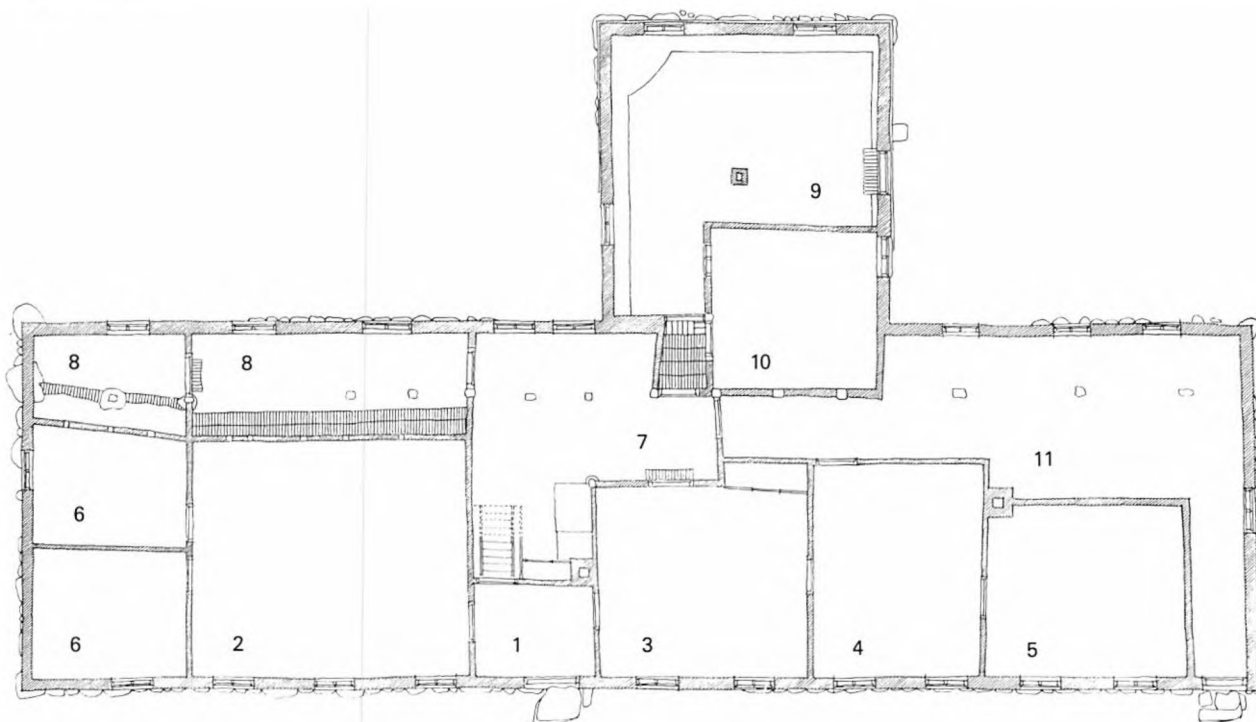

Fig. 23. Grundplan og sydfacade af Rugtveds gamle stuehus, opmålt og tegnet af Palle Friis i 1955. 1. Entre. 2. Storstue. 3. Folkestue. 4. Bette-stue. 5. Soveværelse. 6. Gæsteværelse. 7. Køkken. 8. Spisekammer. 9. Mejeri. 10. Pigeværelse. 11. Bryggers. Den gamle bygning blev nedrevet i 1962 og et nyt stuehus blev opført efter tegninger af arkitekt Johs. Jepsen i Brønderslev.

Al storhed var dem fremmed. Som det var skik fra gammel tid, spiste de sammen med folkene ved det lange egetræsbord i dagligstuen, hvor også folkene kunne tilbringe deres fritid, om de havde lyst.

Olga var en omsorgsfuld og dygtig husmoder, der satte en ære i at bevare gårdens ry som et godt madsted og et sted, hvor folkene fik en god behandling. Da hestene forsvandt fra gården købte Peter en brugt Fordvogn, som gjorde fyldest i mange år. Han deltog ikke i det offentlige liv, men ofrede sig helt for hjem og familie. Rugtved var også i Peters og Olgas tid mødested for den store familiekreds. I hele deres færd værnedede de om slægtens traditioner og minder. I overensstemmelse med sin stilfærdige og forsigtige natur drev Peter Steen gården videre i de gamle spor. Han fuldførte den kostbare men nødvendige dræning af jorden ved at erstatte de mange åbne grøfter, som daglejerne havde gravet i Ole Chr. Olesens tid, med et af Hedeselskabet projekteret dræningssystem.

Den nødvendige mekanisering blev gennemført. 1949 kom den første traktor til gården, og den sidste hest forlod Rugtved 1959. Samme år anskaffedes den første mejetærsker. I 1958 fik Peter Steen den ide at starte en minkfarm ved gården. Den var ikke anlagt større, end han selv kunne passe den, og den gav et pænt udbyt-

te. Da den gamle råling efterhånden havde udtjent, faldt det i Olgas og Peters lod at foretage det afgørende skridt fra middelalderlig byggeskik til moderne boligindretning. Det skete i 1961.

Som omtalt i indledningen var Holger Friis, Hjørring, interesseret i at erhverve stuehuset til museet. Herom fortæller Aksel Steen følgende:

I nogen tid var der snakket frem og tilbage om sagen i al gemytlighed, uden at man var kommen overens. En dag, Holger Friis var derude, sagde han, at nu skulle sagen have en afgørelse, hvorpå han hev sin tegnebog op af lommen, holdt den frem mod Peter Steen og foreslog en hurtig handel. Hele tegnebogen med ubeset indhold som betaling for stuehuset.

Handelen skulle stå ved magt uanset summens størrelse. Efter nogen betænkning sagde Peter Steen fra. Nu kunne Friis triumferende vise, at tegnebogen indeholdt 10.000 kr. Den pris ville Peter Steen gerne have solgt til. Han motiverede senere sit afslag med, at han vidste, at Friis aldrig havde ret mange penge i sin tegnebog.

Det nye stuehus blev en lys og praktisk ramme om de mange gamle møbler og ting, som er nedarvet fra slægten gennem generationer. Som et værdifuldt træk fulgte traditionen for hjertelig modtagelse og gæstfrihed også med ind i det nye hus. Og denne

tradition føres iøvrigt videre af den generation, der nu ejer og præger gården.

Olga og Peter Steen har nu deres sted på »Ole Rugtveds og hustrus familiegravelse« på Asdal kirkegård. Det er næppe tilfældigt, at denne slægtsbegravelse ligger tæt ved den nordre kirkemur, ret ud for forvalter Hans Pedersens gravsted inde i kirken. Olga døde 3/5 1978 og Peter fulgte hende den 20/8 1979.

Sønnen Aksel var den 29/11 1958 blevet gift med Maja Henriksen, »fundet i nabolaget«.

Samtidig fik de unge skøde på »Ny Rugtved«, hvor de boede og befandt sig godt indtil det efter Peter Steens død blev deres tur til at løfte arven og overtage slægtgården. Aksel havde fået en solid landbrugsuddannelse, og han havde i Maja fundet en kone, der ikke var bange for at tage fat, så de var velforberejede til at løse opgaven.

Da det efterhånden var blevet vanskeligt at finde en egnet fodermester, havde Peter Steen skåret antallet af malkekøer ned til en halv snes stykker, men havde beholdt ungkvæget. Da Aksel var særlig interesseret i kvæghold, tog han kvægbesætningen med fra Ny Rugtved, og han fik hurtigt oparbejdet en malkekvægbesætning på omkring 50 højtydende køer af sortbroget jydsk race.

Rugtved er således bevaret som en

udpræget kvæggård, som den af naturen er skabt til at være, og som den sikkert har været siden den blev oprettet som landbrug for over 300 år siden.

NOTER

Rugtveds historie er bygget op over et omfattende arkiv, som var bevaret på gården, bestående af fæstebreve, skøder og arveskifter. Desuden var der dokumenter om førte retssager, regnskaber over folkelønninger, dagbøger over markens drift og mælkeregnskaber. Bygningernes tilstand og ændringer kan følges gennem gentagne vurderinger og taksationer. Som ting af særlig værdi skal nævnes R. Kruses akvarel fra 1842 og de mange fotografier, der er taget i tidens løb. Takket været Einer Olesen, der havde tjent på gården som karl, er næsten alle personer på billeder identificeret, og forholdene på gården beskrevet.

Ingvar Johan Mølbjerg. Født den 28. maj 1913 i Sdr. Vraa. Dyr lægeeksamen. Skriftlige arbejder: Kronikker og artikler med lokalhistoriske emner.

LITTERATUR

L. C. Brinck-Seidelin: Hjørring Amt. 1828 (fotografisk genoptryk 1978).

B. Bøggild: Mælkeribruget i Danmark. 4. udg. 1916.

P. Christensen: Det danske Mejeribrugs Fader, Professor Thomas Riise Segelcke. Vendsysselske Aarbøger 1943.

Det danske Landbrugs Historie. Bd. 4. 1925-33.

Arne Espegaard: Vendsysselsk Ordbog. I-IV. 1972-74.

J. C. B. la Cour: Danske Gaarde. II. Samling. II. Bind. 1914.

Ingvar Mølbjerg: Gården Nørre Skovsgaard i Asdal og dens beboere. Årbog - Lokalhistorisk Selskab for Hirtshals kommune 1984.

Ingvar Mølbjerg: Jagten Ædels sidste rejse. Årbog - Lokalhistorisk Selskab for Hirtshals kommune 1985.

Ingvar Mølbjerg: Gården Rugtved i Asdal sogn - ældste historie, til 1863. Vendsyssel nu og da 1985.

Ingvar Mølbjerg og Jens Peter Christensen: Sdr. Skovsgaard i Asdal sogn og dens beboere. Årbog - Lokalhistorisk Selskab for Hirtshals kommune 1985.

F. Skrubbeltrang: Der står en ny tids bonde. 1948.

Mine Thomsen: Erindringer fra Nørre Tornby. Vendsysselske Aarbøger 1928 og 1929.

Utrykt kilde: Horne-Asdal Fatigforstanderprotokol 1826-1867.

ILLUSTRATIONER

Fig. 1 og 3 er tegnet af Palle Friis efter forlæg af Ingvar Mølbjerg. Fig. 2, 11 og 12 er fotograferet af Ole Brønden, fig. 5 af D. H. Brandt, fig. 6 af Gotfred O. Larsen og fig. 23 er målt og tegnet af Palle Friis.

Fig. 24. Luftfotografi af Rugtved fra 1960, medens det gamle stuehus endnu var bevaret.

I Vendsyssel nu og da 1987 fortæller arkæologen Torben Nilsson om stenalderritualer, med udgangspunkt i et dekoreret flintredskab fra Gårstrup, og arkæologen Karsten Kjer Michaelsen om undersøgelsen af en marginaljordsbebyggelse fra ældre romersk jernalder ved Sdr. Ravnstrup. Lokalhistorikeren Ingvard Mølbjerg fortsætter sin artikel fra Vendsyssel nu og da 1985 om gården Rugtved i Asdal sogn, og fhv. gårdejer Anders Sørensen fortæller om barndomserindringer fra Postgården i Harritslev omkring århundredskiftet.

Endelig skriver historikeren Søren Spanner om arbejdets historie i Nordvestvendsyssel på grundlag af resultaterne fra et treårigt indsamlingsprojekt.

